HET LAND VAN AALST

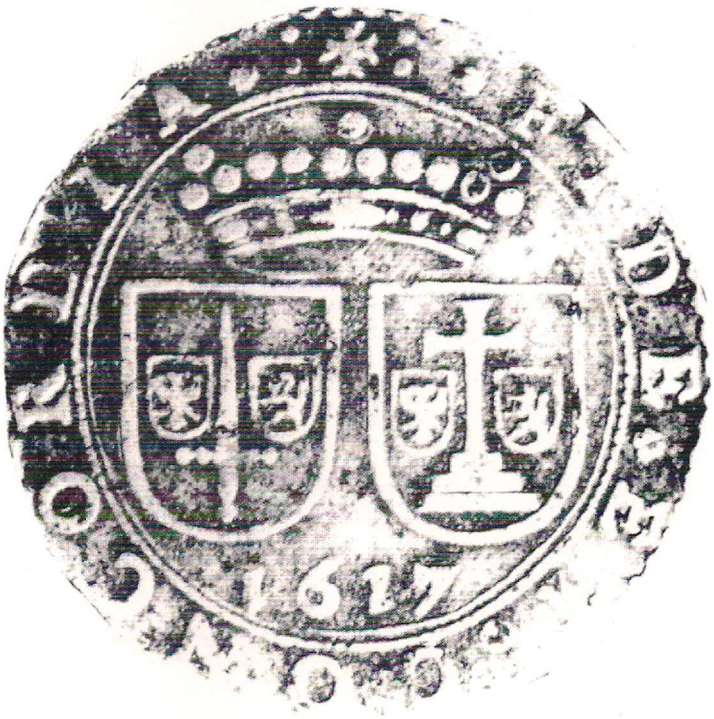

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van Vlaamse Gemeenschap, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, Stad Aalst en Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: € 17 - Steunende leden: € 25 - Beschermende leden: € 35
Te storten op rek. 393-0303276-46 van Het Land van Aalst,
Asserendries 118, 9300 Aalst
Internationale betalingen: IBAN: BE33 3930 3032 7646
BIC:BBRUBEBB

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het "Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, + Frits Van Acker, + Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Freddy Caudron, Lieve De Mecheleer (verslaggever), Wenceslaus Mertens, Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele, Mieke Van Damme (beheerder), Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Wilfried Vernaeve (bibliografie).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Mieke Van Damme, Asserendries 118, 9300 Aalst
tel. 053 21 63 30
e-mail: vdmieke@skynet.be
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27
e-mail: dirkvandeperre@skynet.be

E-mail vereniging: hetlandvanaalst@telenet.be
Website: http://www.landvanaalst.tk

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Krokusstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

UNE FAMILLE NOTABLE
DE FAMILIE COSYNS
Haar netwerken en dynastievormingen in Zuidoost-Vlaanderen en Zuidwest-Brabant
Deel 2[1]

Marcel COCK
Roger COSYNS

DEEL 2. Een 18de-eeuwse tak van de familie Cosyns uit Appelterre-Eichem naar Meerbeke: de start van een drie eeuwen durende opwaardering van de familie in industriële en dynastieke netwerken

Op het einde van de 17de eeuw verlaten Elisabeth, **Jan VII** en Peter, de drie kinderen van **Jan VI Cosyns** en **Pieternelle Vierendeels,** die een volwassen leeftijd bereiken, het stamdorp Appelterre-Eichem. Alleen Gerard, ook al het enige opgegroeide kind van Jan VI en zijn tweede echtgenote Elisabeth de Naeyer, blijft in dit dorp de familie verder zetten.

Negende generatie: *De kinderen van* ***Jan VI Cosyns*** *uit zijn huwelijken met [1]* ***Pieternelle Vierendeels*** *en met [2] Elisabeth de Naeyer: Elisabeth,* ***Jan VII****, Peter II; Gerard Cosyns*

A. Elisabeth Cosyns en Frans Van Santen: de aanzet van een 18de-eeuws familiaal netwerk en een 19de en 20ste-eeuwse familiedynastie in Geraardsbergen

Elisabeth Cosyns, de oudste dochter van Jan VI en Pieternelle Vierendeels, huwt op 23 april 1686 in Appelterre met Frans Van Santen. Zijn ouders, Frans en Pieternelle Severeyns, wonen er in de Neerstraat

1 *Deel 1* van deze studie, met de *Praktische opmerkingen vooraf* verscheen in het eerste nummer van deze jaargang.

en zijn o.m. pachters van Peter I Cosyns.[2] De trouwers zijn beiden nog vrij jong: de bruid is er nog geen eenentwintig en de bruidegom, gedoopt op 27 juli 1666, moet nog twintig jaar oud worden.[3]

Frans en Elisabeth vestigen zich ca. 1690 in Geraardsbergen, waar ze een bakkerij hebben.[4] Ze hebben dan al twee kinderen, nog allebei geboren in Appelterre, waar ze eerst hebben gewoond: Anne-Marie (° 22 juli 1687) en Jan (° 26 oktober 1689), van wie grootvader Jan VI de dooppeter is. In Geraardsbergen krijgt het echtpaar nog drie jongens en vier meisjes.

Frans en Elisabeth blijven vanuit Geraardsbergen goede relaties onderhouden met hun familie. Zo komt Elisabeth de Naeyer, Elisabeths stiefmoeder, vanuit Appelterre op 22 augustus 1694 naar Geraardsbergen meter zijn van Elisabeth van Santen. Een van de jongens uit het gezin, ook een Frans, die gedoopt wordt op 26 maart 1701, heeft als peter en meter zelfs oom Jan VII Cosyns en zijn vrouw tante Katrien van Vreckem. Katrien, de jongst geborene uit het gezin (° 22 juli 1705), heeft opnieuw haar oom Jan VII als peter.[5]

Vooral tussen Frans en Elisabeth enerzijds en hun broer/schoonbroer Jan VII Cosyns en diens vrouw Katrien van Vreckem anderzijds blijven er vele contacten. Het gezin van Jan VII en Katrien, zal zich vooral vanuit Meerbeke - Jan VII heeft zich daar na zijn huwelijk gevestigd - voor handel en diensten, en zelfs voor de opvoeding en loopbaanuitbouw van de kinderen naar Geraardsbergen richten.[6]

Frans en zijn vrouw Elisabeth overlijden allebei in 1728. Frans sterft op 27 januari en nog geen vier maand later overlijdt ook Elisabeth († 12 mei 1728). Ze worden beiden in de Sint-Bartholomeuskerk in de kapel van Sint-Pieter op de Markt in Geraardsbergen begraven.

Het gezin van Santen-Cosyns legt in de stad de basis van een dynastie, die tot de 19de eeuw reikt en vooral nog de volgende vertegenwoordigers kent. Kleinzoon Antoon-Albrecht (° 1734 - † 1792) wordt papierfabrikant en

2 Frans van Santen kocht ca. 1653 het huis in de Neerstraat van Laureys Torrekens; vanaf 1673 is het huis eigendom van Peter Vierendeels, de schoonbroer/broer van Jan VI Cosyns en Pieternelle Vierendeels. Frans van Santen heeft van Peter I Cosyns een weide van ca. 40 a. in pacht bij de Dendemeersen (*Landboek Appelterre 1653*, nrs. 43 en 46). Over Peter I, de Brusselse procureur ook al de ***Zevende generatie***, *littera* ***C*** in *Deel 1*.

3 De gegevens over deze familietak van de familie Van Santen volgens de niet foutloze bijdrage bij H. VAN PARIJS, *Oude geslachten uit het Land van Aalst. Van Santen*, in: *Het Land van Aalst*, 4, 1952, p. 231-235.

4 Bij de begrafenis op 27 januari 1728 noteert de pastoor van de Sint-Bartholomeusparochie in Geraardsbergen dat Frans 'pistor, – bakker' is.

5 De overige kinderen uit het gezin in Geraardsbergen zijn nog Peter (° 30 januari 1692), Jacob Frans (° 2 september 1696), Francisca (° 5 januari 1699) en Marie Albertina (° 22 oktober 1702).

6 Hiervoor verder ook onmiddellijk hierna *littera* ***B***. en ook ***Tiende generatie***, *littera* ***C***.

schepen in de stad; August Frans Ghisleen (° 1809 - † 1880), kleinzoon van Antoon Albrecht, is huisarts (doctor in de geneeskunde) in de Lessensestraat en vanaf 1845 dokter in het stadshospitaal, is verder ook nog liberaal gemeenteraadslid en burgemeester van de stad (1845 tot 1851); Victor Constant Ghisleen (° 1853 - † 1903) tenslotte, zoon van August, wordt advocaat en vrederechter in de stad en later ook nog in Sint-Jans-Molenbeek.[7]

*B. **Jan VII Cosyns** en **Katrien van Vreckem**, de basis van drie eeuwen familiedynastie Cosyns in Meerbeke*

Rond 1690 trouwt **Jan VII Cosyns** met **Katrien van Vreckem**, die in Meerbeke gedoopt is op 21 oktober 1671.[8] Katrien is een dochter van Georges en Pieternelle de Naeyer. Ze heeft ook nog twee zussen Anna (° 14 oktober 1669) en Virginie (° 24 april 1676) en twee broers Adam (° 4 januari 1674) en Pieter (° 1 november 1677). Bij de geboorte van Pieter loopt het echter mis; het kind sterft al na twee weken († 14 november) en moeder Pieternelle zelf overlijdt nog eens vier dagen later († 18 november). Wellicht in 1678 hertouwt Georges met de ons verder onbekende Maria Merciers. Uit dit huwelijk worden nog drie meisjes geboren: Anne-Marie (° 1 maart 1679), Martine (° 29 september 1680) en Barbara (° 28 oktober 1681). Deze stiefzusjes van Katrien overlijden allen als baby's. Katrien heeft daarna ook nog wel een stiefbroer Korneel (° 4 februari 1683), die volwassen zal worden.[9]

* *

Meerbeke, het dorp van ca. 800 inwoners, waar **Jan Cosyns VII** na zijn huwelijk met van **Katrien van Vreckem** komt wonen en waar de familie tot op heden rechtstreekse nakomelingen heeft, kent tot de

7 Hiervoor ook nog H. VAN PARIJS, *Oude geslachten uit het Land van Aalst. Van Santen*, p. 231-235 en F. DE CHOU, *Medische zorgverleners in Geraardsbergen in de negentiende eeuw*, in: *Gerardimontium*, 205, 2006, p. 18-19.

8 Plaats en datum van het huwelijk blijven nog onbekend.

9 De gegevens over de familie van Vreckem, die hierna volgen, zijn in hoofdzaak door ons samengesteld uit de parochieregisters, met eventuele aanvullingen uit de genealogische bijdrage van A. de SELLIERS de MORANVILLE, *Essai sur les van Vrechem*, in: *Tablettes du Brabant* [...]. Tome III, Hombeek, 1958, p. 45-81. Deze genealogie is overigens onvolledig; zo worden van de door ons hier aangehaalde kinderen uit de twee huwelijken van Georges van Vreckem slechts Adam en Katrien vermeld (p. 67-68).
Over de van Vreckems als zijtak van de heren van Wedergrate D. VAN DE PERRE - R. VAN HAUWE, *De geschiedenis van Denderwindeke. Deel II: de middeleeuwse heren (ca. 1100-1487)*, in: *Het Land van Aalst*, 44, 1992, p. 51-52.

Franse Revolutie nog een ambigue politieke structuur.[10] Het dorp ligt niet in Vlaanderen zoals Appelterre, Eichem, Denderwindeke, Neigem en Pollare, de dorpen van het Land van Wedergrate, maar maakt deel uit van Brabant.

De abdis van Nijvel heeft er al sinds 1059 politieke en geestelijke macht. Die politieke macht hebben de heren van Wedergrate later in de middeleeuwen sterk beknot. Ze installeren er uiteindelijk hun eigen schepenbank met een eigen baljuw. De abdis behoudt er slechts haar meier, die haar eigendommen in het dorp beheert en de schepenbank samenroept. Wanneer in 1457 Willem de Goux met de vier bovengenoemde Vlaamse dorpen het Land van Wedergrate organiseert, blijft hij zijn macht over het Brabantse Meerbeke behouden in een persoonlijke unie zonder het dorp op te nemen in het eigenlijke Land van Wedergrate. In 1700 maakt Jan Cosyns VII mee hoe Meerbeke door de familie de Goux wordt verkocht aan de familie van Cauteren, de nieuwe heren van Wedergrate.

In Meerbeke is de dorpsgemeenschap in hoofdzaak agrarisch gestructureerd. In het dorp, dat ca. 1050 ha. groot is, zijn er in 1686 niet minder dan dertien boerderijen met een bedrijfsgrootte van meer dan 20 ha. Daartoe behoort ook het bedrijf de Engel, de hoeve van Georges van Vreckem, de schoonvader van Jan Cosyns VII. Ook dan nog wordt de landbouweconomie er grotendeels beheerst door twee religieuze instellingen: de abdij van Ninove bezit er met vier hoeven wel 102 ha. en de Nijvelse abdij heeft er met drie boerderijen eveneens 78 ha.[11]

Ook op parochiaal vlak speelt in Meerbeke de dualiteit tussen de abdis van Nijvel en de heer van Wedergrate. De abdis krijgt er de grote tienden en staat dus o.m. in voor het onderhoud van het kerkgebouw. De heer mag er echter de pastoor voorstellen en zo de liturgische inkomsten beheren. Het dorp is verder ook nog uitzonderlijk te noemen door de verering van Sinte-Berlendis en door het bestaan van een

10 De politieke gegevens over Meerbeke en over de heren van Wedergrate aldaar zijn ontleend aan D. VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk en de middeleeuwse Sint-Berlendis-kapittelkerk van Meerbeke*, in: *Het Land van Aalst,* 58, 2006, p. 88-93 en aan D. VAN DE PERRE – R. VAN HAUWE, *De geschiedenis van Denderwindeke. Deel II: De middeleeuwse heren (ca. 1100-1487)*, p. 41-49.
Het inwonersaantal volgens J. DE BROUWER, *Demografische evolutie van het Land van Aalst 1570-1800*, p. 49. In 1686-1695 zijn er ca. 731 inwoners; tussen 1716-1725 zijn er reeds 954 en in 1756-1765 stijgt het aantal tot 1520. Voor verder algemene informatie over het verleden van het dorp ook nog F. DE POTTER - J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten behorende tot het huidige Ninove. Meerbeke*, Herdruk uit *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen,* p. 183-238.

11 Over de landbouw in het dorp o.m. J. DE MAESENEER, *Over grootgrondbezit en grote hoeven te Meerbeke. 17de–19de eeuw*, in: *Meerbeke verEEUWigd*, Meerbeke, 2001, p. 51-64.

kanunnikenkapittel.

De eerste kerk van Meerbeke, toegewijd aan Sint-Pieter, wordt er in de middeleeuwen vlug verdrongen door een nieuwe kerk, toegewijd aan de lokale heilige Sinte-Berlendis, die er tot op onze dagen wordt vereerd. Tevens wordt er al in de 12de eeuw een kapittel van vier kanunniken opgericht in de kerk en zijn er daarnaast ook nog vier kapelanijen te begeven. Wanneer Jan Cosyns VII in Meerbeke komt, is het kapittel wel al tot drie kanunniken herleid en zijn ook hun officies in de kerk beperkter geworden, maar de kerk is nog steeds een collegiale kanunnikenkerk.[12]

Vanaf het laatste decennium van de 17de eeuw tot het midden van de 18de eeuw lijdt het dorp onder de strijd, die de Franse koningen Lodewijk XIV en Lodewijk XV voeren om de Spaanse en Oostenrijkse landen, waartoe ook onze streken behoren. Zowel de Negenjarige Oorlog (1688-1697) als de Spaanse (1701-1713) en de Oostenrijkse Successieoorlogen (1741-1748) brengen weliswaar geen grote oorlogsellende over het dorp, maar veroorzaken er een onophoudelijk gaan en keren van steeds weer soldatenbendes met logementen, opeisingen en ander militair ongemak.[13]

* *

Wanneer **Jan VII Cosyns** met **Katrien van Vreckem** trouwt, zet hij een grote stap voorwaarts op de sociale ladder.

Het sociaal aanzien en ook de bezittingen van de families van Vreckem en de Naeyer in Meerbeke zijn immers aanzienlijk groter dan het vermogen en de status van de familie Cosyns uit de aan Appelterre ondergeschikte dorpsgemeenschap van Eichem, waar Michiel, de grootvader van Jan VII, weliswaar als schoolmeester en zijn vader Jan VI als 'officier-veldwachter' enig sociaal aanzien hebben gehad.

Vooreerst kunnen de van Vreckems hun afstamming terugvoeren

12 Over Sinte-Berlendis en het kapittel nogmaals D. VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk en de middeleeuwse Sint-Berlendiskapittelkerk*, p. 85- 113.

13 De algemene krijgsverrichtingen in de Negenjarige Oorlog van Lodewijk XIV tegen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, Engeland en Beieren verder bij R. de SCHRYVER, *Oorlog en vrede voor de Zuidelijke Nederlanden 1678-1700*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. 8. *Nieuwe Tijd*. Haarlem, 1979, p. 308-319. De Spaanse Successieoorlog wordt toegelicht in R. de SCHRYVER, *De Zuidelijke Nederlanden als Frans en geallieerd protectoraat 1700-1715*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. 9 *Nieuwe Tijd*, Haarlem, 1980, p. 31-43. Gedetailleerde overzichten van deze periodes in de streek geven V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1914, p. 211-230; H. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove. Tweede deel*, p. 434-457 en 568-570; M. CHERRETE, *Het Aalsterse tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748). Een tijdsbeeld*, in: *Het Land van Aalst*, 33, 1981, p. 60 en F. DE POTTER – J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten. Meerbeke*, p. 221-223.

tot een geslacht van kleine adel in verwantschap met de middeleeuwse heren van Wedergrate. Van de familieleden van Katrien van Vreckem in de 17de eeuw is haar grootvader Korneel burgemeester (1654-1658) en Heilige Geestmeester (1639-1640) in Meerbeke, is haar vader Georges er meier van de abdis van Nijvel (1674), is haar grootoom Pieter van Vreckem muntmeester in Brussel (1641-na 1673) en is Georges van Vreckem, nog een grootoom, pastoor van Pollare geweest († 1668).[14]

Ook de familie de Naeyer behoort tot de elitaire families in Meerbeke en in de regio. Er zijn niet minder dan drie pastoors onder de familieleden. Adam de Naeyer, een grootoom van Katrien van Vreckem, is 30 jaar lang pastoor van Liefferinge (1678-1712), is ook pastoor in Neigem (1683-1687), is scholaster in het Sint-Berlendiskapittel te Meerbeke en kapelaan van Onze-Lieve-Vrouw aldaar (1674).[15] Hij zal tot zijn dood dicht met het gezin van Jan VII Cosyns–van Vreckem verbonden zijn. Lambertus de Naeyer, de pastoor van Borchtlombeek en Strijtem, komt op 27 februari 1694 in Meerbeke Norbert de Naeyer dopen, het zoontje van Adriaan en Anna van Vreckem, de schoonzus van Jan VII Cosyns. Sebastiaan de Naeyer tenslotte is pastoor in Sint-Kwintens-Lennik (1686) en wordt later ook nog deken in de dekenij van Sint-Pieters-Leeuw (1701).[16]

Bij dit alles blijft het momenteel nog wel onduidelijk in hoeverre de familie de Naeyer uit Appelterre, waar Jan Cosyns VI, vader van

14 Pieter van Vreckem, de muntmeester, komt vanuit Brussel op 1 mei 1673 in Meerbeke peter zijn van Pieter van den Abbeellen, het zoontje van Jan en van Joanna van Vreckem, een zus van Georges, de vader van Katrien. Jan van den Abbeellen is o.m. burgemeester in 1680 en dooppeter van Martine van Vreckem, een dochtertje van Georges met zijn tweede vrouw Maria Merciers en dus een stiefzusje van Katrien van Vreckem (° 29 september 1680). Een Adriaan van den Abbeellen, de baljuw, is ook al dooppeter geweest van Anna van Vreckem, een ander dochtertje van Georges met zijn eerste vrouw Pieternelle de Naeyer (° 14 oktober 1669).
Georges van Vreckem is pastoor in Pollare van 1644 tot 1668; daarvoor J. DE BROUWER, *Geschiedenis en Toponymie van Pollare*, Lede, 1973, p. 48 en J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen. Deel V. Bijlagen*, p. (121.

15 De scholaster van het kanunnikenkapittel in Meerbeke heeft de inkomsten van een van de vier kanunnikenprebendes aldaar. Hij moet er ook de school leiden. Daarover D. VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk*, p. 107. De kapelanij van Onze-Lieve-Vrouw is een van de vijf kapelanijen in de kerk in Meerbeke. De bedienaar ervan moest vier missen per week lezen. Adam de Naeyer wordt als kapelaan vermeld in de doopakte van zijn petekind Adam de Naeyer, zoontje van Georges van Vreckem en Pieternelle de Naeyer (4 januari 1674).
Verdere gegevens over Adam de Naeyer ook in de notitie van zijn overlijden in het parochieregister van Meerbeke op 26 maart 1712 en bij J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen. Deel V. Bijlagen*, p. (106 en (30. Zijn grafsteen bleef bewaard in de kerk van Meerbeke (M. COCK – L. ROBIJNS - D. VAN DE PERRE, *Grafmonumenten en glasraamschenkingen in de Meerbeekse Sint-Pieters- en Sint-Berlendiskerk*, in: *Het Land van Aalst*, 58, 2006, p. 234.

16 Hij is o.m. in Meerbeke dooppeter van Barbara de Naeyer, de dochter van Filibert en Maria Walckiers (5 december 1685) en ook van Sebastiaan de Naeyer, nog een zoon van Adriaan en Anna van Vreckem, de schoonzus van Jan VII Cosyns.

Jan VII, in een tweede huwelijk met Elisabeth de Naeyer is gehuwd, verwant is met de de Naeyerdynastie uit Meerbeke. Even onduidelijk blijft in hoever er bij het tot stand komen van het huwelijk van Jan VII en Katrien van Vreckem enige invloed kan zijn vanuit het Brusselse netwerk, waarmee de familie van Vreckem toch via grootvader Korneel en grootoom-muntmeester Pieter contacten onderhoudt en waar Peter I Cosyns, de Brusselse procureur bij de Raad van Brabant uit de zevende Cosynsgeneratie, ook wel advocaat Jan-Baptist van Vreckem kan hebben gekend.[17]

Hoe dan ook, Jan VII Cosyns wordt vlot opgenomen in de familie van zijn vrouw Katrien. Zijn schoonvader Georges van Vreckem woont in Meerbeke ten noordwesten van de kerk in de Engel, een doening met boerderij, brouwerij en herberg-hotel.[18] Georges is in december 1690 nauwgezet een kasboek van uitgaven en inkomsten ten zijnen huize begonnen en noteert daarin nog een halfjaar zijn uitgaven voor het dorp vooral in de logementen van soldaten in de Engel op last van de wethouders tijdens de Negenjarige Oorlog.[19] Georges sterft op 24 september 1691 en het beheer van de Engel komt in handen van het jonge gezin Jan VII en Katrien Cosyns-van Vreckem. Ze delen zeker in de beginjaren van hun verblijf aldaar het hele bedrijf met heeroom Adam de Naeyer, de pastoor van Liefferinge, en ook met Karel Segers, de echtgenoot van Katriens tante Elisabeth de Naeyer en dus een aangetrouwde oom van Katrien.[20] Bovendien hebben ook nog Adam

17 Jan-Baptist van Vreckem, mogelijk de zoon van muntmeester Pieter, wordt o.m. op 22 maart 1666 als advocaat bij de Raad van Brabant vernoemd (J. NAUWELAERS, *Histoire des avocats au Souverain Conseil de Brabant*. Tome deuxième, Brussel, 1947, p. 115, nr. 931).

18 Ook Korneel van Vreckem, de vader van Georges, woont in 1644 al op dezelfde plaats volgens een kaart van de abdij van Ninove, RAB., *Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij Ninove*, 125.

19 Het *Handt ende Notitieboeck voor [jooris] van vrechem [...] Meerbeke [...] den 20xber 1690*, verder geciteerd als *Handtboeck*, bleef bewaard in RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 7. Het is in de inventaris opgenomen als kasboek van Georges van Vreckem. Bij nader onderzoek blijkt echter dat het 275 pagina's tellende register (18 x 28 cm.), op 20 december 1690 begonnen door van Vreckem, slechts een drietal bladzijden met notities van zijn hand telt tot 22 juli 1691; de resterende bladzijden bevatten al vanaf de zomer van 1691 tot kerst 1734 notities van Jan VII Cosyns, enkele aantekeningen van diens zoon Frans tot kerst 1742, van heeroom pastoor Adam de Naeyer (o.m. in 1692 en in 1699), van baljuw Francis de Regnancourt (7 september 1695), van baljuw Pieter van den Abbeellen (28 december 1700) en van schoonbroer-burgemeester Adriaan de Naeyer (10 februari 1706) niet te na gesproken.
De uitgaven voor het bestuur van Meerbeke door Georges van Vreckem staan er op p. 6-8. Mogelijk heeft Georges van Vreckem ook oudere kasboeken gehad. Zo die al hebben bestaan, bewaard gebleven zijn ze, voor zover ons bekend, niet.
Het register is niet gefolieerd of gepagineerd; wij pagineren zelf. Een kopie van het *Handtboeck* werd ons bereidwillig ter hand gesteld door E. Cosyns uit Melle, waarvoor onze hartelijke dank. Dr. R. Van Hauwe (Denderwindeke) heeft fragmenten van het register op het net geplaatst.

20 Hiervoor de verwijzingen in het *Handtboeck*, p. 18, 20, 44, 52 en 90.

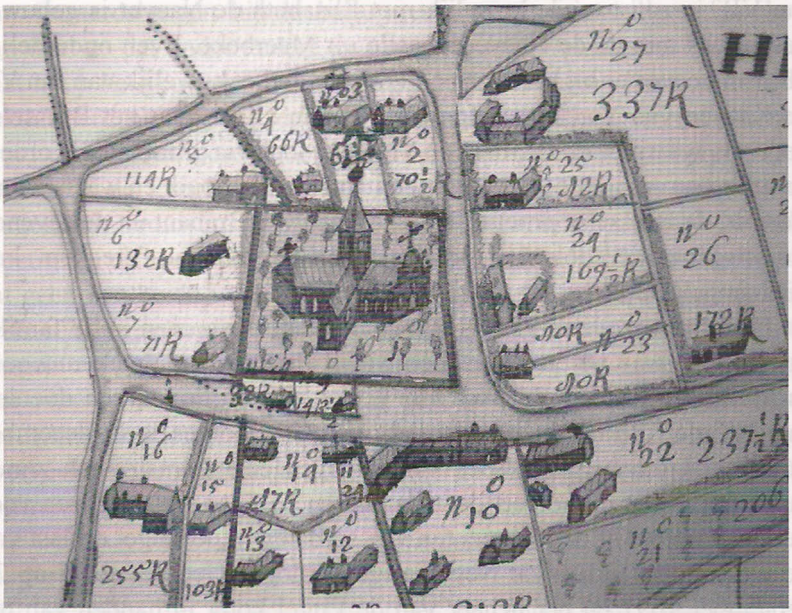

Herberg-hotel de Engel
Het stamhuis van de familie Cosyns in Meerbeke drie eeuwen lang

Onbekende cartograaf, papier, 3de kwart 18de eeuw

Enkele jaren na de bouw van de nieuwe westgevel van de Sint-Pieters- en Sint-Berlendiskerk in 1750 tekent een onbekende cartograaf deze ingekleurde kaart van het dorpscentrum van Meerbeke. De kaart is georiënteerd naar het zuiden. De **herberg-hotel de Engel** met brouwerij staat op het kaartperceel *n° 22*, waar de Sint-Pietersstraat op het dorpsplein komt. Het beluik van 237 ½ roeden, in het oosten en het noorden omgeven door voetwegels, is bebouwd met een woonhuis in het zuiden bij de straat en met losstaande dienstgebouwen ten oosten en ten noorden. De doening is zeker al sinds 1644 twee generaties lang uitgebouwd en uitgebaat door de familie van Vreckem, vooraleer **Jan VII Cosyns** ze in bezit krijgt na zijn huwelijk met Katrien van Vreckem en na de dood van zijn schoonvader Georges van Vreckem († 24 september 1691).
De Engel blijft drie eeuwen lang tot het einde van de vorige eeuw in het bezit van de familie. De industriële brouwersactiviteiten eindigen er in 1962.
Over het verbouwing van de kerk en de pastorie in Meerbeke: D. VAN DE PERRE – L. ROBIJNS, *De Sint-Pieters- en Sint-Berlendiskerk te Meerbeke. Een plek rijk aan geschiedenis*, Gent 2006, p. 32-36 en 72-73.
(RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 468/469)

en Korneel van Vreckem, de broer en de stiefbroer van Katrien, en Adriaan de Naeyer, haar schoonbroer, blijkbaar bij de verdeling van de erfgoederen na de dood van vader Georges rechten verkregen op de Engel.[21] In elk geval is het veel betekenend voor de positie van Jan VII Cosyns met zijn vrouw Katrien binnen de familie van Vreckem-de Naeyer, dat juist hij als schoonzoon/schoonbroer met het erven van het stamhuis van de van Vreckems verreweg het economisch interessantste en het familiaal waardevolste erfdeel krijgt, nog voor zijn schoonbroer Adam, zijn stiefbroer Korneel en zijn schoonzus Anna.

Jan VII en Katrien krijgen elf kinderen. Ze worden allen gedoopt in Meerbeke. Katrien is over een periode van bijna 22 jaar om de twee jaar zwanger. Het eerste kind, een zoontje *Adam* (° 18 september 1692), met heeroom Adam de Naeyer als peter, sterft al in de lente daarop († 30 mei 1693).[22] Een tweede kindje *Katrien Jozefa* (° 18 maart 1694), met oom Adriaan de Naeyer als peter en tante Katrien de Naeyer als meter, wordt al evenmin volwassen.[23] Nog bijna twee jaar later wordt *Anne Marie* geboren (° 15 februari 1696); nu zijn oom Adam van Vreckem en opnieuw tante Katrien peter en meter. Nog een ander dochtertje *Anna* (° 14 juni 1698), ditmaal met grootvader Jan VI Cosyns en tante Anna de Naeyer als peter en meter, wordt maar vijf jaar oud († 26 oktober 1703 en twee dagen later begraven op het kerkhof). Zoon *Simeon* wordt geboren op 23 juli 1700. Voor zijn doopsel is 'monsieur' kanunnik Simeon Males, de ontvanger van de Nijvelse abdis, overgekomen om samen met doopmeter tante Elisabeth Cosyns peter te zijn; daar zal er dus bij het doopsel ook wel Frans gesproken zijn. Nog een zoon *Sebastiaan* (° 14 december 1702) wordt slechts drie en een half jaar oud

21 Bij de verdeling rond de Engel zijn er voor zover op te maken valt uit het *Handtboeck* (p. 12, 46 en 48) wellicht vier partijen betrokken: Jan VII Cosyns zelf en zijn echtgenote Katrien van Vreckem, Adam van Vreckem, Korneel van Vreckem en Adriaan de Naeyer met zijn echtgenote Anna van Vreckem. De afrekeningen van die verdeling gebeuren o.m. nog op 26 januari 1696 voor Adriaan de Naeyer, van 19 maart 1696 tot 7 februari 1700 voor Adam van Vreckem en tot 6 november 1699 voor Korneel van Vreckem.
Adam van Vreckem, zoon van Georges en Pieternelle de Naeyer, broer van Katrien en dus schoonbroer van Jan VII, is geboren in Meerbeke op 4 januari 1674; Korneel van Vreckem, zoon van Georges en zijn tweede echtgenote Maria Merciers, stiefbroer van Jan VII, is geboren in Meerbeke op 4 februari 1683 en dus nog minderjarig bij de verdeling van de goederen van Georges van Vreckem.

22 Doopmeter van Adam is Elisabeth de Naeyer; mogelijk is Elisabeth de tweede echtgenote van Jan Cosyns VI en dus de stiefmoeder van Jan VII; echter ook nog een andere Elisabeth de Naeyer kan doopmeter zijn, nl. een zus van Pieternelle de Naeyer en dus een tante van Katrien van Vreckem.

23 Haar overlijden is niet genoteerd in de parochieregisters; bij de verdeling van de erfenis na de dood van haar ouders in 1735 is ze in elk geval al niet meer bij de erfgenamen.

(† 30 mei 1706).[24] Op 21 januari 1705 wordt **Frans** als zevende kind van het gezin gedoopt; schoonbroer Frans van Santen, de echtgenoot van Elisabeth Cosyns, komt uit Geraardsbergen dooppeter te zijn.[25] Voor het peterschap van *Marie Anne* (° 12 juni 1707) komt Gerard Cosyns, de stiefbroer van Jan VII, uit Appelterre; Marie Anne is nog geen achttien jaar, wanneer ze op het kerkhof in Meerbeke begraven op 15 maart 1725.[26] De drie laatste kinderen worden allen volwassen en zullen alle drie een kloosterhabijt dragen. *Jeanne Kristien* (° 4 augustus 1709) - haar peter is Hendrik van Doorselaer[27] - wordt benedictines. *Sebastiaan* wordt op 30 december 1711 gedoopt door heeroom Adam de Naeyer - heeroom vervangt dooppeter pastoor-deken Sebastiaan de Naeyer van Sint-Pieters-Leeuw - ; Sebastiaan wordt benedictijn. *Jan Antoine Jozef* (° 18 mei 1714) tenslotte, van wie priester Jan Antoine van den Abbeellen en Pieternelle Swinnen peter en meter zijn, treedt in bij de kapucijnen.[28]

Een en ander maakt hier dus duidelijk dat Jan VII en Katrien vooral met de families van Vreckem en de Naeyer en de verwanten ervan hun familierelaties in Meerbeke uitbouwen, en minder met de familie Cosyns van Jan VII in Appelterre-Eichem. Met de familie Vierendeels, de familie van Jans moeder Pieternelle, schijnt er zelfs geen enkele verband meer te zijn. Zelfs met zijn vader heeft Jan VII nog maar weinig contacten. Vader Jan VI koopt in Meerbeke bij zijn zoon o.m. nog slechts haver, een biggetje en twee tonnen bier, dit alles in het najaar van 1692 en de lente van 1693.[29]

De kinderen krijgen een degelijke opvoeding. Van de laatste drie is zeker geweten dat ze op kostschool zijn geweest, meerdere talen leren en zelfs een muziekopleiding volgen.[30]

Het economisch draagvlak van Jan VII en Katrien Cosyns-van Vreckem is stevig. De basis ervan is gelegd door Georges van Vreckem,

24 Peter en meter zijn hier Sebastiaan Godieris en Barbara van Vreckem, Ninoofse familieleden, die niet onmiddellijk te duiden zijn. Jan VII vernoemt een Sebastiaan Goethier in 1699 als 'kozijn' en huurt twee dagwand land van hem (*Handtboeck*, p. 152).

25 De doopmeter van Frans is Pieternelle de Naeyer; ze is evenmin direct in te passen in het familieverband.

26 Haar doopmeter is ene Anna-Marie Luycx.

27 Volgens het huwelijksregister van Meerbeke huwt Hendrik van Doorselaer op 12 mei 1707 met ene Elisabeth de Winne (Swinnen) in Brussel.

28 Adam van Vreckem, de schoonbroer/broer van Jan VII Cosyns en Katrien van Vreckem, herhaaldelijk meier van de abdis van Nijvel in Meerbeke en er gestorven op 17 mei 1731, is getrouwd met Pieternelle Swinnen († Meerbeke, 22 juli 1748), wellicht een zus van Elisabeth de Winne (Swinnen).

29 Hiervoor het *Handtboeck*, p. 13.

30 Over de opleiding van de kinderen verder ***Tiende generatie***, *littera* ***D.*** *Jeanne Kristien Cosyns*, *littera* ***E.*** *Sebastiaan Cosyns* en *littera* ***F.*** *Jan Antoine Cosyns*.

Katriens vader, tijdens diens leven en werk in de Engel. Jan en Katrien verwerven er, zoals al aangegeven, na de dood van Georges een boerderij, een brouwerij en een herberg-hotel in het centrum van Meerbeke. Met enige ondernemingszin bouwen zij het geërfde patrimonium in de eerste drie decennia van de 18de eeuw verder uit.

De boerderij omvat een groot woonhuis met kamers voor logement, met keuken en met gelagzaal. Op de doening staat ook een kleiner woonhuis, dat wordt verhuurd.[31] Verder zijn er agrarische dienstgebouwen met een schuur, een wagenhok, een paardenstal, een koeienstal en varkenshokken. Tot het gebouwenpark behoort er ook nog een brouwerij als nijverheidsgebouw.

Het areaal dat Jan VII van zijn schoonvader erft, is volgens het landboek van 1689, dus drie jaar ongeveer vóór Jan het verwerft, 26 ha. en 15 ca. groot. Daarvan is er 31 % in eigen bezit; de overige gronden zijn pachtgronden, vooral van de abdij van Nijvel met ca. 9 ha. Veel uitbreiding neemt de doening niet onder het beheer van Jan VII. In 1716 en volgende wordt hij belast op een bedrijfsgrootte op van weinig meer dan 28 ha. Zijn jaarlijkse pachtsom voor de Nijvelse abdis bedraagt tussen de 150 à 180 gulden. In de beginjaren van Jans activiteiten in de Engel worden de pachten nog doorgaans opgehaald door de al vermelde Nijvelse kanunnik Simeon Males, de dooppeter van zoon Simeon. De kanunnik reist met paard en koets en blijft meermaals overnachten in de Engel.[32]

De overschotten van de boerderijopbrengsten worden verkocht. Het gaat dan in de regel om zuivelproducten met vooral boter en ook wel

31 Volgens de notities in het *Handtboeck*, (p. 178, 223, 225, 236-237 en 241) is het huis, ook genoemd 'ons huys ginder boven' of nog 'het veurste caurtier [...] paelende teghen het huys van den heere bailliu van den abbeellen', in 1711-1712 verhuurd aan griffier de Wit en vanaf 1713 tot 1726 aan Joos Frans Spanooghe. Deze laatste is een van de kanunniken van het Berlendiskapittel en is als scholaster in Meerbeke wellicht de opvolger van heeroom Adam de Naeyer. Hij heeft zes à zeven leerlingen bij zich als *commensales*, kostgangers, aan wie hij Latijn leert (J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen. Deel I. De geestelijkheid en hun naaste medewerkers*, p. 100). Spanooghe verhuist rond 11 februari 1726 wellicht naar Brussel en sterft er kort daarna.
De huishuur bedraagt 50 gulden voor een termijn van drie jaar. Het huis komt in de verdeling van de goederen van Jan VII; daarvoor ook *noot 57*.

32 De bedrijfsgrootte o.m. volgens J. DE MAESENEER, *Over grootgrondbezit en grote hoeven te Meerbeke*, p. 55; *Handtboeck*, p. 228. De pachtprijzen in *Handtboeck*, p. 184. Meestal wordt de pachtsom verminderd met leveringen van boter of procesdiensten, die JanVII doet voor Nijvel; daarvoor *Handtboeck*, passim.
Op 6 november 1723 bv. noteert Jan in zijn *Handtboeck* (p. 193) 'Item hebben wij onsen pacht ten selven daeghe herhuert ende de heurcedul is ghepasseert voor de notairis ende procureur lacatoir woenende bij het menneken pis tot brüssel ende onsen pacht is vermindert ses guldens drij stuijvers t' jaers soo dat wij als nu moeten jaerlijcks geven de somme van hondert sevenentseventich guldens.'
Kanunnik Males komt tot december 1701; nadien worden de pachten o.m. opgehaald door kanunnik Hustier en 'monsieur' Marchant.

kaas. De klanten zijn naast de abdis van Nijvel doorgaans familieleden of ingezetenen van het dorp.[33]

Het *Handtboeck* vermeldt verder de verkoop van granen en in mindere mate de levering van vlas en erwten. Een enkele maal noteert Jan VII ook de verkoop van runderen.[34] Er is in de winter van 1706/1707 ook een eenmalig en kwalijk avontuur geweest met 127 schapen, die Jan VII gekocht heeft van ene Matthijs Auvast, waarvoor hij bovendien toch 550 gulden en 1 stuiver betaald heeft en ook nog een scheper inhuurt. De wol van de schapen is verkocht, maar de dieren zelf zijn uiteindelijk 'ter kwader trouw' van de hand gedaan.[35]

De inkomsten van deze handel zijn doorgaans van tweede orde en wegen niet op tegen de gelden, die de verkoop van bieren en brandewijn uit de brouwerij oplevert. In die brouwerij, die Jan VII van zijn schoonvader overnam, brouwt hij 'goet bier, middel bier en klein bier'.[36]

De levering gebeurt in tonnen en de afnemers zijn verscheiden: zo koopt bv. heeroom Adam de Naeyer in 1697 wel drie tonnen 'goet' en zeven tonnen 'cleyn' bier, is 'officier' Jan van Bossuyt een vaste koper tussen 1698 en 1711 of ook griffier Filip van Vaerenbergh (1717-1718), maar eveneens de vader van paardenknecht Jan Cardoen (winter 1717) of smid Frans Sermant (1724, 1734). Jan VII verhandelt ook wijn en brandewijn. Nicolaas Walravens (20 september 1699) en heeroom (1 december 1700) kopen wijn; Jan Sterck koopt dan weer een ton brandewijn (december 1717).[37] Verder zijn er dan vanzelfsprekend de indirecte leveringen van bier en jenever in de herberg-hotel van de Engel, telkens wanneer de wethouders er vergaderen of wanneer er weer eens, op last van de gemeente, militairen op logies zijn.[38]

Naast de productie en handel van de brouwerij noteert Jan VII ook de eenmalige coöperatie met Jan van Vaerenbergh om een steenoven

33 Zo wordt er bv. een kuip boter van 180 pond (149 pond netto) afgerekend op 3 mei 1700 aan de abdij van Nijvel (p. 138) of een kuip van 474 pond voor 80 gulden op 22 februari 1726 aan Jan de Doncker, gehuwd met Jasperina Huylebroeck, 'onze nicht', wonende tot Brussel op de 'vlemschen steenwech' (*Handtboeck*, p. 247).

34 Ene Joos Schoonjans koopt drie vette beesten, een vet kalf en twee vette kalveren voor samen 116 gulden op 13 mei en 10 juni 1729 (*Handtboeck*, p. 261).

35 Bij deze schapenaffaire zijn ook Filibert de Naeyer, een neef van Pieternelle de Naeyer, de schoonmoeder van Jan VII, en Adriaan de Naeyer, gehuwd met Anna van Vreckem, de schoonzus van Jan VII, betrokken.

36 De brouwerij wordt ook wel gebruikt door 'gelegenheidsbrouwers', vaak familieleden; zo bv. brouwen Adriaan de Naeyer (zomer 1691) en Filibert de Naeyer (1 mei 1707). Ook niet-familieleden brouwen er wel eens; Adam van Eesbeeck en Jan van der Stock, de mulder van Pollare, brouwen er van 1697 tot 1701 (*Handtboeck*, p. 17, 78, 102, 124).

37 Alles volgens het *Handtboeck*, p. 53, 83, 88, 90, 221, 224.

38 Het *Handtboeck* vermeldt talrijke leveringen aan militairen, die logeren in de Engel of kamperen op het kerkhof vanaf 26 december 1690 tot 1 mei 1731.

van 100.000 bakstenen te laten inzetten en ze ten dele te verkopen. De zaak moet afgewerkt zijn vóór de oogst van 1715.[39]

Natuurlijk is er voor deze economische activiteit enige tewerkstelling nodig. Tussen 1691 en 1734 werken er minstens zeven meiden en drieëndertig paardenknechten/handwerkers in de Engel. Meestal zijn ze met twee à drie per dienstjaar aan het werk, met wel grotere concentraties na de Negenjarige Oorlog (tot 1697) en de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) in de jaren 1711 tot 1721 en van 1727 tot 1732. Hun contracten van meestal één jaar lopen in de regel vanaf 1 mei, zijn verlengbaar en lonen veertig tot vijftig gulden per jaar.[40]

De sterke economische basis van het gezin Jan VII en Katrien, de politieke traditie in de familie van Vreckem, de sociale status van de clerici, vooral in de familie de Naeyer, en de persoonlijke ambitie en inzet hebben verder ook meegebracht dat Jan VII enig sociaal aanzien in het dorp verwerft en, ondanks zijn toch al drukke bezigheden op zijn bedrijf, een verscheidenheid aan politieke en parochiale ambten opneemt.

Zoals zijn schoonvader Georges van Vreckem verwerft Jan VII te Meerbeke ook het weliswaar politiek vervallen ambt van meier van de abdis van Nijvel. In die hoedanigheid behartigt hij er toch haar niet te onderschatten agrarisch-economische belangen. Het eerste jaar van zijn meierij loopt o.a. af in 1695.[41] Ook in 1716-1718, 1725-1727 en 1734-1735 is Jan VII meier.[42]

In de er tussen liggende jaren van 1723-1724 en 1728-1733 heeft Jan blijkbaar ook een aantal schepenambten vervuld.[43] Doorgaans

39 Het contract met Jan Bulté en Gulliam Eeckhout (22 maart 1715) voorziet het uitgraven van de aarde, het maken en het inzetten van de stenen voor 1 gulden en 8 stuivers per 1000 stenen met erbij vier tonnen klein, 1 ton middel en 1 ton goed bier. De opdrachtgevers leveren een wagen, hout, stro, roeden en wissen voor het vuur.
Jan van Vaerenbergh is mogelijk de meier van het Land van Wedergrate (RAB., *Baronie Wedergrate*, 256, Rekening 3 juni 1693).

40 Het *Handtboeck* bevat op meerdere bladzijden overeenkomsten met de knechten/meiden. Het loon van de 'dienstmaerten' bedraagt gewoonlijk de helft van het loon der knechten; de meiden krijgen wel voordelen in natura. Katrien van der Biest bv. (p. 258) krijgt 24 gulden, 10 ellen breed lijnwaad, 2 ellen smal lijnwaad, 2 voorschotten, een fijne en een grove, een paar schoenen en een paar 'plateynen', pantoffels, vanaf 1 mei 1727.

41 Volgens een notitie van baljuw F. de Regnancourt (*Handtboeck*, p. 40) betaalt Jan VII op 7 september 1695 in het eerste jaar van zijn meierij 22 gulden en 12 stuivers voor de verder onbekende 'blauwe Croyne', waarmee de meierij belast is.

42 In de 'wettelijke passeringen' voor de schepenen van Meerbeke zijn er talrijke akten bewaard, waarin Jan VII optreedt als schepen of als meier van Nijvel; zo o.m. in RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 139, 264 en 265. Een van de laatste akten die Jan als meier ondertekent, is een akte van 26 november 1735 (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 265). Het aantal opgegeven ambten van Jan is, gelet op het omslachtig onderzoek van de 'wettelijke passeringen', niet exhaustief.

43 Zo o.m. volgens de registers van de 'wettelijke passeringen' (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 139).

vergaderen de wethouders trouwens ten zijnen huize in de Engel en betalen ze er voor het verteer.[44]

Met schoonbroer Adriaan de Naeyer is Jan VII in Meerbeke ook pachter van de belastingen van 1696; ook nog in 1701 en 1711-1712 collecteert hij de belastingen en betaalt hij de uitgaven erop.[45] In de structuur van de parochie tenslotte is hij voor 1698-1699 tevens kerkmeester en levert hij wijn aan de kerk.[46]

Door zijn politieke betrokkenheid en ook door de dienstverlenende infrastructuur van zijn herberg-hotel raakt Jan VII met zijn gezin betrokken bij de internationale conflicten van de Negenjarige Oorlog en de Spaanse Successieoorlog. Gewoonlijk op last van de baljuw, de burgemeester, de schepenen en de griffier biedt hij aan militairen zowel van Franse kant als van de partij der Bondgenoten logies in de Engel, levert hij aan hen drank uit zijn brouwerij en producten van zijn boerderij. In augustus 1697 leent hij op last van de wethouders van de gemeente zelfs dertien dagen lang zijn wagen voor transport bij het Franse leger.[47]

Van het eerste krijgsverloop heeft ook schoonvader Georges van Vreckem nog de beginfase meegemaakt en op de eerste bladzijden van het *Handtboeck* bijgehouden, hoe er al eind 1690 en begin 1691 een gaan en komen is van soldaten, die logies en maaltijden hebben in de Engel op kosten van de gemeente.[48] Ook wanneer Jan VII en Katrien in de Engel komen, verblijven er bijna wekelijks soldaten. Vooral in de oorlogsperiode van 1693 tot 1696 is er een drukke bezetting van het logement.

Bij het begin van de tweede oorlogsperiode wil de regering overgaan tot het oprichten van een landleger, gerekruteerd onder de bevolking. Eind februari/begin maart 1702 loten de jonge mannen van Meerbeke

44 Het *Handtboeck* bevat meerdere uitgaveposten voor het verteer van de baljuw, burgemeester, griffier en landmeter op bijeenkomsten in de Engel o.m. voor het opstellen van de belastingen, voor de afspraken rond de inkwartiering soldaten, voor het leveren van diensten voor de militaire opeisingen, voor het samenstellen van een nieuw landboek (zo bv. p. 33, 35, 70, 94, 161, 213).

45 Dit alles volgens de notities in het *Handtboeck*, p. 71-76, 120-122, 139, 183 en 197.

46 De afrekening met Pieter van den Abbeellen over de levering volgens het *Handtboeck*, p. 97.

47 Vanzelfsprekend zijn begrippen als 'politieke of economische collaboratie' hier niet aan de orde. In de Engel logeren militairen van strijdende partijen, die elk door erfeniskwesties recht menen te hebben op de Zuidelijke Nederlanden.
Zo logeren er bij Jan VII in 1696 (*Handtboeck*, p. 54, 58) zowel Franse soldaten als een Duitse (Beierse) ruiter (3 dagen), twee Spaanse ruiters (28 dagen) en een Hollander te voet (27 dagen). De bewuste wagen voor militair vervoer wordt getrokken door de paarden van Pieternelle Walckiers (*Handtboeck*, p. 68).

48 De leveringen aan de militairen omvatten doorgaans brood, boter, kaarsen, bier, stro, hooi en hout (*Handtboeck*, p. 5 e.v.).

in het bijzijn van de wethouders in de Engel en vertrekken ze naar hun garnizoen.[49] Ook nu zorgen vooral de krijgsjaren van 1705 tot 1709 voor drukke overnachtingen, maar ook na de vijandelijkheden, die grotendeels eindigen vanaf 1710, verblijven er in de Engel militaire passanten, doorgaans officieren. Tot 1 mei 1731 staan er in het *Handtboeck* dergelijke overnachtingen genoteerd.[50]

Met het ruwe oorlogsgeweld worden Jan VII en Katrien nauwelijks geconfronteerd. Een ver getuigenis van strijd heeft vader Georges van Vreckem nog genoteerd op 12 april 1691, wanneer een verder onbekende officier en nog een andere militair naar de begrafenis van een gesneuvelde komen en met de baljuw in de Engel afstappen.[51] De oorlogsschade blijft beperkt tot enig vandalisme aan deuren van het woonhuis, de schuur en de koeienstal in 1691 en in 1696 bij het ophalen van leveringen voor de militairen.[52]

De oorlogsperiode kent dus voor Jan VII en Katrien blijkbaar geen te erg rampzalig verloop. Vooral dankzij hun gemengde economische positie wordt de toch wel negatieve conjunctuur zelfs eerder omgebogen in een leefbare situatie gedurende wel vier decennia lang van ca. 1690 tot 1730.

Vanaf 1726 neemt het dagelijks leven in de Engel een andere wending. Katrien van Vreckem sterft op 27 augustus van dat jaar en wordt op het kerkhof begraven. Ze is nog geen vijfenvijftig jaar oud geworden. Voor het beredderen van de huishoudelijke taken in de herberg neemt Jan VII vanaf de dood van zijn vrouw nu steeds twee à drie meiden in dienst.[53] In februari 1734, wanneer zijn zoon Frans al grotendeels de opvolging van de betalingen van zijn vader heeft overgenomen, maakt Jan een van zijn laatste aantekeningen in het *Handtboeck* over een levering van graan aan Frans Sermant.[54]

49 In de vergadering van de loting wordt er om 2 gulden en 2 stuivers drank verteerd; wanneer de 'joonckmans die het lot sijn ghevallen' vertrekken, wordt er nog om 1 gulden en 11,5 stuivers verbruikt (*Handtboeck*, p. 119).
In Ninove gebeurde een dergelijke loting niet zonder moeilijkheden op 12 april 1702 (H. VÄNGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, p. 445-446).

50 In zijn *Handtboeck* (p. 261) schrijft Jan VII nog bij een van zijn laatste onkostennota's voor de gemeente Meerbeke: 'Item alhier gelogiert den luitenant lamberti met twee ruijters opden eersten mij 1731 ter kennisse vanden heere baillu ende den heere greffier ende hebben verteert de somme drij guldens thien stuijvers'.

51 Het gezelschap verteert om 1 gulden. De militairen zijn te paard en 'quaemen eenen anderen begraven die doot geschoeten was' (*Handtboeck*, p. 6).

52 In 1691 waren de deuren 'om stucken gesmeten bij de soldaten'; in de zomer van 1696 is er een 'nootsaeckelijcke reparatie daer de forageeurs gaeten adden gheslaeghen' (*Handtboeck*, p. 18 en 51). De schade wordt telkens hersteld door Jan 'den temmerman' Timmermans.

53 Vanaf 1726 zijn dat o.m. Françoise Snoeck, Françoise Cornelis, Katrien van der Biest, Anne-Marie Bogaert en Adriana de Roeck (*Handtboeck*, p. 249, 257 en p. 260).

54 De levering in het *Handtboeck*, p. 263.

In 1734 en 1735 gaat de gezondheid van Jan VII er vlug op achteruit. Hij wordt meer en meer afhankelijk van zijn kinderen. Zijn dochter Anne Marie koopt kousen voor hem en vooral zijn zoon Frans bezorgt hem blijkbaar als medicijn flessen wijn, Leuvens bier, saffraan en suiker.[55] Als Jan op 28 december 1735 overlijdt en op het kerkhof in Meerbeke begraven wordt, is hij achtenzestig jaar geworden. Frans Stevens en zijn knecht naaien de rouwkledij en bij de uitvaart worden er van zes zakken graan broden gebakken om ze uit te delen aan de armen. Er volgt een uitgebreid uitvaartmaal voor de familie, waarop soep, brood, schaap, rund, kalf, varken en kip worden voorgezet.[56]

De erfenis van het huis wordt in hoofdzaak geregeld door zoon Frans weliswaar in samenwerking met zijn broer Simeon, zijn schoonbroer Joost van Laethem, weduwnaar van de intussen ook overleden Anne Marie Cosyns, en Korneel van Vreckem, de stiefoom van Frans, die optreedt namens de nog minderjarige broer Jan Antoine Jozef. Ze laten in het voorjaar van 1736 het onroerend deel van de erfenis schatten en bepalen de verdeling van de loten.[57]

De erfgenamen krijgen om te verdelen in ongeveer vier evenwaardige loten: twee huizen, de Engel en een aanpalende woning, zeventien stukken land of ca. dertien hectaren, zes percelen weide of ca. vier hectaren en vier stukken bos of ca. drie hectaren.[58] De erfgenamen, met uitzondering van Simeon, die blijkbaar reeds te ziek is om aanwezig te zijn, ondertekenen de akte van verdeling samen met de baljuw, de

55 Aldus volgens aantekeningen van Frans in een kasboek, waarin hij, in navolging van zijn vader, uitgaven en inkomsten noteert vanaf oktober 1735 tot 1756. Dit gefolieerde kasboek, verder geciteerd als *Kasboek*, bleef bewaard in RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 272. De hier vermelde aankopen in het *Kasboek* op f. 10. De uitgaven zijn ook opgesomd in een afrekening van 7 mei 1737 voor het sterfhuis van Jan VII en zijn zoon Simeon, overgegeven door Frans Cosyns aan de baljuw en de schepenen van Meerbeke (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 260).
De flessen wijn worden o.m. aangekocht bij schepen Joost Foubert en bij ene Neirincx in Geraardsbergen; Foubert levert ook de saffraan en de suiker. Jaak Rampelberch uit de Croone levert 12 potten Leuvens bier.

56 De copieuze maaltijd trok reeds de aandacht van P. LINDEMANS, *Uit het leven onzer voorouders. Een uitvaarttafel*, in: *Het Land van Aalst*, 16, 1964, p. 211-212.

57 De schatting gebeurt op 23 februari door 'cosyn' baljuw Peter van den Abbeellen en door 'cosyn' Hendrik van Doorselaer (*Kasboek*, f. 10). Het onroerend goed van de Engel wordt voor de gebouwen op 2.760 gulden en voor de grond op 50 (*sic*) gulden geschat door Filip Pierets en Gillis Walravens, meester-timmerlieden, en door Gillis Rael, meester-metser; het tweede huis, palend aan de Engel wordt geschat op 1.352 gulden; daarvoor de akte van verdeling op 17 maart 1736 voor de magistraat van Meerbeke (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 266).

58 De vier loten gaan naar de broers Simeon, Frans en naar de nog minderjarige Jan Antoine en ook naar Katrien en Anne Marie van Laethem, de dochters van de overleden zus Anne Marie Cosyns. Zus Jeanne Katrien, die al benedictines is geworden, heeft bij haar intrede trouwens al een 'bruidschat' gekregen en broer monnik Sebastiaan kreeg ook al voor levenslang een lijfrente van vijfentwintig gulden per jaar uitbetaald.

burgemeester en twee schepenen op 17 maart 1736. In het sterfhuis vinden de drie genoemde partijen nog 2.200 gulden, zodat ze uiteindelijk met het ten gelde gemaakte ander goed toch wel elk 1.313 gulden 8 stuivers en 1 oord krijgen.[59]

Met zijn echtgenote Katrien heeft Jan VII het erfgoed van de families van Vreckem en de Naeyer in een troebele politieke periode dus toch verder uitgebouwd, aan de volgende generatie doorgegeven en aldus de basis gelegd van de familiedynastie Cosyns in Meerbeke, Ninove en Pollare tot in de 20ste eeuw.

C. Peter II Cosyns opgevangen in het familienetwerk te Meerbeke

Peter II Cosyns, een jongere broer van Jan VII, is ongehuwd gebleven. Mogelijk is Peter II om welke reden dan ook zijn broer Jan VII vanuit Appelterre-Eichem naar Meerbeke gevolgd. Zo is te verklaren dat Peter II, drieëntwintig jaar oud, op 26 augustus 1697 in Meerbeke sterft en er in de kerk begraven wordt.[60]

D. Het echtpaar Gerard Cosyns en Anna Viseur, de voortgang van de familie Cosyns in Appelterre-Eichem

Gerard Cosyns, de stiefbroer van Elisabeth, Jan VII en Peter II, blijft in Appelterre-Eichem wonen en verlaat dus de bakermat, waar de familie Cosyns al zeker twee eeuwen doende is, niet. Hij blijft er de familietak voortzetten, die tot op heden in Appelterre is gebleven.

Gerard (° 12 april 1684) is juist zevenentwintig jaar geworden, wanneer hij op 21 april 1711 in Appelterre trouwt met Anna Viseur. Anna (° 25 mei 1689) komt uit Eichem en is een dochter van Jaak en Livina de Witte. Haar vader wordt doorgaans 'meneer en meester' Jaak Viseur genoemd, heeft dus minstens een degelijke studieopleiding gekregen en daardoor enig sociaal aanzien bereikt.[61]

Gerard en Anna krijgen zes kinderen: *Jan*, de oudste zoon, geboren op 13 februari 1712, heeft als dooppeter en doopmeter zijn grootouders van

59 De eindafrekening van 11 mei 1737 in RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 260.

60 Er is geen grafplaat van Peter II bewaard in de kerk te Meerbeke. De pastoor van Meerbeke noteert op 26 augustus 1697 'obiit et sepultus in ecclesia nostra petrus cosyn'. Ook de pastoor van Appelterre noteert in zijn register van overlijden, maar dan wel op 25 augustus, 'obijt in parochia de Meerbeeck plene administratus petrus cosyns filius joannis et petronellae vierendeels aetatis 23 annorum'.
Het *Handtboeck* van Jan VII Cosyns bevat geen enkele verwijzing naar zijn broer Peter II. Er zijn trouwens geen expliciete aanwijzingen over de relatie tussen beide broers. Vermoedelijk is de sociale status van broer Jan VII wel van invloed geweest om Peter II te begraven in de kerk te Meerbeke.

61 Jaak Viseur woont in Eichem bij de 'plaetse' en heeft er een hopveld (*Landboek Appelterre 1653*, nr. 250).

vaders- en moederskant, Jan VI Cosyns en Livina de Witte. Grootmoeder Elisabeth de Naeyer is dan weer meter van *Peter*, een tweede zoontje (° 2 juni 1713), en van *Elisabeth*, het eerste dochtertje (° 14 augustus 1715) uit het gezin. Daarna worden er nog twee jongens geboren, *Jaak* (° 6 januari 1718) en *Louis* (° 11 april 1720). Van deze laatste is Louis de Witte dooppeter. Hij is gehuwd met Pieternelle de Naeyer en Pieternelle zelf is een nicht van vader Gerard Cosyns. Tenslotte krijgen Gerard en Anna nog een meisje *Anna Katrien*. Het kindje wordt gedoopt op 17 maart 1723, maar sterft al op 4 oktober 1724.

De contacten tussen Gerard en zijn stiefbroers Jan VII en Peter II in Meerbeke en zijn stiefzus Elisabeth in Geraardsbergen zijn niet talrijk. Nu is Gerard op 12 juni 1707 - hij is dan nog niet getrouwd - in Meerbeke wel peter van Marie Anne Cosyns, het zevende kindje in het gezin van Jan VII, maar verder reiken de familiebanden blijkbaar niet.

Eerst nadat Gerard († 10 april 1727) en zijn vrouw Anna († 13 mei 1724) en in 1735 ook Jan VI overleden zijn, worden zeker Jaak en wellicht ook Louis Cosyns vanuit Appelterre-Eichem door de familie van hun stiefoom Jan VII in Meerbeke en vooral door hun stiefneef Frans in het familiale en culturele netwerk van de familie opgenomen.[62]

In tegenstelling tot de familietak, die zich met Jan VII in Meerbeke en later nog in Ninove en Pollare uitbouwt en een vaak uitgebreide netwerkenvorming ontwikkelt, kent de familietak van Gerard in zijn verdere generaties in Appelterre-Eichem dit historisch-sociale verschijnsel omzeggens niet. Enkel het lokale politieke bedrijf van Gerard in Appelterre-Eichem is in deze context aan te geven: tot zijn dood is hij schepen in het dorp.[63]

Tiende generatie: *De kinderen van* ***Jan VII Cosyns*** *en* ***Katrien van Vreckem*** *en van Gerard Cosyns en Anna Viseur: Anne Marie, Simeon,* ***Frans****, Jeanne Kristien, Sebastiaan en Jan Antoine Jozef Cosyns; Jaak en Louis Cosyns*

Een opmerkelijke vaststelling in deze tiende generatie is, naast de verdere uitbouw van de familiedynastie door **Frans** Cosyns, de religieus getinte intellectuele opgang van niet minder dan drie Meerbeekse kinderen Cosyns-van Vreckem, Jeanne Kristien, Sebastiaan en Jan Antoine, en hun stiefneef Louis Cosyns uit Appelterre-Eichem. Een en

62 Voor die familiale opvang hierna ***Tiende generatie****, lettera* ***C. Frans Cosyns****.*
63 De pastoor noteert bij zijn begrafenis 'obijt gerardus Cosijn viduus et scabinus in Eychem'.

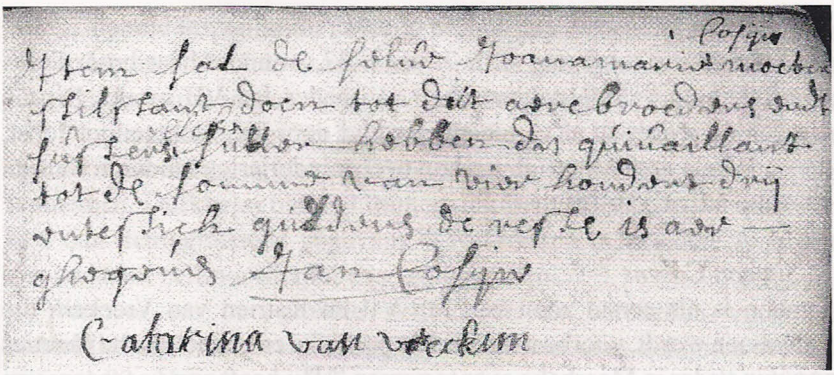

Handtekening van echtpaar Jan VII Cosyns en Katrien van Vreckem

12 januari 1718

Op 12 januari 1718 tekent Jan VII Cosyns in zijn *Handtboeck* de uitgaven op voor de uitzet van zijn dochter Anne Marie, die op 11 januari gehuwd is met Joost van Laethem uit Leerbeek (zie ook *Bijlage*). Jan VII en zijn vrouw Katrien van Vreckem ondertekenen de uitgavenstaat.
(RAB., *Oud gemeentearchief Meerbeke*, 7, p. 233)

ander bewijst hier zonder twijfel het toegenomen waardigheidsbesef binnen de familie en dan vooral nog in het gezin van Jan VII en Katrien van Vreckem en hun kinderen.

A. Anne Marie Cosyns en Joost van Laethem in Leerbeek, een eerste aanzet van industriële (brouwers)netwerkenvorming in de 18de eeuw

Op 11 januari 1718 trouwt Anne Marie Cosyns in Meerbeke met Joost van Laethem uit Leerbeek. Voor hun huwelijk hebben ze broer Simeon Cosyns en neef Frans van Santen uit Geraardsbergen als getuigen gevraagd.

Joost is weduwnaar van Barbara Amelryckx en heeft, zoals ook al zijn vader, een brouwerij in het centrum van Leerbeek. Het is dus duidelijk dat hij en Anne Marie elkaar hebben leren kennen langs de contacten die er moeten zijn geweest tussen vader-brouwer Jan VII Cosyns en de brouwersfamilie van Laethem. Anne Marie krijgt bij haar huwelijk 700 gulden van haar ouders.[64] Het huwelijk is het eerste van een reeks huwelijken, die leden uit de Cosynsfamilie vooral uit de

64 Het bedrag volgens de rekening van Frans Cosyns op 11 mei 1737 over de nalatenschap na de dood van zijn vader en broer Simeon, aangegeven bij de wethouders van Meerbeke (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 260). De genealogische info over Joost van Laethem is deels ontleend aan E. COSYNS, *Familiekroniek van Cosyns [...]*, Melle, 2009, p. 134.

Meerbeekse familietak aan andere brouwersfamilies zal binden.

Anne Marie sterft nog vóór 7 mei 1737, wanneer haar broer Frans de afrekening van de nalatenschap van vader Jan VII maakt. Bij die afrekening wordt ze al vertegenwoordigd door haar echtgenoot Joost, die er de belangen behartigt van hun twee minderjarige kinderen Katrien en Anne Marie van Laethem.[65]

B. Simeon Cosyns

Simeon is als eerste zoon van Jan VII en Katrien van Vreckem die volwassen wordt, voorbestemd om de politieke en economische functies van zijn vader in Meerbeke over te nemen.[66] Hij heeft zijn voornaam van kanunnik Simeon Males, die vanuit Nijvel in naam van de abdis aldaar tussen 1692 en 1702 - Simeon is geboren in 1700 - soms meerdere keren per jaar in de Engel afstapt om er met Simeons vader en meier de economische belangen van de Nijvelse abdij te behartigen. Even veel betekenend is het dat Simeon als jonge man van drieëntwintig jaar oud in opdracht van zijn vader de pacht voor Nijvel mag betalen in juli 1723.[67] Zo wordt Simeon dan inderdaad ook na de dood van zijn vader Jan VII in december 1735 meier van de abdis van Nijvel.[68]

In de lente van 1736 wordt Simeon echter ernstig ziek. Vanuit Geraardsbergen, waar de familie van tante Elisabeth Cosyns en oom Frans van Santen woont en waar zus Jeanne Kristien benedictines en broer Sebastiaan benedictijnermonnik zijn, is er medische hulp. Dokter de Geyter komt minstens tweemaal per koets uit Geraardsbergen naar Meerbeke om Simeon te onderzoeken. Broer Sebastiaan leent hem daarvoor een koets en Jozef Breck - hij is in Geraardsbergen getrouwd met nicht Marie-Albertine Van Santen - betaalt de voerman. De voorgeschreven medicatie van dokter de Geyter, de geneesmiddelen van ene dokter Thibaut, de twee flessen rijnwijn van broer Sebastiaan, de zorg van chirurgijn Pieter Merle (Marle) en de bedevaarten van knecht Jan Bol zijn tevergeefs.[69] Simeon ondertekent als meier nog een

65 Daarvoor ook de rekeningen van 7 mei en 11 mei 1737 door Frans Cosyns.

66 Adam, de eerstgeboren zoon van Jan VII en Katrien, is immers al in 1693 gestorven.

67 Jan VII noteert de betaling door zijn zoon aan de abdijontvanger 'monsieur' Marchant in zijn *Handtboeck* (p. 193).

68 Akten door Simeon als meier ondertekend o.m. in de 'wettelijke passeringen' (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 266).

69 De Geraardsbergse dokter is wellicht Antoine Bernard de Geyter, overleden te Geraardsbergen op 17 december 1768. Dokter Thibaut kan verwant zijn met Jacob Thibaut, die op 83-jarige leeftijd op 9 juni 1800 in Geraardsbergen overleden is. Ook een Korneel Thibaut is zeker in de tweede helft van de 18de eeuw geneesheer in Ninove. Daarvoor F. DE CHOU, *Medische zorgverleners in Geraardsbergen in de negentiende eeuw*, in: *Gerardimontium*, 204, 2005, p. 12, *noot 6* en 205, 2006, p. 10-11.

akte op 5 juni 1736 en sterft, een half jaar na zijn vader, op 18 juli. Hij wordt twee dagen later op het kerkhof in Meerbeke begraven.

Ook bij de begrafenis van Simeon worden er, zoals bij de uitvaart van zijn vader een half jaar vroeger, nu vier zakken graan geleverd om broden te bakken voor de armen. Voor de maaltijd - er is een grote menigte van genodigden - betaalt broer Frans rekeningen van winkelwaar in Ninove en van wijn in Geraardsbergen. De uitgaven aan de pastoor voor de uitvaart, dertig missen en jaargetijden, aan de Meerbeekse kanunniken, aan de luiders, aan de steenkapper van het grafkruis, aan de kleermaker voor de rouwkledij en aan de schrijnwerker voor de lijkkist, aan broer monnik Sebastiaan voor missen in de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen, de onkosten voor de huur van het witte baarkleed in de lijkdienst en voor de bedeling van brood ter recreatie aan zus benedictines Jeanne Kristien en haar medezusters in de priorij van Hunnegem aldaar staan telkens in de eindafrekening van de nalatenschap en in het kasboek broer Frans opgetekend.

Precies in deze laatste bedeling speelt opnieuw het familiaal netwerk Cosyns, dat in Geraardsbergen is opgezet. 'Cosyn' Frans van Santen schiet het geld voor de recreatie van de zusters in Hunnegem voor en 'cosyn' Jozef Breck levert de broden.[70] De goederen van Simeon worden in kavels gelegd; de griffier schrijft de verkaveling neer in een katern die wel elf folia telt.[71]

*C. **Frans Cosyns** en **Anne Marie van den Borre**, de consolidatie van de familiedynastie te Meerbeke*

Frans Cosyns trouwt op 11 juli 1735 in Meerbeke met **Anne Marie van den Borre**, die in Meerbeke op 27 december 1710 gedoopt is. Zijn broer Simeon is getuige bij het huwelijk. Frans heeft met enige fierheid het huwelijk genoteerd in zijn *Kasboek*.[72] Anne Marie is een dochter van Bartholomeus, die burgemeester is in Meerbeke, en van Marie Antoinette Walckiers. Frans krijgt bij zijn huwelijk van thuis uit een

70 De winkelwaren zijn aangekocht in Ninove bij de echtgenote van Sebastiaan Godier(is), de peter van Sebastiaan Cosyns. De wijn is een levering van de echtgenote van een de Backer uit Geraardsbergen. De uitgaven voor deze posten in *Kasboek*, f. 5, 6v. en 7v. van Frans Cosyns en verder ook in de eindafrekening op 7 mei 1737 van Frans Cosyns voor het sterfhuis van zijn vader (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 260).
Over de uitvaart van Simeon Cosyns terloops ook P. LINDEMANS, *Uit het leven onzer voorouders*, in: *Het Land van Aalst*, 16, 1964, p. 212-213.

71 Dit alles ook volgens de post in de afrekening van Frans Cosyns op 7 mei 1737.

72 De notitie staat op een genealogische halve folio (43v) van het *Kasboek* van Frans Cosijns (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 272).

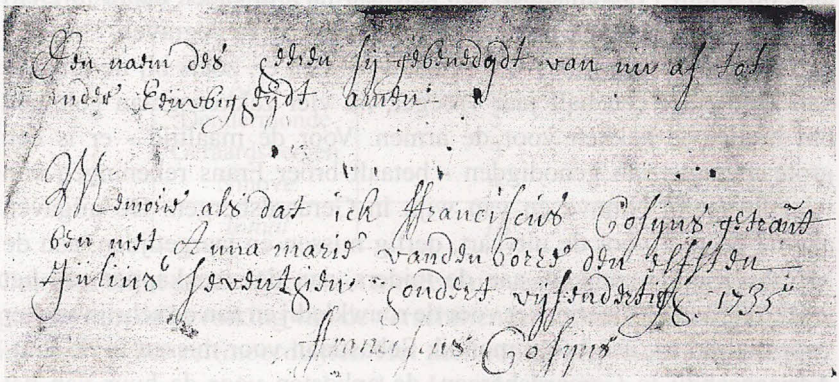

Het huwelijk van Frans Cosyns en Anne Marie van den Borre

Autograaf van Frans Cosyns, papier (13 x 18 cm.), 11 juli 1735

Op een genealogische halve folio van zijn *Kasboek* noteerde Frans Cosyns zijn huwelijk met Anne Marie van den Borre op 11 juli 1735. Op dezelfde folio schreef hij ook de aantekening over de geboorte van zijn eerste kind Celestin Berlende Jan Antoon op 6 juni 1744 (zie ook *noot 72*).

Den naem des heeren sij gebenedijdt van nu af tot / inder
Eeüwigheijdt amen
Memorie als dat ick ffranciscus Cosijns getraut / ben met Anna
Marie van den borre den elffsten / Jülius seventhien hondert
vijfendertigh 1735/
ffranciscus Cosijns

(RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 272, f. 43v)

gift van duizend gulden.[73]

Frans en Anne Marie krijgen drie kinderen. Op 6 juni 1744 wordt er in het gezin een zoon geboren, die van de zelfbewuste familie maar liefst vier voornamen krijgt: *Celestin* (naar zijn oom en dooppeter Sebastiaan Cosijns, die intussen monnik Celestinus is geworden in de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen), *Berlende* (naar de patrones van Meerbeke), *Jan* (naar zijn al overleden grootvader Jan VII) en *Antoon* (naar zijn oma en grootmoeder Marie Antoinette Walckiers). Ook deze

73 Het bedrag volgens de afrekening door o.m. Frans Cosyns na de dood van Simeon Cosyns op 11 mei 1737 (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 260).

blijde gebeurtenis heeft vader Frans opgetekend.[74] Eerst vier jaar later op 11 juni 1748 is er nog de geboorte van **Jan Francis Constant**; nu zijn grootvader Bartholomeus van den Borre en nicht Katrien van Laethem peter en meter. Tenslotte komt er meer dan vijf jaar later met *Marie Anne* (° 4 november 1753) nog een dochtertje in het gezin.

Met zijn familie onderhoudt Frans de beste relaties; meer nog, als een echte *pater familias* begeleidt hij de laatste levensdagen van zijn vader (1735) en zijn broer Simeon (1736), regelt hij na hun dood de erfeniszaken en staat hij zijn broer Jan Antoine Jozef en zijn stiefkozijns Jaak en Louis Cosyns uit Appelterre actief bij in hun uiteindelijke levenskeuze.[75] Verder heeft hij nauwe contacten met zijn familie in Geraardsbergen en laat hij voor de kinderen van zijn zus Anne Marie in 1741 de hoeve van den Bosch restaureren.[76]

Na de dood van zijn vader zetten Frans en zijn vrouw Anne Marie de agrarische en industriële activiteiten in de Engel verder. Het landbouwbedrijf wordt o.m. in 1743 belast op meer dan 32 ha. Tegenover de jaren waarin Jan VII, Frans' vader, de boerderij beheerde, is dat een vermeerdering met ca. 6 ha.[77] De landbouwopbrengsten dienen in hoofdzaak voor eigen gebruik en maar zelden noteert Frans in zijn *Kasboek* levering van granen, boter, kaas en vlees.[78]

Naast het boerderijbedrijf heeft Frans ook nog de brouwerij in de Engel overgenomen. Hiervan zijn de inkomsten, juist zoals ten tijde van zijn vader, belangrijker dan de verdiensten uit de boerderij. Wel is er deze opvallende verschuiving te noteren tegenover de productie van de brouwerij uit de eerste decennia van de eeuw. Slechts tussen 1737 en 1740 wordt er nog bier gebrouwen en verkocht. Daarnaast kent het stoken van brandewijn en anijsdrank vanaf die jaren een uitgesproken stijging om dan in de volle oorlogsperiode van 1746 tot 1748 tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog met minstens zevenendertig vaten een

74 'den 6 junij 1744 is anna marie van den borre blijde moeder geworden van eenen Jonghen sone die genamt wordt celestinus berlendis joannes antonus Cosijns waer van peter is heer celestinus Cosijns heer hoom van het kind ende meter marie Antonette walkiers grootmoeder van het kindt' (*Kasboek*, f. 43v); zie ook al *noot 72*.

75 Hierover ook nog onmiddellijk hierna *litterae **F**. Jan Antoine Jozef Cosyns, **G**. Jaak Cosyns* en ***H**. Louis Cosyns*.

76 De restauratie van deze hoeve volgens het *Kasboek* (f. 19v, 22v en 24v). De ligging van de hoeve is ons niet bekend.

77 De taxaties o.m. volgens het *Kasboek* (f. 2v, 30v en 32). In 1739 bedraagt het belaste areaal bv. 30 bunder, 2 dagwand en □ roeden; in 1742 groeit het aan tot 31 bunder, 1 dagwand en 98 □ roeden; in 1743 is de 'breedde' 32 bunder, 1 dagwand en 24 □ roeden.

78 Een afnemer van deze producten is bv. wel Peter de Glas; van 1746 tot 1751 koopt hij herhaaldelijk rogge, tarwe, lijnzaad, kaas en boter (*Kasboek*, f. 33v-34).

hoogtepunt te bereiken, met vooral verkoop in de Brabantse regio.[79]

Nog gelijklopend met de onderneming van zijn vader 25 jaar eerder laat Frans in juli 1740 een oven bakstenen vormen. De stenen worden naderhand verkocht aan verscheidene dorpelingen en ook nog in twee grote leveringen 40.000 stuks aan baljuw van den Abbeellen.[80]

Over de periode van twintig jaar, waarin Frans de Engel uitbaat, heeft hij ook, zoals zijn vader, een aantal knechten in dienst. In zijn *Kasboek* heeft hij tussen 1736 en 1756 de contracten opgetekend van minstens 28 werknemers. In vergelijking met de tewerkstelling ten tijde van zijn vader zijn er wel deze verschillen. De helpers zijn talrijker met een gemiddelde jaarlijkse bezetting van drie à vier personen per jaar. Alle helpers zijn bovendien mannen en voor een vijftal onder hen valt een langere periode van tewerkstelling op.[81] Verder kent de verloning een stagnatie en verdienen de knechten in een voltijdse baan ca. veertig gulden per dienstjaar, dat nog steeds vanaf 1 mei begint. De oorlogsperiode tussen 1745 en 1748 heeft in tegenstelling tot de Negenjarige oorlog ten tijde van Frans' vader een invloed op het aantal knechten. Daar waar vóór de onlusten van 1741 tot 1743 er voortdurend vier werknemers in dienst zijn in de Engel, valt hun aantal in de oorlog tussen 1744 en 1747 terug op drie om dan vanaf de vrede in 1748 opnieuw te stijgen tot vier en zelfs vijf eenheden in 1749.

Ook Frans wordt in navolging van zijn grootvader Georges van Vreckem, zijn vader Jan VII en zijn broer Simeon, - dus eigenlijk in een vorm van ambtserfelijkheid, - meier van de Nijvelse abdis te Meerbeke. Hij neemt het ambt over na de dood van zijn broer in de zomer van 1736 en vervult het ook nog voor de jaren 1737, 1745, 1752 en 1757. Daarnaast is hij voor het dienstjaar 1736 ook nog Heilige Geestmeester in het dorp.[82]

Nu zijn die mandaten in aantal wellicht beperkt gebleven door de betrokkenheid van Frans in de internationale politieke verwikkelingen.

79 Afnemers van de brandewijn zijn volgens het *Kasboek* o.m. al in 1740 Martin de Quanter in Gooik (f. 27), Peter de Vleeschouwer in 1743-1744 (f. 21v) en in 1746-1748 vooral Denis van Overstraten (f. 35), Jan Appelmans (f. 35v-37) en ook Korneel van Droogenbroeck en Seger de Meschmaecker, twee inwoners van Itterbeek (f. 39). Eén vat brandewijn heeft normaliter de inhoud van 22 à 23 potten en kost doorgaans 8 à 10 gulden.

80 Jaak Danneels is graver, Peter Hereman (Heleman) is steenvormer en Jan Brootcooren is inzetter van de stenen (*Kasboek*, f. 17v-19).

81 Meer bepaald gaat het hier over Korneel Hemmeryck (1737 tot 1743), Adriaan Cauwelaert (1739 tot 1745) vóór de oorlog en over Korneel van der Slagroten (1746 tot 1754), Christiaan van Bondt (1748 tot 1754) en Filip van Ecke (1752 tot 1757) tijdens en na de oorlog.

82 Als H. Geestmeester is Frans vermeld in een rekening voor het sterfhuis van Katrien Gibbo, weduwe van Joos Goossens, op 1 juni 1737. De vermeldingen als meier volgens akten in de 'wettelijke passeringen' (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 140 en 266).

De Engel als herberg-hotel, waar al tijdens de Negenjarige Oorlog en de Spaanse Successieoorlog herhaaldelijk militairen bij vader Jan VII hebben gelogeerd, blijft ook onder het beheer van Frans tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog een pleisterplaats voor soldateska. Vóór de echte militaire acties van 1744 tot 1748 logeren er in de Engel jaarlijks wel militaire passanten, meestal 'cliënten' uit voorafgaande jaren. Hun aantal blijft echter beperkt en het betreft meestal slechts één overnachting per jaar met een uitzonderlijke piek van drie logementen in 1743. Tijdens het gewapend optreden zelf verblijven er aanvankelijk in 1745 eerst nog militairen uit het Oostenrijkse kamp en dan later vooral in het voorjaar en het najaar van 1747 soldaten uit de Franse partij met grote groepen paarden.[83] De krijgsverrichtingen verlopen in tegenstelling tot de vorige oorlogsperiode sneller en heviger. De grote betrokkenheid van Frans bij de oorlog wordt echter duidelijk, wanneer hij vanaf de herfst van 1745 tot eind 1748 herhaaldelijk leveringen van haver, hooi, stro en hout voor de troepen moet vervoeren naar Aalst, Asse, Brussel, Laken en Oudenaarde. Daarbij is hij vaak langere periodes uithuizig. In 1748 is hij over vier diensten samen 28 dagen onderweg.[84] Het krijgsgeweld zelf gaat aan Meerbeke voorbij en de oorlogsschade blijft voor Frans verwaarloosbaar. Slechts dit: omdat de Engelse troepen in 1745 een half jaar op zijn huurland aan het Kruisveld kampement hebben, moet hij ook maar de helft van de huurprijs betalen.[85]

Vanaf 1750 vermindert het bedrijf in de Engel. Volgens zijn *Kasboek* heeft Frans blijkbaar maar één knecht meer aan het werk en noteert hij steeds minder leveringen.[86] Wellicht nemen zijn krachten geleidelijk af. Meier Frans Cosyns sterft op 12 augstus 1757. Hij is 52 jaar geworden

83 Vanaf 8 april 1747 is er logement voor een kapitein, een luitenant, 4 knechten en 46 paarden; van mei tot juni zijn er nogmaals 2 musketiers, 4 knechten en 13 paarden; vanaf 7 oktober tot het einde van het jaar verblijven er opnieuw 12 schildwachten, 12 knechten, 6 wagenknechten en 41 paarden (*Kasboek*, f. 37v-38).

84 De notities over de militairen *passim* in het *Kasboek* en vooral op f. 20v, 25, 28, 32v-33, 37v-38 en 40v.

85 Het land op het Kruisveld is eigendom van het hospitaal van Ninove en wordt telkens voor 9 jaar gehuurd. 'Item betaelt aen mevrouwe van het ospitael van ninove de somme van twelf gulden over de ellicht mits het selve stuck gekampeert geweest heeft van de engelsche over de jaere 1700 vijfenviertigh' (*Kasboek*, f. 9).

86 Tegen die tewerkstelling gaat een aantekening van de Meerbeekse pastoor Filip Walckiers in. De pastoor noteert nog in de Vasten van 1757, het jaar waarin Frans overlijdt, in zijn *status animarum* van de parochie voor de bewoners van de Engel Frans zelf, zijn echtgenote Anne Marie, hun kinderen Celestin (12 jaar), Jan (8 jaar), Anna (4 Jaar), drie knechten en twee meiden, zodat er in het huis zeven communicanten zijn en drie niet-communicanten (*Parochieregister Meerbeke*, reg. 7). Een der laatste leveringen, een vat brandewijn aan Peter Coutou, wordt ingeschreven op 15 oktober 1755 (*Kasboek*, f. 22). Knecht Filip van Ecke komt in mei 1752 in dienst; hij is vanaf 1755 alleen in dienst; de laatste notitie schrijft Frans in zijn *Kasboek* in mei 1756, wanneer hij het contract voor van Ecke vernieuwt van mei 1755 tot mei 1756 (*Kasboek*, f. 43 en 44).

en wordt op het kerkhof begraven.[87] Zijn vrouw Anne Marie overleeft hem nog bijna twaalf jaar. Ze overlijdt op 1 mei 1769 en wordt eveneens in Meerbeke op het kerkhof ter aarde besteld.

D. Jeanne Kristien Cosyns, zuster en priores Lutgardis a Sancta Berlendis in de benedictinessenpriorij in Hunnegem te Geraardsbergen

In de levensloop van Jeanne Kristien Cosyns speelt ongewijfeld de invloed van het familiale netwerk mee, dat meer bepaald tante Elisabeth Cosyns en haar echtgenoot Frans van Santen in Geraardsbergen hebben uitgebouwd.

Jeanne Kristien is nog maar twintig, wanneer ze haar religieuze roeping volgt en op 21 maart 1730, de feestdag van Sint-Benedictus, intreedt in de benedictinessenpriorij Onze-Lieve-Vrouw-van-Vrede in Hunnegem te Geraardsbergen.[88] Misschien is ze er tevoren leerlinge geweest in de kostschool - haar vader betaalt er in 1730 nog voor drie maanden maaltijden - en heeft ze er de Franse taal geleerd, die ze zeker kan lezen en schrijven. Haar vader noteert ook nog dat hij bij de intrede van zijn dochter als 'bruidsschat' 1.600 gulden geeft aan de toenmalige priores.[89] Op de derde paasdag, dinsdag 11 april 1730, betaalt haar vader een drink voor haar intrede. Ze krijgt twee maand later op 13 juni haar kloosterkleed en noemt zich voortaan zuster Lutgardis a Sancta Berlendis in een reminiscentie aan de Meerbeekse patroonheilige. Ze wordt geprofest op 18 juni 1731.

87 De pastoor noteert bij het overlijden van Frans o.m. 'mayerus maritus anne marie van den borre'.

88 Ter verduidelijking dient er hier vermeld dat de monialen van Hunnegem steeds een bisschoppelijke zustercongregatie hebben gevormd, die echter wel de leefregel van Sint-Benedictus volgde. De priorij is met inbreng van de benedictijnse Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen in 1624 gesticht. De monialen hebben er een kostschool gehad en de voertaal in de priorij en de school is hoofdzakelijk het Frans geweest, zelfs tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw. In januari 2009 hebben vier laatste zusters de priorij verlaten.
Momenten uit het kloosterleven van priores Lutgardis zijn ontleend aan het doopregister van Meerbeke, aan het *Handtboeck* (p. 262-263) van vader Jan VII Cosyns, alwaar ook informatie over uitgaven in verband met haar intrede, en aan kronieken uit het archief van de priorij APH., 44, p. 7 en 46, f. 16, 21-22v. Wij volgen hierbij de nummering uit de (onuitgegeven) nieuwe inventaris van G. VAN BOCKSTAELE, *Inventaris van het archief van de benedictinessenpriorij Hunnegem te Geraardsbergen*, Zottegem, 2008.
Biographica over priores Lutgardis terloops ook bij A. HOSTE, *De priorij Hunnegem te Geraardsbergen*, Beernem, 1974, p. 125 en 183; bij J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de reguliere en sekuliere gemeenschappen in het Land van Aalst gedurende de 17e en 18e eeuw*, in: *Het Land van Aalst*, 26, 1974, p. 229-245. Over haar prioraat ook nog G. VAN BOCKSTAELE, *Prieuré des bénédictines de Grammont, dit Hunnegem* in: *Monasticon belge. VII. Province de Flandre Orientale*. Deuxième volume, Luik, 1977, p. 176-177.

89 Om de 'bruidschat' enigszins naar waarde te schatten, bedenke men dat een voltijdse knecht in de Engel bij Jeanne Kristien thuis jaarlijks ca. maximum 40 à 50 gulden verdiend en dat de jaarpacht van de Engel voor de abdij van Nijvel ca. 150 à 180 gulden bedraagt.

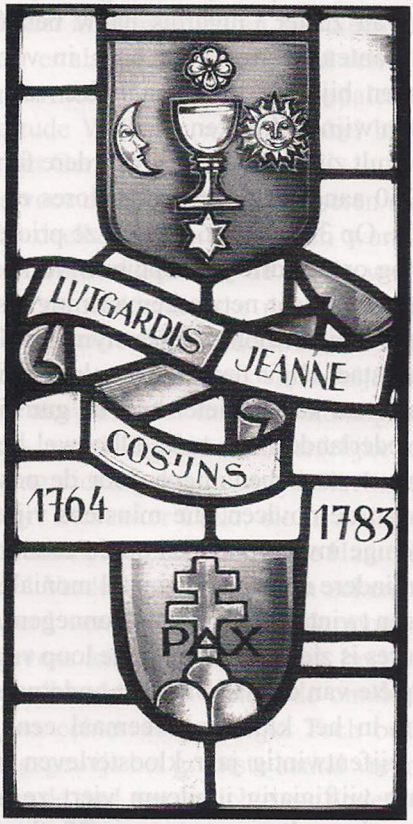

Jeanne Kristien Cosyns, priores Lutgardis a Sancta Berlendis in de benedictinessenpriorij van Hunnegem te Geraardsbergen

Pandgang van de priorij, A. Maes O.S.B. en R. Van de Weghe, glas-in-loodraam, 1974

Bij het 350-jarig bestaan van de priorij in 1974 liet de toenmalige priores Agnes Louisa Torrekens in het kloosterpand 23 glas-in-loodramen aanbrengen met daarin symbolische voorstellingen van de prioressen van Hunnegem.
Het glasraam voor priores Lutgardis toont bovenaan het op 2 september 1818 toegekende wapen van Meerbeke, het geboortedorp van de priores.
Onderaan het schild van de benedictijnenorde.
Over de ramen en hun voorstellingen ook de brochure *Priorij Onze-Lieve-Vrouw-van-Vrede Hunnegem–Geraardsbergen. 1624–1974*, Geraardsbergen, 1974 met het glasraam van priores Lutgardis op p. 17.
(Foto Kunstpatrimonium Brussel, X 021369/155136)

Bij de intrede en de daarop volgende weken zijn de Geraardsbergse neven en nichten van zuster Lutgardis nauw betrokken. Pieter, Jaak en Albertine van Santen betalen voor haar, in voorschotten, linnen, koekebrood, wijn en bij een drink ten huize van Pieter worden er vijfentwintig flessen wijn gedronken.

In de priorij vervult zuster Lutgardis meerdere functies. Zo wordt ze in de loop van 1750 aangesteld tot onderpriores en vertouwenszuster voor de lekezusters. Op 30 juni 1764 wordt ze priores van Hunnegem; ze wordt daarna nog om de drie jaar opnieuw verkozen tot 1782. Niet toevallig aanvaardt ze in haar netwerkenvorming als biechtvader voor haar klooster de benedictijnermonnik Hiëronymus de Quanter uit de Sint-Adriaansabdij in de stad. Hij is namelijk, zoals de priores, in Meerbeke geboren.[90] Haar prioraat kan genieten van de gunstige conjunctuur in de Oostenrijkse Nederlanden van toen, alhoewel beperkingen in haar tijd op het inbrengen van schenkingen door de postulanten en op de minimumleeftijd van de novicen, die minstens vijfentwintig jaar oud moeten zijn, wel enige invloed hebben op de economie van de priorij, maar dan toch in mindere mate op het aantal monialen. Er verblijven in die jaren meestal een twintigtal zusters in Hunnegem. Twee weken vóór haar dood - de priores is ziek geworden in de loop van 1783 - antwoordt ze nog op een enquête van de stad over het onderwijs van de priorij.

Lutgardis heeft in het klooster tweemaal een jubileum gevierd: haar viering van vijfentwintig jaar kloosterleven heeft plaats op 22 oktober 1755; haar vijftigjarig jubileum viert ze al op 6 september 1779. Vier jaar later is ze dan gestorven op 20 oktober 1783. Volgens de kroniekschrijfster is ze een voorbeeldige kloosterzuster geweest, een echt toonbeeld van de heilige armoede, zeer lijdzaam in haar ziekte, en heeft ze haar ziekenzalving met grote devotie ontvangen.

E. Sebastiaan Cosyns, monnik Celestinus in de benedictijnenabdij van Sint-Adriaan te Geraardsbergen

Van Sebastiaan Cosyns, het tiende kind van Jan VII en Katrien van Vreckem, is met zekerheid bekend dat hij - ongetwijfeld is dat ook wel voor de andere kinderen uit het gezin het geval geweest - een degelijke opvoeding krijgt. Hij leert Frans en ook Latijn en dat alles misschien wel aan het Latijnse college van de Sint-Adriaansabdij in Geraardsbergen,

90 Monnik Hiëronymus (° Meerbeke, 27 oktober 1731 - † Geraardbergen, 20 februari 1796) trad in op 26 november 1755, werd ingekleed op 28 november 1756 en deed zijn eerste mis in de Sint-Adriaansabdij op 6 januari 1760 (RAG., *Sint-Adriaansabdij*, 5, p. 234). Hij was biechtvader in Hunnegem van 1765 tot 1777. Zijn erg menselijk verhaal over deze periode bij A. HOSTÉ, *De priorij Hunnegem*, p. 45.

de stad waar tante Elisabeth Cosyns en oom Frans van Santen wonen en er relaties hebben uitgebouwd en waar bovendien ook zus Jeanne Kristien benedictines is geworden. Wanneer hij dertien à veertien jaar is, volgt hij tevens muziekles. Vermoedelijk eerst in Meerbeke op het einde van 1724 en tot midden 1725 leert hij orgel en klavecimbel spelen bij organist Foubert. Vanaf juni 1725 gaat hij minstens één jaar op internaat bij organist de Facq in Halle om er zich verder te bekwamen en om er te leren zingen.[91]

Op kerstdag van het jaar 1731, dus bijna twee jaar nadat zijn zus Jeanne Kristien bij de benedictinessen in Hunnegem te Geraardsbergen is ingetreden, neemt Sebastiaan de kloosterpij aan bij de benedictijnen in de Sint-Adriaansabdij van dezelfde stad. Hij legt er één jaar later op 28 december 1732 zijn geloften af en wordt voortaan pater Celestinus. Op 22 maart 1734 draagt hij zijn eerste mis op.[92]

Met zijn familie in Meerbeke blijft pater Celestinus nauwe contacten onderhouden. Hij volgt, zoals reeds vermeld, de ziekte en dood van zijn vader Jan VII en van zijn broer Simeon in 1735/1736. Na het overlijden van zijn broer celebreert hij bovendien een aantal missen voor zijn zielenrust in de abdij.[93] Van zijn broer Frans krijgt hij ook vanuit het ouderlijk huis in Meerbeke zeker voor de jaren 1736 tot 1741 een variabele rente uitbetaald van minstens veertig gulden en meer per jaar.[94] Op 20 september reist pater Celestinus met zijn broer Frans zelfs mee naar Leuven om er aan de kapucijnen een recreatie aan te bieden voor broer Jan Antoine Jozef, die er is ingekleed.[95] En de monnik mag ook nog dooppeter zijn van Celestin Berlende Jan (° 6 juni 1744), het eerste kind van broer Frans Cosyns en Anne Marie van den Borre.

In de abdij geeft monnik Sebastiaan les in de kloosterschool. Een monnikenlijst uit de abdij van 1768 noteert dat hij subregent is van het Latijnse abdijcollege. In die functie staat hij de regent van het college bij en geeft hij vermoedelijk les in de hoogste collegejaren. Ook volgens

91 Het onderricht bij Foubert (Fobert) kost 2 gulden 10 stuivers per maand; wellicht betreft het hier Joost Foubert, die organist is in Meerbeke, gehuwd met Maria Karolien Walckiers, en die volgens een *status animarum* van 1757 op de *Plaetse* woont (de *status animarum*, opgemaakt door pastoor Filip Jaak Walckiers in parochieregister 7 van Meerbeke); in Halle - Sebastiaan gaat er inwonen bij de Facq - kost een jaar opleiding 150 gulden; vader Jan VII betaalt er ook een kroonstuk en levert met kermis Halle een hesp (*Handtboeck*, p. 242).

92 De biografische gegevens over het kloosterleven van Sebastiaan volgens een obituarium uit de abdij en een lijst van religieuzen uit 1768 (RAG., *Sint-Adriaansabdij Geraardsbergen*, 5, p. 83 en 231, en 42).

93 Dit volgens de rekening van 7 mei 1737 door Frans Cosyns na de dood van zijn vader (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 260).

94 De uitgaven volgens het *Kasboek* (f. 6, 11 en 14-14v) van Frans Cosyns. In 1739 bedragen de uitgaven voor de rente bv. 46 gulden en 7 stuivers; in 1740 37 gulden 64 stuivers en 5 oorden.

95 Hiervoor ook de vermelding in het *Kasboek*, f. 11.

het obituarium van de abdij, waar zijn overlijden op 6 september 1769 staat opgetekend, heeft hij ditzelfde ambt bekleed.[96]

F. Jan Antoine Jozef Cosyns, frater Jan-Baptist in het kapucijnenklooster te Aalst

Gedoopt op 28 mei 1714 als jongste kind in het gezin van Jan VII Cosyns en Katrien van Vreckem, is Jan Antoine Jozef pas twaalf jaar oud, wanneer zijn moeder sterft in de zomer van 1726. Zijn vader Jan VII en ook zijn oudere broer Frans zorgen er niettemin voor dat Jan Antoine, doorgaans Antonius genoemd, een verzorgde opvoeding krijgt. Na de dood van zijn vader valt die zorg zelfs helemaal terug op broer Frans en zijn vrouw Anne Marie, die dan in de Engel, het stamhuis van de familie, intrekken.[97] Ze betalen nog zijn schoolgeld, kopen voor hem kledij in Geraardsbergen en Ninove en geven hem om de maand drinkgeld.[98]

Ook voor Antonius speelt de netwerkenvorming van de familie Cosyns in Geraardsbergen. Antonius volgt in de stad les aan het abdijcollege van Sint-Adriaan, wellicht onder de hoede van zijn broer-monnik aldaar. Tot in januari 1737 blijft zijn broer Frans er het schoolgeld betalen.

Rond die tijd neemt Antonius wel het besluit om in te treden bij de kapucijnenpaters en meer bepaald in het klooster te Aalst. Op 23 februari 1737 haalt broer Frans zijn bagage op in het college in Geraardsbergen en betaalt er de regent en de leraar.[99] Drie weken later wordt Antonius een eerste maal ontvangen in het kapucijnenklooster in Aalst. Op zijn vraag vergezelt broer Frans hem in het voorjaar van 1737 meermaals te paard en ook wel te voet naar de kapucijnenkloosters van Aalst en Antwerpen. Antonius laat zijn testament opstellen en wordt uiteindelijk ingekleed als frater Jan-Baptist op 25 mei 1737. De overste van het Leuvense klooster, waar het noviciaat is ingericht, ontvangt voor de

96 Over de subregenten in de abdijschool van Sint-Adriaan ook G. VAN BOCKSTAELE, - A.-M. VANDEN HERREWEGEN, - L. DE COCK, *Van scholaster tot principaal. Het Sint-Catharinacollege van Geraardsbergen en zijn voorgeschiedenis (1437-1989)*, Geraardsbergen, 1990, p. 58.

97 Frans koopt bv. op vraag van vader Jan VII een hoed van 2 gulden en 9 stuivers voor zijn broer bij ene huisvrouw de Buck (eindafrekening van Frans Cosyns op 7 mei 1737 na de dood van zijn vader in RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 260).

98 De uitgaven hiervoor in het *Kasboek* van Frans Cosyns op f. 5v. Onder meer in Geraardsbergen kopen ze op 4 december 1736 een leren broek bij de vrouw de Bruijn (2 gulden 18 stuivers) en in Ninove op 16 december een nieuwe hoed (3 gulden 10 stuivers) bij de vrouw Beernaert.

99 Aldus ook volgens het *Kasboek* van Frans Cosyns op f. 5v.

inkleding 179 gulden en 5 stuivers. Van de pastoor in Meerbeke, van de baljuw aldaar en van burgemeester Bartholomeus van den Borre, de schoonvader van broer Frans, krijgt Antonius 300 gulden en drie stuivers. Eén dag later krijgen de benedictinessen van Hunnegem in hun klooster te Geraardsbergen met zus Jeanne Kristien een recreatie van de nieuwe frater. Ook in 1738 worden de kapucijnen in Leuven nog op recreatiemomenten bedacht door de familie. Frans Cosyns noteert in zijn *Kasboek* dat de uiteindelijke intrede 405 gulden en 17 stuivers heeft gekost.[100]

De lagere wijdingen ontvangt frater Jan-Baptist in Gent op 18 en 19 december 1739. Hij wordt diaken gewijd in Gent op 24 september 1740 en tenslotte priester in Mechelen op 17 februari 1742. De eindproef van zijn opleiding legt hij in 1747 in Aalst af. Hij wordt vooral predikant in Aalst vanaf 1755, waar zijn klooster door de Franse bezetter wordt opgeheven op 21 augustus 1796 en waar hij op dat ogenblik met zijn 83 jaar een der oudste paters is.

Jan Antoine Cosyns, frater Jan-Baptist, keert uiteindelijk terug naar zijn geboortehuis de Engel in Meerbeke, waar hij bij zijn neef Jan Francis Constant op 13 mei 1799 overlijdt.[101]

G. Jaak Cosyns en [1] Elisabeth Valck [2] Marie Antonia Joanna de Naeyer, de verdere voortgang van de familie Cosyns in het stamdorp Appelterre-Eichem met inbreng van het familienetwerk uit Meerbeke

Jaak Cosyns, de zoon van Gerard - die zelf stiefbroer is van Jan VII - en Anna Viseur, wordt in Appelterre al vlug een weeskind. Hij is nog maar zes, wanneer zijn moeder Anna Viseur sterft († 13 mei 1724), en negen jaar bij de dood van zijn vader († 10 april 1727).

Waar de tiener en ook zijn broers en zussen naderhand worden opgevangen, is niet onmiddellijk duidelijk. Maar in elk geval komt bij zijn uiteindelijke opleiding de stieffamilie uit Meerbeke tussen beide. Stiefkozijn Frans en zijn vrouw Anne Marie - ze zijn in 1735 getrouwd en zijn kinderloos tot in 1744 - brengen, weliswaar bescheiden, financiële steun. Vanaf 1736 en minstens één jaar lang tot het voorjaar van 1737 krijgt Jaak vanuit Meerbeke geld voorgeschoten voor nieuwe kledij. Hij is dan achttien jaar en ook zijn verder niet gepreciseerde studies worden betaald in het najaar van 1736. In de lente van 1737 geeft Frans hem

100 Alle gegevens volgens het *Kasboek* van Frans Cosyns op f. 7, 10v en 11.
101 Het curriculum in het kloosterleven van frater Jan-Baptist volgens P. HILDEBRAND, *De kapucijnen in de Nederlanden en het prinsbisdom Luik. Deel VII. De Vlaamse religieuzen*, Antwerpen, 1952, p. 392, nr. 2765.

tweemaal geld om op zoek te gaan naar een vestiging in het Waalse.[102]

Uiteindelijk komt Jaak toch in zijn geboortedorp en het oude stamdorp van de familie Appelterre, en meer bepaald in Eichem, terecht.[103] Hij huwt er op 1 december 1740 met Elisabeth Valck en het echtpaar krijgt er zeven kinderen.[104]

Jaak en Elisabeth hebben nog maar weinig contact met hun stieffamilie van Frans Cosyns en Anne Marie van den Borre in Meerbeke. Er is slechts deze aanwijzing van de misschien wel al die tijd sluimerende familierelatie: Anne Marie, die intussen weduwe is geworden, is op 21 maart 1760 vanuit Meerbeke naar Appelterre-Eichem gekomen om er doopmeter te zijn van Anne-Marie Cosyns, het laatste kindje van Jaak en Elisabeth.

Maar Elisabeth overlijdt op 14 augustus 1772. Eén jaar en één maand na haar dood hertrouwt Jaak op 14 september 1773 – en ditmaal nu wel in een heel opvallende impuls vanuit het familienetwerk in Meerbeke - met Marie Antonia Joanna de Naeyer (°Meerbeke, 20 juni 1737).[105] Joanna – zo is haar roepnaam - is namelijk, als dochter van Sebastiaan en Katrien Langhendriesch, ook de kleindochter van de Meerbeekse burgemeester Adriaan de Naeyer en Anna van Vreckem, die op hun beurt schoonbroer en (schoon)zus zijn van Jan VII Cosyns en Katrien van Vreckem en Jan VII zelf is op zijn beurt de stiefoom van Jaak. Joanna's doopmeter is Marie Antoinette Walckiers, die dan weer de schoonmoeder van Frans Cosyns is geweest.

De Meerbeekse pastoor noteert bij het huwelijk trouwens ook dat bruid en bruidegom verwant zijn in de vierde graad. Familiebanden hebben dus zo voor Jaak Cosyns zowel zijn jeugd als zijn latere leeftijd bepaald. Jaak is vijfenvijftig en zijn bruid bijna twintig jaar jonger. In dit tweede huwelijk komen er nog twee kinderen.[106]

Misschien niet toevallig om zijn bekendheid met Meerbeke kiest de

102 Frans noteert in zijn *Kasboek* (f. 1v-2) tussen 12 januari 1736 en 31 maart 1737 de voorschotten voor 4 maanden schoolgeld, voor de aankoop van broeken, kousen, schoenen, jassen en hoeden. Op 29 oktober 1736 en op 21 februari 1737 (met zijn broer Louis) gaat Jaak 'sien [...] om een pleck te vinden in het walslandt'. De voorschotten - tenslotte gaat het maar om 27 gulden en 9 □ stuivers - worden op 31 maart 1737 afgerekend met Lodewijk de Witte, de echtgenoot van Petronella de Naeyer, een nicht van Gerard Cosyns.

103 O.m. in 1758 wordt hij aangegeven als inwoner van Eichem (RAB., *Baronie Wedergrate*, 9).

104 De kinderen zijn Isabelle Rosa (° 19 juli 1744), Jan-Baptist (°9 april 1748), Michael Emmanuel (° 5 oktober 1752), Benignius (° 13 februari 1755), Marie-Anne (° 2 maart 1757) en Anne-Marie (° 21 maart 1760).

105 Marie Antonia Joanna heeft ook als tweelingzus nog Pieternelle Marie. Doopmeter van Pieternelle Marie is Pieternelle Swinnen, die ook al meter is geweest van Jan Antoine Cosyns, de kapucijn; hiervoor ook al *noot 28*.

106 De kinderen uit dit tweede huwelijk zijn Theresia (° 23 november 1774), Pieter (° 23 februari 1776) en Clara (° 25 maart 1779).

familie Sermant uit Appelterre Jaak als 'bijstaande voogd', wanneer die familie in maart 1779 een stuk land in Meerbeke verkoopt aan Jan van der Poorten aldaar.[107]

Jaak heeft met zijn eerste en ook nog met zijn tweede echtgenote een landbouwbedrijf in Eichem en is er, zoals zijn vader Gerard die er ooit schepen is geweest, ingeschakeld in de lokale dienstverlening van een beperkte vorm van familiedynastie. Zo is hij o.m. in 1742-1743 kerkmeester.

Uiteindelijk overlijdt Jaak op 13 germinal VI / 2 april 1798 op tachtigjarige leeftijd op zijn boerderij in Eichem. Zijn tweede echtgenote Jeanne de Naeyer sterft er eerst bijna dertien jaar later op 14 april 1811.

H. Louis Cosyns, prior in de cisterziënzerabdij van Onze-Lieve-Vrouw van Nizelles te Ophain

Mogelijk is de levensloop van Louis Cosyns, Jaaks broer, ook bepaald door de netwerkenvorming van de familie uit Meerbeke en door het voorbeeld van de drie religieuzen in het gezin van Jan VII. De levenskeuze van Louis brengt hem naar de Onze-Lieve-Vrouwabdij van Nizelles, gelegen in de parochie Ophain te Woutersbrakel in Waals Brabant.[108] Dat hij precies voor de cisterciënzers van Nizelles kiest, kan dan weer ingegeven zijn door de aanwezigheid van nog andere monniken-streekgenoten aldaar met o.a. de Ninovieter Antoine Ghiselin, die er ingetreden is in 1721 en er van 1765 tot 1770 abt is.[109] In het abdijarchief bewaart men nog van Louis het perkamenten

107 Jan Frans, Pieternelle en Joanna Katrien Sermant, bijgestaan door Jaak Cosyns, en allen uit Appelterre, en ook het echtpaar Jaak van der Keelen - Isabella Verstichelen uit Geraardsbergen verkopen het land (ca. 33 a.) op 4 maart 1779; op 24 maart 1779 wordt de koop ook verleden voor Jan Francis Cosyns, de meier van de Nijvelse abdis (RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 215).

108 De cisterciënzerabdij wordt er pas in 1439 gesticht; daarover E. BROUETTE, *Abbaye de Nizelles à Wauthier-Braine*, in; *Monasticon belge. IV. Province de Brabant*. Deuxième volume, Luik, 1968, p. 327-340.

109 Het is ook de vraag of de (twee) reizen die de broers Jaak en Louis in 1736 en 1737 naar Wallonië maken en die betaald worden door hun stiefneef Frans Cosyns uit Meerbeke (zie *noot 102*) niets te maken hebben met de intrede van Louis in Nizelles.
Over Ghiselin, de voorlaatste abt, die de abdij aan de rand van het bankroet bracht, de notitie in de kroniek van Placide Desellis, laatste abt, bij F. LEFEVRE, *Les annales de Nizelles par dom Placide Desellis*, in: *Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant [...]*, 9, 1910, p. 514-515 (de nummering komt in de jaargang tweemaal voor). De abt werd uit zijn functie ontzet en stierf in Brussel op 13 januari 1770.
Als mede-monniken kent Louis in Nizelles ook Bernard de Kinder (° Ninove - † Ninove, 25 september 1759), Korneel Godier (°Ninove – † 17 februari 1778), Jacob Strijbol (° Ninove - † 3 november 1769), Willem de Mol (° Ninove – † 23 januari 1781), Fernand Peeters (° Kester - † 13 augustus 1760) en convers-tuinman Jan Kestens uit Pamel (geprofest 26 juni 1725); daarvoor het *Obitorium monachorum et conversorum monasterii B. M. de Nizella ab anno 1620*, (ed.: F. LEFEVRE, *Les annales de Nizelle. II. Appendice*, p. 527-529).

professieformulier in kalligrafie van 20 augustus 1741.[110]

Later wordt Louis er ook nog prior. Hij beleeft er als gevolg van de maatregelen van keizer Jozef II de opheffing (18 maart 1783) en de sluiting van de abdij op 18 april 1784. Monnik Louis keert terug naar Appelterre en meer bepaald naar zijn geboortehuis in Eichem. Hij sterft er op 14 januari 1796 en wordt 's anderendaags begraven.[111]

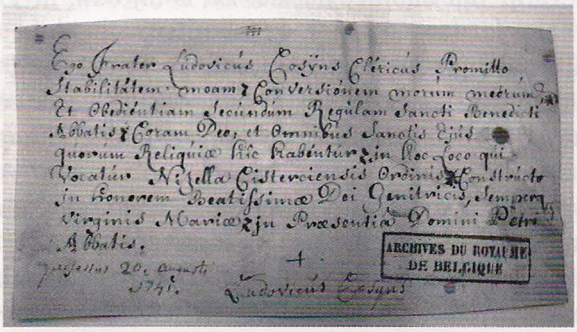

Professieformulier van Louis Cosyns in de cisterciënzerabdij van Onze-Lieve-Vrouw van Nizelles

Uit het abdijscriptorium, perkament (9 x 22 cm.), 20 augustus 1741

Voor Louis Cosyns, die op 20 augustus 1741 in de abdij van Nizelles cisterciënzermonnik wordt, schrijft een scribent van het klooster in kalligrafie op een perkamenten blad de professieformule met de drie klassieke geloften van *stabilitas*, *conversio* en *obedientia*.

Ik broeder Louis Cosijns, geestelijke, beloof mijn gebondenheid (aan deze abdij), de ommekeer in mijn levenswandel en gehoorzaamheid volgens de regel van abt Sint-Benedictus, voor God en voor al zijn heiligen van wie de relieken hier aanwezig zijn in deze abdij, genoemd Nizelles van de Orde der cisterciënzers, opgericht ter ere van de heilige Moeder Gods en altijd maagd Maria, in tegenwoordigheid van heer abt Peter.

Geprofest op 20 augustus 1741 +

Louis Cosyns

(RALln., *Abbaye de Nizelles*, 9140)

110 De gelofte met de aanhef 'Ego Frater Ludovicus Cosijns clericus promitto – Ik broeder Ludovicus Cosijns beloof' in RALln., *Abbaye de Nizelles*, 9140.

111 De pastoor van Appelterre schrijft: 'obiit [...] reverendus admodum dominus Ludovicus cosyns prior monasterii Nizellensis suppressi aetatis circiter septuaginta trium annorum. Hic in appendice de Eychem habitabat, -zeer eerwaarde heer Louis cosyns, prior van het opgeheven klooster van Nizelles, is overleden op de leeftijd van ca. 73 jaar. Hij woonde hier in het gehucht Eichem'. Louis is echter wel 75 jaar (° 11 april 1720).

Elfde generatie: *De kinderen van* ***Frans Cosyns*** *en* ***Anne Marie van den Borre****: Celestin Berlende Jan Antoon,* ***Jan Francis Constant*** *en Marie Anne Cosyns*

A. Celestin Berlende Jan Antoon Cosyns en Marie-Thérèse van den Bossche, een familietak Cosyns naar Ninove, de start van een 19de en een 20ste-eeuwse familiedynastie in Ninove en een industrieel netwerk in Lessen [112]

Celestin Berlende huwt op 26 februari 1772 in Ninove met Marie-Thérèse van den Bossche, die er geboren is op 12 april 1744. Het echtpaar vestigt zich in Ninove en vormt de start van een Ninoofse tak in de Cosynsfamilie. Er komen maar twee kinderen: van *Jan Frans*, een eerste zoontje (° 19 juli 1774), is oom Jan Francis Constant Cosyns dooppeter. Een tweede zoontje, *Jozef Frans*, wordt geboren op 20 mei 1776.

Ongelukkig genoeg sterft vader Celestin Berlende twee maand na de geboorte van zijn laatste zoontje. Hij wordt op 19 juli 1776 begraven in de parochiekerk in Ninove. Zijn weduwe Marie-Thérèse hertrouwt in Ninove een half jaar later op 12 januari met Jan-Baptist van Steenberghe, (° 1740 - † Ninove, 29 november 1820). Jan-Baptist moet dan als voogd mee instaan voor de opvoeding van de twee jonge zoontjes uit haar eerste huwelijk. Marie-Thérèse zelf leeft nog tot 12 november 1807.[113]

In Ninove raakt Celestin Berlende betrokken bij de politieke besluitvorming in de stad. Op 15 juli 1775 wordt hij door de vierenveertig stemgerechtigden verkozen tot een der vijf notabelen, die mee de stadsbesluiten vastleggen.[114] Door zijn vroegtijdig sterven eindigt dit engagement al één jaar later. Jan-Baptist van Steenberghe daarentegen is van 1776 tot bij zijn dood in 1820 politiek als schepen en raadslid betrokken in Sint-Antelinks en Ninove.

Celestin Berlende legt toch met zijn zoon Jan Frans - zoon Jozef Frans is op 21 pluviose XIII / 10 februari 1805 overleden - de basis van

112 De genealogische gegevens over Celstin Berlende en zijn familie zijn opnieuw deels ontleend aan E. COSYNS, *Familiekroniek Cosyns [...]*, [Melle], 2009, p. 329 e.v.

113 Over de familie van Steenberghe, tak Ninove, R. VAN STEENBERGHE DE DOURMONT, *Oude geslachten uit het Land van Aalst. Van Steenberghe*, in: *Het Land van Aalst*, 5, 1953, p. 252-254.
Jan-Baptist is ook weduwnaar; zijn eerste echtgenote Marie Françoise van Snick, een dochter van de Ninoofse burgemeester Jan van Snick, stierf op 1 oktober 1769 na twee jaar huwelijk. Over zijn politieke carrière terloops ook de schepenlijsten bij H. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, p. 621-622.

114 De stadsnotabelen en hun verkiezing vanaf het midden der 18de eeuw te Ninove H. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, p. 498 e.v.; de verkiezing van Celestin Cosyns op p. 500.

de Ninoofse tak van de familie in Ninove tot in de 20ste eeuw, waarin enig politiek en economisch netwerk groeit.

Marie Jozefa Cosyns (° Ninove, 14 germinal XI / 4 april 1803 – † Outer, 12 maart 1887), kleindochter van Celestin Berlende en dochter van Jan Frans, verbindt door haar huwelijk op 30 september 1835 met Jan-Baptist Haelterman (° Outer, 14 januari 1807 - † Outer, 22 juli 1889) haar familie met de politieke dynastie van de familie Haelterman in Okegem, Outer en Schendelbeke.[115]

Jan Ghisleen Cosyns (° Ninove, 14 november 1854 - † Ninove, 6 juni 1915), een achterkleinzoon van Celestin Berlende, trouwt in Ninove op 27 september 1893 met Zoë Marie Adèle Vandevelde (° Ninove, 8 december 1866 - † Evere, 15 december 1958).

Door dit laatste huwelijk ontstaat er een merkwaardig netwerk van dynastieke en industriële verbondenheid. Zoë is de dochter van de Ninoofse dokter Désiré Vandevelde (° Lessen, 1836 - † Ninove, 31 mei 1918) en van Adèle Colette Roman, wiens vader Joost en broer Prosper notarissen zijn in de stad. Jules, Zoë's broer, volgt in Ninove zelfs Prosper Roman op als notaris.

Désiré zelf is dan weer de zoon van Jan-Baptist Vandevelde, die in Schendelbeke burgemeester is geweest (1852-1861). Nu is Jan-Baptist Vandevelde gehuwd met Anna Jozefa Maincq uit Lessen, waar Désiré geboren is. Hier wordt wellicht duidelijk hoe de familie Vandevelde in Lessen een porfiergroeve heeft kunnen uitbaten, waarvan dokter Désiré ook mede-eigenaar is. Zo wordt bovendien ook duidelijk hoe Jan Ghisleen Cosyns en na hem zijn zoon *Adelson Désiré Valentin Cosyns* (° Ninove, 22 juli 1894 - † Lessen, 23 november 1970), exploitanten worden van de Carrières de Porphyre Cosyns in Lessen.[116]

Willy Victor Leo Ghislain Cosyns (° Ninove 24 mei 1897), de tweede zoon van Jan Ghisleen en broer van Adelson en kandidaat-notaris, trouwt op 3 augustus 1921 met Germaine Stichelmans en sluit zo met de

115 Jan-Baptist is de zoon van Amand, schepen in Outer in 1830, en van Maria Anna van Snick; zijn grootvader Amand is burgemeester (1777-1796), schepen (1775-1777) en gemeenteraadslid (1803-1813) in Okegem.
Zijn oom Pieter is dan weer gemeenteraadslid (1819-1827), schepen (1830-1836) en burgemeester (1836-1851) van Schendelbeke, waar hij zijn schoonbroers Pieter Jan Schollaert (1830-1833) en Bernard Schollaert (1833-1836) opvolgt (F. DE CHOU, *Biografisch repertorium van de dienstverleners van Schendelbeke (1800-2000)*, in: *Gerardimontium*, 223, 2009, p. 16).

116 De porfiergroeven Vandevelde en Cosyns in Lessen bleven in bedrijf tot het midden van de vorige eeuw. Momenteel onder water gelopen, wordt de groeve Cosyns gebruikt als oefenterrein voor duikers. Ze kwam eind 2007 in het nieuws bij de plannen om er een indoor-skipiste in te richten. De oude groeven Emile Lenoir en Vandevelde worden momenteel nog deels uitgebaat door de groep Les Carrières Unies de Porphyre (CUP).
Over dokter Vandevelde en de notarissen Roman E. DE SCHRIJVER, *Ninovieters kaffeegieters. 1850-1950*, Ninove, 1982, p. 112 en 119-120.

familie Cosyns aan bij de Ninoofse garen- en gloeilampenfabrikanten Stichelmans.[117]

* *

Marie-Thérèse van den Bossche heeft met haar tweede echtgenoot Jan-Baptist van Steenberghe ook nog een zoon Jean Filip (° 1783 - † 1856). Deze stiefbroer dus van Jan Frans Cosyns treedt in het politieke voetspoor van zijn vader. Hij is lid van het stadsbestuur en leidt o.m. de protestbeweging tegen koning Willem I in 1829-1830. Vooral verwerft hij ook aanzien in zijn caritatieve bekommernissen door de stichting van het Sint-Vincentius à Paulo-genootschap en zijn voorzittersmandaten in het kerkbestuur te Ninove. Zijn zoon Louis-Jean (° 1832 - † 1904) en kleinzoon Paul van Steenberghe (° 1872) hebben beiden deze engagementen en politieke dienstverlening nog twee generaties verder gezet.[118]

*B. **Jan Francis Constant Cosyns** en **Kornelia Karolien de Cooman**, de voortgang van de familiedynastie in Meerbeke*

Jan Francis is achtentwintig, wanneer hij op 25 november 1776 in Ninove trouwt met **Kornelia Karolien de Cooman**. Kornelia Karolien is vier jaar jonger (° Ninove, 7 januari 1752) dan de bruidegom en is de dochter van Peter Jozef en van Katrien Pepersack.

Door zijn huwelijk komt Jan Francis in een familie van pachters op de grote Ninoofse abdijhoeven. Voorouders van Peter Jozef de Cooman zijn al in de 17de eeuw pachters van het hof te Wolfput in Meerbeke en Peter Jozef zelf pacht in de 18de eeuw eerst het hof te Ruysbroeck en vanaf 1734 het hof ter Duyst in Ninove. Michiel, grootvader, en Korneel, vader van Peter Jozef, zijn bovendien in de eerste helft van die eeuw als schepen en burgemeester politiek actief in Herlinkhove en

117 De garenfabriek Stichelmans en de gloeilampen Sigtay ook nog bij E. DE SCHRIJVER, *Ninovieters kaffeegieters*, p. 61-64 en 69; een foto van Adelson en Willy Cosyns met echtgenote daar ook op p. 120.

118 Voor deze generaties van Steenberghe nogmaals R. VAN STEENBERGHE DE DOURMONT, *Oude geslachten uit het Land van Aalst. Van Steenberghe*, p. 253-254.

Ninove.[119]

Nu is Peter Jozef de Cooman (° Ninove, 7 juli 1717 - † Ninove, 16 januari 1797) zowel oom als schoonvader van Jan Francis geweest. Peter is namelijk eerst getrouwd met Josine van den Borre en Josine zelf is toch de zus van Anne Marie van de Borre, de moeder van Jan Francis. Met Josine heeft Peter twee kinderen, die jong sterven; ook Josine zelf wordt geen achtentwintig jaar (° Meerbeke, 15 augustus 1720 - † Meerbeke, 18 januari 1748). Nog in de zomer van hetzelfde jaar trouwt Peter op 16 juni dan met Katrien Pepersack, die juist twintig is geworden (° Bierghes, 17 juni 1728.- † Ninove, 31 mei 1797).[120]

In tegenstelling tot zijn oudere broer Celestin Berlende, die nochtans ook in Ninove gehuwd is en er zich metterdaad ook vestigt, komen Jan Francis en Kornelia Karolien naar het ouderlijke bedrijf van de Engel in Meerbeke wonen. Daar krijgen ze over een periode van nog geen volle dertien jaar, tussen 1777 en 1790, elf kinderen, zes meisjes en vijf jongens. Hun gezin wordt dus even uitgebreid als het huisgezin van Jan VII en Katrien van Vreckem, de grootouders van Jan Francis in het begin van de eeuw. *Maria Anne*, de oudste dochter wordt op 13 december 1777 geboren, maar sterft al wanneer ze twaalf jaar is († 8 juli 1790). Haar grootvader Peter Jozef en haar tante Marie Anne Cosyns zijn haar dooppeter en -meter geweest. *Marie Katrien* - ze heeft als peter en meter oom Jan-Baptist van Opdenbosch, de echtgenoot van tante Marie Anne, en grootmoeder Katrien Pepersack - is geboren op 7 september 1779. *Jeanne Hyacinthe* (° 3 juli 1781) overlijdt dan weer wanneer ze bijna achttien is († 20 april 1798). *Filip Jaak Francis*, gedoopt op 15 juni 1783, is een eerste zoon. Hij krijgt zijn doopnaam van priester Filip Jaak van Opdenbosch en meter is tante Marie Françoise de Cooman.[121] Ongelukkig genoeg sterft dit zoontje ook al op driejarige leeftijd († 7

119 Voor de pachters J. WALTERS, *De pachthoven van de abdij te Ninove*. Met inleiding en commentaar door J. Peersman, Ninove, 1995, p. 21, 39 en 42. Michiel de Cooman († 1710) is o.m. schepen van Ninove in 1700 en 1701; Korneel is in 1709 schepen van Herlinkhove, een gemeente ten westen van Ninove, die in 1807 bij Ninove wordt gevoegd; Peter Jozef († Ninove, 27 nivôse jaar V / 16 januari 1797) is schepen in Ninove tussen 1782 en 1789 en behoort er tot de verkozen notabelen in 1775 (met Celestin Berlende Cosyns) in 1790, 1792 en 1793; hiervoor de lijsten bij H. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, p. 500-501 en 621; verder ook H. VANGASSEN, *Herlinkhove in 1709*, in: *Het Land van Aalst*, 7, 1955, p. 50-51. Over de familie de Cooman ook E. DE COOMAN, *Stamboom van de familie De Cooman*, Oostakker, 1985, p. 33, 35, 37.

120 De familie Pepersack woont in Bierghes, waar Katrien geboren is op 17 juni 1728.

121 Filip Jaak van Opdenbosch is volgens de doopakte bedienaar van de Sint-Pietersskapelanie, de belangrijkste van de vijf kapelanieën in de kerk in Meerbeke; over de kapelanieën D. VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk en de middeleeuwse Sint-Berlendiskapittelkerk van Meerbeke*, in: *Het Land van Aalst*, 58, 2006, p. 99 en 109. Filip Jaak is de zoon van burgemeester Nicolaas van Opdenbosch en Katrien van Vreckem, en is kozijn van Jan-Baptist van Opdenbosch, de echtgenoot van tante Marie Anne Cosyns.

december 1786). Na de geboorte van *Thérèse Françoise* op 3 augustus 1785 en van *Jeanne Pieternelle* op 29 juni 1787 wordt er nog een zoontje geboren (° 26 april 1789), dat opnieuw als *Filip Jaak Francis* wordt gedoopt met dezelfde peter en meter als zijn eerder gestorven broer; het kindje leeft ook maar vijf dagen († 2 mei 1789). Goed één jaar na Filip Jaak bevalt Kornelie Karolien op 26 augustus 1790 nog van een derde zoon *Jan Antoon*. De laatste drie kinderen tenslotte volgen minder vlug op elkaar: ***Pieter Korneel*** (° 31 januari 1793), *Marie Katrien* (° 14 januari 1796), van wie haar zus Marie Katrien meter is, en *Ferdinand Francis* (° 16 prairial VI / 4 juni 1798).

Er bestaat enige band tussen het gezin van Jan Francis en dat van zijn broer Celestin Berlende. Jan Francis is in 1772 getuige bij het huwelijk van zijn broer met Marie-Thérèse van den Bossche en hij is, zoals al vermeld, in 1774 dooppeter van hun eerste kind. Negen jaar na de dood van zijn broer Celestin vraagt Jan Francis toch nog zijn schoonzus Marie Thérèse om doopmeter te zijn van zijn dochtertje Thérèse Françoise. Ook met zijn zus Marie Anne en haar echtgenoot Jan-Baptist van Opdenbosch hebben Jan Francis en Kornelia Karolien een vlotte verhouding. Zo zijn Kornelia en Jan Francis dooppeter en doopmeter van respectievelijk Filip Dominiek (° Meerbeke, 9 juni 1778) en Barbara (° Meerbeke, 20 mei 1781), de eerste kindjes in het gezin van Opdenbosch-Cosyns. Ook met de familie de Cooman van Jans vrouw Kornelia Karolien is er een intense band; niet minder dan zeven kinderen van Jan Francis en Kornelia hebben een lid van de familie de Cooman als dooppeter of meter.

De economische basis voor het onderhoud van het gezin in dit laatste kwart van de 18de eeuw blijft grotendeels gelijklopend met de positie van Jan Francis' vader Frans en zijn grootvader Jan VII. Ook nu is de Engel, de hotel-boerderij met annex brouwerij-stokerij en al drie generaties in het bezit van de familie, de grondslag van de inkomsten.

In april 1784 waagt Jan Francis zich aan een risicovolle onderneming, waarvoor voldoende kapitaal en mankracht en een vermogende borgstelling nodig zijn. Otto Hendrik d'Ongnies van Grimbergen, graaf van Mastaing en van Coupigny en ook de heer van Pamel, beslist zijn vervallen kasteel aldaar te verkopen aan de meest biedende. Samen met Gaspar Dorps en Egide Arents, twee Brusselaars, is ook Jan Francis kandidaat-koper. De prins laat op 17 april uiteindelijk het kasteel toewijzen aan Jan Francis, die als borg van de aankoop baljuw Frans van Opdenbosch heeft aangesteld, voor de koopsom van 3.000 gulden courant geld. De koper zal de verkoopsvoorwaarden moeten

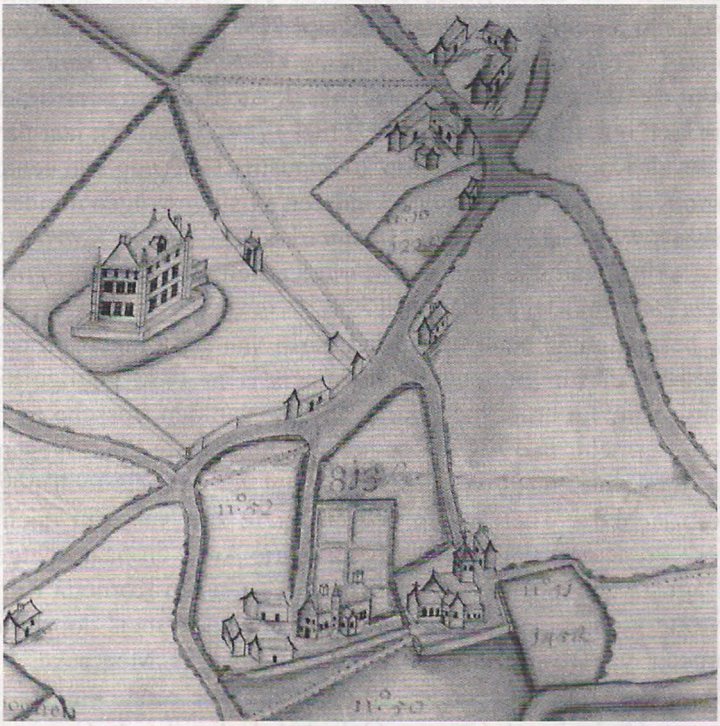

Het kasteel van Pamel

Judocus De Deken, detail uit de gekleurde kaart op perkament met de goederen van de Ninoofse abdij te Pamel, 24 maart 1745

Op deze kaart wordt het oude centrum van Pamel getoond, dat dicht bij de Dender lag aan de voormalige brug die het dorp verbond met de Pamelstraat te Ninove. We zien rechts boven het omwaterde kasteel, dat zoals de kerk, thans volledig uit het landschap is verdwenen. De kaart is georiënteerd naar het zuid-oosten.
(Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, *Praemonstratensia, Abdij Ninove,* nr. 13/11).

naleven, die o.m. bepalen dat het kasteel met stallingen, brug, poorten en ringmuur zal worden afgebroken tot en met de funderingen, dat het puin in de ringgracht en de vijver zal worden gestort, dat de materialen zullen worden gestockeerd en dat alles zal opgeruimd zijn voor 15

september 1785.[122]

Verder is Jan Francis in navolging van zijn vader en grootvader in Meerbeke tussen 1779 en 1788 herhaaldelijk en voor langere perioden meier van de abdis van Nijvel.[123] In het nieuwe politieke bestel van de Napoleontische periode treedt hij toe tot de gemeenteraad. Het oudst bewaarde resolutieboek van die raad opent met een zitting van 15 pluviose jaar XIII /4 februari 1805 en Jan Francis behoort tot de raadsleden. Hij blijft er zeker lid tot 22 december 1813.[124]

Er zijn in tegenstelling tot de oorlogen in het begin van de eeuw geen details bekend over de lotgevallen van het gezin in de woelingen van de Brabantse en Franse Omwentelingen. Wel heeft de Franse Revolutie voor Jan Francis het statuut van zijn pachtgronden gewijzigd. De ca. 9 ha. weide, die hij van de abdij van Ninove in pacht heeft, worden op 11 ventôse jaar VI /1 maart 1798 voor niet minder dan 1.003.100 livres eigendom van de Aalstenaar Paul Govaert, maar blijven in huur van Jan Francis.[125]

Een maand later op 20 april 1798 koopt Jan Francis zelf de ca. 9 ha. land en weide, die hij in pacht heeft van de opgeheven Nijvelse Sint-Gertrudisabdij. Hij betaalt voor de goederen, die geschat zijn op 32.400

122 Dit alles volgens de 'Conditien ordonnantiën ende voorwaerden' van de verkoop met aansluitend een overzicht van het kopersbod en de toewijzing. Op te merken is dat de verkoop voor de verder niet vermelde notaris, die in Meerbeke resideert – vermoedelijk betreft het notaris Jacob Jozef Desirant – niet eenduidig is geacteerd; de verkoop zou zijn doorgegaan op 19 april, waarbij er een toewijzing aan Egide Arents zou zijn voor een bod van 3.000 gulden wisselgeld; de instemming van de prins met het bod van Jan Francis Cosyns voor 3.000 gulden courant geld is al ondertekend op 17 april 1784.
Het renaissancekasteel nabij de kerk in het dorpscentrum zou volgens mondelinge overlevering eerst bij het begin van de 19de eeuw volledig zijn gesloopt. Met dank aan H. Van Herreweghen voor de informatie hierover en aan D. Van de Perre voor het bezorgen van de foto.
Deze 'Conditien', waarvan in 1969 een kopie, zonder referentie naar een archiffonds, door het rijksarchief te Ronse werd toegestuurd aan E. Cosyns in Melle, en vermoedelijk momenteel in het fonds van het *Oud Gemeentearchief Meerbeke* in het rijksarchief te Beveren, konden wij niet terugvinden. De kopie is ons ter inzage gegeven door E. Cosyns, waarvoor onze hartelijke dank.

123 Daarvoor de akten in de 'wettelijke passeringen' van Meerbeke ((RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke*, 215-225). Een der oudste akten, die Jan Francis als meier ondertekent, is verleden op 13 januari 1779; een der laatste akten is gedateerd op 23 december 1788. Hij wisselt het ambt met o.m. Jan van Vreckem (1780), Maarten de Naeyer (1785) en Frans van Vreckem (1792).

124 SAN., *Modern Gemeentearchief Meerbeke. Resolutieboeken*, 1. Het betreft hier stukken uit het archief die na inventarisatie door het voormalige rijksarchief te Ronse zijn overgedragen aan het stadsarchief te Ninove; wij citeren volgens deze inventaris.

125 De weide, de *grooten beirenvoet*, in één perceel met 110 bomen, ligt in Meerbeke nabij de Dender aan de grens met Pamel. Het stuk wordt door Charles van Hoorde uit Geraardsbergen op 29 nivôse jaar VI / 18 januari 1798 geschat op 48.850 livres (de bomen op 340 livres); de eerste oproep tot verkoop op 6 ventôse jaar VI / 24 februari 1798) levert geen koper op; bij de tweede oproep met een inzet van 49.850 livres op 11 ventôse / 1 maart 1798) is de koper Paul Govaert als voogd van de kinderen Romain Govaert en nadien toegewezen aan Alfons Nuyttens uit Gent (RAG., *Scheldedepartement*, 5852, nr. 7).

livres en die zijn ingesteld op 80.500 livres, uiteindelijk toch 314.000 livres.[126] Hijzelf, Martin de Naeyer en Francis van Vreckem, de twee andere pachters die ook Nijvelse goederen in Meerbeke kopen, hebben daarvoor het akkoord van abdis Marie vander Noot op voorwaarde dat de aankoop gebeurt aan de laagst mogelijke prijs en dat de pachters het geld voor de aankoop voorschieten. Bovendien zijn de pachters op 12 mei 1798 akkoord gegaan met de abdis om jaarlijks, zolang ze leeft, en na haar dood aan de nog levende kanunnikessen en kanunniken, een rente van 600 gulden uit te betalen. Jan Francis betaalt zijn jaarlijkse bijdrage van 85 gulden 14 stuivers en 6 oorden tot 1815. De drie kopers zijn bovendien bereid om de aangekochte gronden opnieuw aan het Nijvelse kapittel over te dragen, indien het ooit opnieuw zou worden opgericht.[127]

Jan Francis overlijdt op 28 augustus 1814 in zijn huis in Meerbeke op zesenzestigjarige leeftijd. Zijn zoon Jan Antoon, die in het ouderlijke huis van de Engel blijft wonen, geeft zijn overlijden aan. Drie jaar later sterft ook zijn vrouw Kornelia in de Engel op 17 november 1817 om 11.00 uur 's avonds; ze is vierenzestig geworden.

C. Marie Anne Cosyns en Jan-Baptist van Opdenbosch

Op 24 augustus van het jaar 1777 zegent Jan van den Borre, de pastoor van Ottergem, in Meerbeke het huwelijk in van Marie Anne Cosyns met Jan-Baptist van Opdenbosch. Haar broer Jan Francis is getuige. De bruidegom (° Meerbeke, 16 oktober 1740) is dertien jaar ouder dan de bruid.

Nicolaas, de vader van Jan-Baptist, - zijn moeder is Jeanne Katrien Sterckx - is een kozijn van burgemeester Nicolaas van Opdenbosch in Meerbeke. Nu is de burgemeester zelf dan weer gehuwd met Katrien van Vreckem, die als oom en tante Jan VII Cosyns en zijn echtgenote Katrien van Vreckem heeft.

Er worden wel acht kinderen geboren in het gezin, die met hun

126 De percelen op de Ast in Meerbeke bezet met 69 bomen (188 livres geschat) waren op 15 januari 1794 nog voor negen jaar in huur gegeven. Schatter van de goederen is opnieuw Charles van Hoorde; de eerste oproep tot verkoop ging door op 23 germinal jaar VI / 12 april 1798; het goed werd gekocht door 'stroman' Niclaas Jozef Gailliot uit Ninove (RAG., *Scheldedepartement*, 5855, nr. 12).

127 De overeenkomst over het teruggeven van de gronden, ongedateerd, in RALln., *Archives ecclésiastiques du Brabant. Abbaye de Nivelles*, 1836. Aldaar ook de afspraken over de uitbetaling van de rente van 600 gulden aan de kanunnikessen en kanunniken van de abdij met betaalschema vanaf 8 juni 1807, na de dood van de abdis, tot 1815 en de afspraak van 20 juni 1816 met advokaat Pieret om de betalingen aan hetzelfde tarief verder te zetten. De documenten zijn gedeeltelijk uitgegeven bij J. DE MAESENEER, *Over grootgrondbezit en grote hoeven te Meerbeke. 17de – 19de eeuw*, in: *Meerbeke verEEUWigd*, p. 58-59 en 64.

neven en nichten uit de familie Cosyns nog maar weinig contacten onderhouden.

Jan van Opdenbosch is bekend als burgemeester van Meerbeke vanaf 1781 tot de Franse tijd. In de nieuwe politieke ordening van Napoleon treedt hij echter niet meer aan. Hij overlijdt in Meerbeke op 17 oktober 1822. Zijn zoon Jan Berlende, die op het hof t' Elsbeke woont, geeft het overlijden aan.[128] Weduwe Marie Anne Cosyns sterft eveneens op de Elsbeke een half jaar later op 27 maart 1823.

(wordt vervolgd)

Marcel Cock
Pijlekaart 103
9506 Schendelbeke

Roger Cosyns
Hasseltsestraat 13
9500 Ophasselt

Bijlage: De huwelijksuitzet van Anne Marie Cosyns (Tiende generatie)

***Jan VII Cosyns** en **Katrien van Vreckem** omschrijven op 12 januari 1718 de uitzet voor het huwelijk van hun dochter Anne Marie, die de dag ervoor met Joost van Laethem uit Leerbeek gehuwd is. Ze bepalen tevens de voorwaarde, die Anne Marie in verband met de waarde van de uitzet moet in acht nemen tegenover haar broers en zusters.*

Meerbeke, 12 januari 1718

ORIGINEEL: RAB., *Oud Gemeentearchief Meerbeke,* 7. *Handtboeck,* p. 231-233. Autograaf van Jan VII Cosyns.

Den (p. 231) naem des heeren sij ghebenedeijdt van nauwe tot inder eewigheijt.

Memoirie van het ghene ick hebbe ghegheven aen onse dochter Joana marie als sij is ghecomen tot den hauwelijcken staet; de welcke es ghetraut den 12 Jenua(rij) 1718 met Judocus van laethem.

Eerst voor de selve ghecocht tot brussel ses tenne schotelen ende twelf tenne tailloorren, twie soutvaten, eenen mostaert pot, twelf lepelen comt t'saemen te beloopen tot de somme

Item voor de selve noch ghecocht een schrijnhouten kiste voor de somme van elf guldens … 11.00

Item voor aer bedde, soorghe ende de toebehoorte tot de somme van twieentsestich guldens … 62.00

128 Het hof t' Elsbeke in de Valleistraat te Meerbeke, een pachthoeve van ca. 50 ha. (J. DE MAESENEER, *Over grootgrondbezit en grote hoeven*, p. 52 en 60).

Item voor aer bruijdegoms hemde ende den crawat met eene bonnet[1] ende vier[2] snutdoecken comt tot de somme van vijfthien guldens … 15.00
Item voor aer trauwekleet de somme van sevenentwintich guldens thien stuijvers … 27.10
Item noch voor een ander nuwe cleet de somme van achthien guldens … 18.00
Item achtentwintich hellen leijnwaet voor slaeppelaeckens t'hien stuijvers de helle comt vierthien guldens … 14.00
Item voor twie paer flaweijnen ses guldens … 6.00
Item een paer schoenen[3] ende een paer caussens met een paer muijlen comt de somme van … 3.14
Item (p. 232) noch voor de selve Joana Marie ghecocht eene faille[4] met een courslijf[5] comt tot de somme van neghen guldens … 9.00

Memoirie dat de selve Joana Marie behoorlijck was ghecleet ende in lijnwaet sonder dese voorschreven posten.
Item aende selve ghetelt hondert patacons comt … 280.00
Item aende selve ghelevert drij coijbeesten met twie calveren comt t'saemen tot de somme van … 78.00
Item aende selve noch ghelevert een vet vercken comt tot de somme van … 26.00
Item aende selve noch ghelevert ses tonnen goet bier met de tonnen tot de somme van … 48.00
Item voor de selve ghecocht inde vercoopeninghe ofte venditie een peert met eene coijbeeste ende andere meubels comt te beloopen[6] tot de somme van … 97.18
Item voor de selve doen maecken eenen niuwen waeghen den welcken heeft ghecost tot de somme van … 75.00
Item aende selve noch ghelevert een swert ruijn peert ten prijse van sesentsestich guldens, wesende hout vier jaeren … 66.00

Memoirie dat weij alle dese posten naer ons cranck vermeughen hebben overleijt ende ghetaxseert ende gheconsidereert, terwijlent daer noch al is dat hier niet begrepen en staet; verhoepe dat uwe altesaemen daer mede sult te vinden sijn.
Item (p. 233) sal de selve Joana marie cosijn moeten stilstant doen tot dat aere broeders ende susters elck sullen hebben de quivaillant tot de somme van vierhondert drij entsestich[7] guldens; de reste is aer ghegeven.

Jan Cosijn
Catarina van vreckem

1 'een hoed'
2 Jan Cosyns schreef eerst 'eenen' en verving het woord door 'vier'.
3 Het *Handtboeck* leest 'schoonen'.
4 'een mantel'
5 'een korset'
6 Het *Handtboeck* leest 'bloopen'.
7 Het *Handtboeck* leest'entestich'.

PROSTITUTIE EN ZELFMOORD IN DE DENDERSTEDEN DENDERMONDE, AALST, NINOVE EN GERAARDSBERGEN TIJDENS DE BOURGONDISCHE PERIODE (1385-1515) Deel 3[1]

Koen VAN DER BRACHT

5. Prostitutie in de praktijk

Naast de greep die de overheid trachtte te krijgen op prostitutie zijn we ook geïnteresseerd in hoe deze prostitutie er in de praktijk uitzag. Onze aandacht gaat vooral uit naar wie de personen achter de prostitutie waren. We bekijken zowel de bordeelhouders, de prostituees als de klanten. Zoals reeds vermeld bespreken we ook kort de prostitutie op het platteland, in vergelijking met de resultaten van het onderzoek naar de prostitutie in de stad. Het bronnenmateriaal dat we voor dit hoofdstuk gebruiken is divers. We maken zowel gebruik van de baljuwsrekeningen als van het andere besproken bronnenmateriaal: vooral de schepenboeken van de stad Aalst en de renteboeken. Het gebruik van dit diverse bronnenmateriaal stelt ons in staat om, voor wat de bordeelhouders betreft, zowel een kwantitatieve analyse te maken, aan de hand van de seriële gegevens van de baljuwsrekeningen, als een kwalitatieve analyse, aan de hand van de baljuwsrekeningen en de andere genoemde bronnen. Door deze tweeledige aanpak kunnen we de verschillende facetten van de prostitutie in de praktijk blootleggen.

Dankzij de baljuwsrekeningen beschikken we over seriële gegevens. Enkele kanttekeningen moeten we echter aanbrengen bij het gebruik van deze baljuwsrekeningen. De bronmethodologische problemen hebben we hoger reeds uitvoerig uiteen gezet. Daarnaast zijn er de specifieke opmerkingen eigen aan de baljuwsrekeningen van Ninove en van Geraardsbergen. Zoals reeds gezegd hebben we

1 Deel 1 en 2 verschenen in *Het Land van Aalst,* LXI, 2009, p. 241-271 en LXII, 2010, p. 55-88.

voor Geraardsbergen slechts één compositie voor het uitbaten van een bordeel kunnen terugvinden. Voor Ninove beschikken we wel over een doorlopende reeks gegevens maar deze stopt rond het midden van de 15de eeuw. De seriële gegevens vertonen voor beide steden met andere woorden afwijkingen. Tenslotte beschikken we nog over enkele gegevens over badstoven, die afkomstig zijn uit andere bronnen dan de baljuwsrekeningen. Voor sommige badstoven zijn dit seriële gegevens, voor andere niet. Bovendien is niet elke stad even goed gedocumenteerd wat betreft badstoven. Afgezien van het feit dat we dus geen seriële gegevens hebben voor dit aspect van de prostitutie, althans niet voor elke stad afzonderlijk, schuilt er ook een fundamenteel verschil tussen enerzijds de baljuwsrekeningen, waar we de composities voor bordeelhouders terugvinden, en anderzijds de renteboeken, waarin de badstoven vermeld worden. Deze bronnen zijn verschillend in oorsprong en doel en daarom kunnen we de gegevens helaas niet combineren. De gegevens over de badstoven zijn uiteraard wel bruikbaar voor een kwalitatieve analyse. Voor de studie van badstoven en een inleiding op de bronnen die we daarvoor hanteren verwijzen we dan ook naar dat hoofdstuk. In het kader van het beleid dat door de baljuw en de stad werden gevoerd spreekt het voor zich dat we vooral informatie hebben over bordeeluitbaters en niet zozeer over de prostituees of hun klanten zelf. Een kwantitatieve analyse kunnen we met andere woorden enkel toepassen op de gegevens in verband met de bordeelhouders. Voor informatie in verband met de prostituees of hun klanten moeten we ons baseren op enkele vermeldingen in de baljuwsrekeningen of op secundaire informatie. Dit zijn vooral de schepenboeken en renteboeken van caritatieve en religieuze instellingen uit Aalst.[2]

5.1. Bordeelhouders

De cijfers

In totaal beschikken we over 118 individuele vermeldingen in de baljuwsrekeningen. Deze zijn allemaal in de rekeningen terechtgekomen als een gevolg van de 'vrije waarheden'. Een overzicht is te vinden in tabel 2.

2 Cfr. supra et infra.

Tabel 2: Totaal aantal individuele zaken en verdeling over de vier steden[3]

Stad	*Aantal zaken*
Aalst	65
Dendermonde	19
Geraardsbergen	1
Ninove	33
Totaal	*118*

Zoals gezegd is er voor Geraardsbergen slechts één zaak gekend en dit is te wijten aan de eigenheid van de baljuwsrekeningen voor de stad Geraardsbergen. Het cijfer dat we hebben bekomen is dus louter een weerspiegeling van een gebrek aan informatie en op basis ervan kunnen we met andere woorden geen uitspraken doen over het kwantitatieve karakter van de prostitutie in Geraardsbergen. In de kwantitatieve analyse kunnen we deze stad dan ook buiten beschouwing laten.

Wat verder opvalt is het verschil in aantal tussen de verschillende steden, zeker in relatie tot hun grootte. Dendermonde had in 1469 een kwart meer inwoners dan Aalst en toch heeft de stad tijdens de Bourgondische periode meer dan tweederden minder individuele zaken gekend. Over Ninove kan het omgekeerde dan weer gesteld worden. Met ongeveer de helft van het aantal inwoners van Aalst haalt Ninove 33 zaken, ongeveer de helft van het aantal van Aalst. Op het eerste gezicht komt dit vrij goed overeen maar deze cijfers komen maar overeen met de eerste helft van de Bourgondische periode. De laatste vermelding voor Ninove dateert uit 1440 en op dat moment zijn er voor Aalst slechts 14 zaken bekend.

Het lijkt ons echter waarschijnlijk dat de prostitutie afhankelijk was van de grootte van de stad. Er waren uiteraard andere beïnvloedende factoren, zo zal de prostitutie omvangrijker zijn in handelscentra met veel buitenlandse handelaren dan elders, maar de doorslaggevende factor is toch de demografische aangezien deze zowel de vraag- als de aanbodzijde vertegenwoordigt. Er was een grotere markt in die steden tengevolge van die grotere vraag en dat grotere aanbod. Aangezien het aantal vermeldingen hier geen verband mee houdt kunnen we slechts één conclusie trekken: het bronnenmateriaal is slechts een onvolledige weerspiegeling van de prostitutie zoals die in de praktijk plaatsvond. We hebben er reeds op gewezen op welke manier de vermeldingen tot

3 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365.

ons zijn gekomen. Heel wat factoren hebben hun invloed gehad op dit proces. Fraude was er één van maar deze kunnen we als constante factor doorheen de hele periode wellicht uitsluiten. De wetgevende situatie was een ander aspect. Denken we bijvoorbeeld aan Aalst en Dendermonde. In Aalst kon de baljuw een *putier* niet composeren, in Dendermonde kwamen ze dan weer wel voor in de baljuwsrekeningen. Aangezien we uit Geraardsbergen slechts één vermelding hebben teruggevonden, gaan we er van uit dat ook dat een gevolg is van een verschil in bevoegdheid ten opzichte van de andere steden. Het verschil in bevoegdheid te Aalst en te Dendermonde ten opzichte van *putiers* toont aan hoezeer deze bevoegdheid het bronnenmateriaal heeft beïnvloed. Dit was wellicht het meest beïnvloedende en bovendien meest constante aspect van het bronnenmateriaal dat tot deze niet-representatieve cijfers heeft geleid. Aangezien we enkel de stedelijke ordonnanties uit Aalst kennen, kunnen we geen uitspraak doen over de regelgeving in andere steden. Welke regels specifiek tot deze niet-representatieve gegevens hebben geleid is dus niet duidelijk. Tenslotte was er het selectieproces. Elke bordeeluitbater kon opgenomen worden in de bronnen, maar doorliep een lange reeks van handelingen voor dat effectief het geval was. Op elk niveau trad er een selectie op en waren er heel wat factoren die hun invloed uitoefenden op een eventuele notatie in de baljuwsrekeningen. Ten eerste kwamen enkel zij in aanmerking die in de 'vrije waarheden' genoemd werden door de omgeving. Zowel 'positieve' als 'negatieve' bordeelhouders, met andere woorden zowel zij die het effectief waren als zij die het niet waren, werden hier genoemd. Een slechte verstandhouding met de buurt kon hierbij de oorzaak zijn van een beschuldiging van een bepaalde persoon terwijl een eventuele goede verstandhouding dit kon voorkomen. In de tweede fase kwamen de schepenen aan bod die aan een eventuele beschuldiging al dan niet gevolg gaven. Een eventueel conflict met de baljuw kon ook op dit vlak roet in het eten gooien: de schepenen moesten de bevindingen immers overmaken aan de baljuw. Vanaf de derde fase was vervolgens de baljuw verantwoordelijk voor de afhandeling van de zaak. Bij deze laatste stap gebeurde de laatste selectie in verschillende stappen. De baljuw moest niet enkel beslissen om de beschuldigden verder te vervolgen, bij een eventuele verbanning had hij bovendien de keuze om de veroordeling al dan niet te composeren. De laatste selectie was tenslotte de notitie ervan in de baljuwsrekeningen, beïnvloed door allerlei factoren als bijvoorbeeld fraude. Men moet bij de interpretatie van de cijfers dan ook rekening houden met het proces dat de bordeelhouder heeft doorlopen

voor die in de bronnen is opgenomen.

Bovendien was de 'vrije waarheid', afgezien van het feit dat het een primitieve procedure was, een instabiele zaak. Algemeen gezien leed de controle van de baljuw en de stedelijke overheid op de openbare orde en de uitvoering van juridische en politionele zaken tijdens woelige periodes. Voor de 'vrije waarheid' was dit zeker zo. In tijden van politieke en militaire onrust werden de 'waarheden' gewoon niet gehouden. Ook nadien is er in de baljuwsrekeningen een bepaalde afkoelingsperiode te bemerken waarin men vooral voorrang gaf aan het afhandelen van zaken met een rechtstreekse invloed op de openbare orde en oude zaken die tijdens de periodes van onrust niet waren afgehandeld. Over de 'vrije waarheid' schreef de baljuw dan ook in zijn rekening van januari 1493: "*De la france verite d'Alost que l'en est acoustumé de tenir en la ville d'Alost es temps de paix*".[4] Wat dit inhoudt voor onze cijfers is duidelijk wanneer we de periodes met politieke onrust isoleren. Wanneer we de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk even in beschouwing nemen dan zien we dat in Aalst de laatste vermelding dateert van 1486. Vanaf 1493 beschikken we opnieuw over cijfers. Ook de opstand van Gent tegen graaf Filips de Goede zorgde voor een interval. Van de laatste vermelding in 1446 gaat het in een ruk naar 1457. De precieze omvang berekenen aan de hand van deze cijfers is bijgevolg onmogelijk. De omvang zal veel hoger gelegen hebben dan het aantal waarover we beschikken via de baljuwsrekeningen.[5] Op de invloed van de politieke crises komen we later nog terug wanneer we de prostitutie op de lange termijn bekijken. In elk geval lijkt het ons dat de fluctuaties ten tijde van die crises niet het gevolg waren van een reële fluctuatie in de praktijk van de prostitutie maar wel een fluctuatie die eigen is aan de baljuwsrekeningen als bron voor het onderzoek naar deze prostitutie.

Kwantitatieve analyse

Het totale aantal 'records' komt niet overeen met het totale aantal individuen. Zo werden er soms echtparen samen veroordeeld en samen vermeld in geval van een compositie, maar er waren ook de individuen die verschillende keren voorkwamen in de rekeningen. In totaal kunnen we 119 individuen onderscheiden. Tabel 3 geeft een overzicht van het aantal individuen per stad alsook de absolute en relatieve cijfers per geslacht. Zoals reeds vermeld laten we Geraardsbergen buiten

4 ARA, RK, Nr. 13554, f. 312 v°.
5 Dupont (G.), *Maagdenverleidsters*, p. 81-82.

beschouwing aangezien we voor deze stad slechts één enkel geval kennen, wat te weinig is voor een kwantitatieve analyse.

Tabel 3: Aantal personen per stad en per geslacht in absolute en relatieve cijfers [6]

Stad	*Aantal mannen*	*Procent mannen*	*Aantal vrouwen*	*Procent vrouwen*	*Aantal personen*
Aalst	28	44,44	35	55,56	63
Dendermonde	9	47,37	10	52,63	19
Ninove	14	37,84	23	62,16	17
Totaal	*51*	*42,86*	*68*	*57,14*	*119*

Hoewel prostitutie een vrouwelijk beroep was, was het overwicht van de vrouwen in het aantal bordeelhouders slechts beperkt. Wanneer we Ninove buiten beschouwing laten dan was de verhouding qua geslacht zelfs ongeveer gelijk met slechts een klein overwicht van de vrouwen. In Ninove was het overwicht echter groot: maar liefst tweederden van de veroordeelden waren vrouwen. Dit weegt uiteraard door op het totaal waar 57% vrouwen waren en 43% mannen. Het aantal mannen die actief waren in de prostitutie lag dus vrij hoog wanneer we rekening houden met het feit dat alle 'werknemers' vrouwen waren. We moeten wel enig voorbehoud aantekenen bij het cijfer. De man werd als voogd van zijn vrouw, of eventueel andere vrouwen die onder zijn voogdij stonden, vaak verantwoordelijk gehouden voor wat deze vrouwen uitvoerden. Dit mogen we echter ook niet overroepen, het aandeel getrouwde vrouwen die in persoon werden veroordeeld, was uiteraard niet gering. Het grootste deel van het aantal mannen was dus effectief betrokken in de prostitutie en dit om allerlei redenen. Afgezien van de 'gewone' *putiers* kunnen we een heel divers beeld schetsen van de verschillende mannen die deelnamen aan de prostitutie. Vaak gebeurde dit als aanvulling op of als neveneffect van hun 'gewone' beroep. Zo komt er meer dan eens een herberg of taverne voor in de bronnen, waarbij er naast het verkopen van bier of wijn ook liefde werd verkocht. Verder zijn er ook de mannen die optraden als houder van een bordeel waarin hun echtgenote actief was, al dan niet gedwongen. Bij het doornemen van de composities passeren deze redenen voor het actief zijn in de prostitutie de revue. Het participeren van getrouwde

6 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365.

vrouwen aan de prostitutie, vaak in samenspraak met hun echtgenoot, moeten we – zoals gezegd – wellicht dan ook begrijpen in het kader van een financieel tekort door de economisch onzekere en onleefbare situatie van een aantal stedelijke huishoudens. We komen hier in de kwalitatieve analyse nog uitgebreid op terug. In het kader van het beeld dat we geschetst hebben van de man als economisch actieve persoon en de vrouw als economisch afhankelijke van een man, is het bovendien niet verwonderlijk dat deze mannen een belangrijk deel van het aantal veroordeelden uitmaakten.

Zoals gezegd bevatten de baljuwsrekeningen bijzonder weinig biografische gegevens. Ook de burgerlijke staat van de veroordeelden is zeer moeilijk te achterhalen. Soms werden deze echter wel vermeld. Zo werden getrouwde koppels vaak samen veroordeeld. Daarnaast kwam de huwelijkse staat vooral naar voor bij de vrouw, aangezien die ook een juridische implicatie had. Zoals gezegd had een vrouw slechts beperkte juridische capaciteiten en was ze voor economische en juridische zaken vaak afhankelijk van een man die haar voogd was. Dit kon haar echtgenoot zijn maar ook haar ouders indien zij minderjarig en ongehuwd was, of de dichtste familie indien zij minderjarig, ongehuwd en wees was. Deze biografische informatie werd echter niet systematisch gegeven. Uit het feit dat bij geen van de vrouwelijke bordeeluitbaters uit Dendermonde een burgerlijke staat werd aangegeven concluderen dat het enkel alleenstaande vrouwen waren is dan ook niet verantwoord. Over de vrouwen waarvan we geen burgerlijke staat hebben, doen we dus best geen uitspraak. Een deel van deze vrouwen zal ongetwijfeld alleenstaand geweest zijn, maar we kunnen op basis van de baljuwsrekeningen niet achterhalen hoe groot dit deel juist was. We kunnen wel een uitspraak doen over de vrouwen waar we wel over die gegevens beschikken. Net als het bij totale cijfer moeten we hierbij dus de opmerking maken dat deze cijfers minima zijn en absoluut niet het volledige aantal of de volledige verhouding weergeven. Vooral Aalst is goed gedocumenteerd wat betreft de burgerlijke staat. We zullen Aalst dan ook gebruiken als case-study.

Van de 35 veroordeelde vrouwen uit Aalst waren er 12 getrouwd en 4 weduwen. Over de overige 19 vrouwen is geen informatie bekend. Afgezien van het feit dat die 19 vrouwen niet met zekerheid allen alleenstaand waren blijkt uit deze cijfers toch dat er een groot aantal gehuwden actief waren in het vak. Uiteraard moeten we er rekening mee houden dat het hier om bordeeluitbaters gaat. Het gaat hier niet om wat we de lagere klasse van de prostitutie kunnen beschouwen,

waar bijvoorbeeld de vrouwen toe behoren die zichzelf prostitueren uit armoede, maar eerder de toplaag. Het uitbaten van een bordeel vereiste een zekere input van kapitaal voor het kopen of huren van een huis of ruimte waar de prostituee(s) zich konden terugtrekken. Hoewel deze vorm van prostitutie wellicht plaatsvond in gewone huiskamers spreekt het voor zich dat een zekere infrastructuur benodigd was. Ongetwijfeld zal een niet onbelangrijk deel van het aantal veroordeelde vrouwen zelf prostituee zijn, of op zijn minst geweest zijn. Onderzoek heeft immers uitgewezen dat het houden van een bordeel min of meer een laatste stap in de carrière van een prostituee was. Nadat ze eerst zelf als prostituee gewerkt had en genoeg kapitaal had vergaard om voor zichzelf te kunnen werken kon ze in eigen dienst als prostituee werken of andere prostituees onder haar hoede nemen om voor haar te werken.[7]

Het feit dat er een relatief groot aantal getrouwde vrouwen actief was als uitbater van een bordeel kan te maken hebben met een huwelijk als uitweg uit de prostitutie. Het is onmogelijk om te achterhalen of dat het geval was bij de veroordeelde vrouwen uit de baljuwsrekeningen maar de mogelijkheid bestaat dat voor gehuwde prostituees de eenvoudigste manier om geld binnen te brengen opnieuw in de prostitutie stappen was. Men moest niet langer werken als prostituee aangezien men de steun kreeg van een man, waardoor men ook een zeker vermogen had waarmee men een bordeel kon uitbaten. Aangezien de prostitutie steeds het 'beroep' was geweest van de echtgenote was de lokroep van de prostitutie wellicht zeer groot als aanvullend inkomen maar nu niet langer als prostituee maar als ondernemer. Zoals gezegd kunnen we aan de hand van deze gegevens geen sluitende uitspraak doen over deze hypothese maar ze lijkt ons aannemelijk. Wellicht moeten we ook hier een divers beeld aanvaarden waarbij prostituees via een huwelijk uit de prostitutie konden stappen, er tijdens hun huwelijk waren ingestapt of na een huwelijk gewoon werkzaam bleven als prostituee.

Anders dan bij zelfmoord beschikken we voor wat betreft prostitutie enkel over de compositiesommen voor het reconstrueren van de welvaart van de veroordeelden. De gemiddelde som lag net onder de 4 Lb. par. De variaties waren echter groot. De bovengrens lag op 21 Lb. 12 s. par. en de ondergrens op 1 Lb. 12 s. par. Zoals gezegd moeten we de verzachtende omstandigheden die de baljuw noteerde met een korrel zout nemen. Anders dan het geval was bij zelfmoord zien we hier de compositiesom vaak zakken tot 40 s. par., of nog lager, in combinatie met de vermelding dat de som wordt afgezwakt *veu son (tres) povre*

7 Rossiaud (J.), *Medieval Prostitution*, p. 30-31.

estat.[8] Dit lijkt de politiek van de baljuw te bevestigen: de verbanning werd in de norm altijd gecomposeerd en indien de veroordeelden de som niet konden betalen dan liet men het bedrag zakken naargelang het vermogen van de veroordeelde. We mogen dit argument echter niet al te serieus nemen. Met 55 vermeldingen is het met voorsprong het meest genoteerde argument voor composities. In verschillende gevallen waar dit argument vermeld werd, kwam de compositiesom toch hoger uit dan het gemiddelde van 4 Lb. par. We moeten er rekening mee houden dat dit slechts een administratieve formaliteit was waarbij de baljuw vaak een reden wou opgeven waarom een bepaalde straf werd gecomposeerd. Of deze reden strookte met de waarheid was op zich niet belangrijk voor de rekenkamer en was bovendien moeilijk te achterhalen. Het feit dat de som in bepaalde gevallen wel zakte, onderstreept de politiek van de overheid die we geschetst hebben.

In vergelijking met de composities die de baljuw toestond aan de nabestaanden van zelfmoordenaars kwam dit argument echter veel vaker voor. Aangezien de compositie vaak werd afgezwakt tot slechts zes daglonen van een geschoolde metselaar uit Geraardsbergen lijkt het ons aannemelijk dat een groot deel van de personen die actief waren in de prostitutie tot de onderlaag van de stedelijke samenleving behoorden. Wegens het ontbreken van biografische gegevens kunnen we echter geen sluitende uitspraken doen over het vermogen van de bordeeluitbaters.

Tenslotte bekijken we de prostitutie op de lange termijn. We zetten daarvoor de vijfjaarlijkse gemiddeldes van het aantal composities in de baljuwsrekeningen van Aalst, Dendermonde en Ninove ten opzichte van elkaar af. Figuur 1 geeft een overzicht van de vijfjaarlijkse gemiddeldes van het aantal composities per stad.

Het valt meteen op dat er een grote overeenkomst is tussen de verschillende steden. Aan het einde van de 14de eeuw kennen Ninove en Dendermonde een eerste piek, voor Aalst begint de reeks gegevens pas later. Het eerste decennium van de 15de eeuw manifesteert zich een piek voor de drie steden samen. Na een korte daling is het verloop wat grilliger met een hoogtepunt rond het midden van de jaren '30 van de 15de eeuw. Nadien volgt een volledige terugval. Aalst herneemt kort aan het begin van de jaren '40. Voor Ninove ontbreken de gegevens vanaf dat moment maar er lijkt zich tot juist voor deze breuk een gelijkaardige stijging te manifesteren. Een nieuwe crisis komt er rond het midden van

8 Zie bijvoorbeeld ARA, RK, Nr. 13549, f. 207 v°. De voorbeelden zijn legio.

de 15de eeuw waarna Aalst en Dendermonde hernemen vanaf het einde van de jaren '50. Pieken zijn er rond 1460 en 1475. De composities vallen volledig stil rond 1488. Aalst herneemt vanaf het midden van de jaren '90 om nadien een vrij regelmatig verloop te kennen tot het einde van de periode die we bespreken.

Figuur 1: Vijfjaarlijkse gemiddeldes van het aantal composities per stad

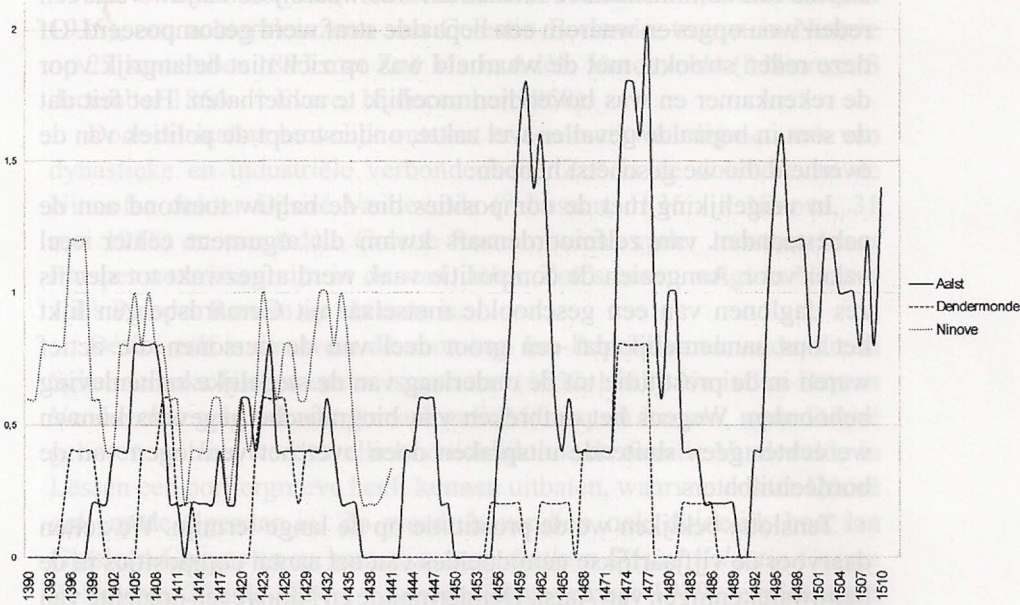

De lezer met enige kennis van de geschiedenis van de Bourgondische periode heeft het wellicht al opgemerkt: het mechanisme waarmee de illegale bordelen werden opgespoord, de vrije waarheden, was sterk afhankelijk van de politiek-militaire situatie. De eerste globale terugval vond plaats rond 1436, de start van de Brugse opstand tegen graaf Filips de Goede. Na deze opstand hernamen de composities opnieuw aan het einde van de jaren '40. Een nieuwe terugval kwam er met de opstand van Gent tegen de graaf, vanaf 1450. Na de opstand hernam de reeks weer. Hetzelfde kan gezegd worden over het hoogtepunt van de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk in het graafschap, dat zich situeerde rond 1488-1492. Een daling viel reeds te signaleren vanaf het begin van de opstand, na het overlijden van Maria van Bourgondië in 1482. We

wezen reeds op het feit dat de vrije waarheden niet werden gehouden tijdens politiek onrustige periodes. Dat blijkt nu ook duidelijk uit de reeks composities. We gaan er van uit dat de dalingen ten gevolge van politieke problemen in het graafschap geen gevolg zijn van een effectieve daling van de prostitutie in de betreffende steden maar eerder een gevolg van de controlemechanismen van de baljuw en het stadsbestuur. Een rechtstreeks verband tussen beiden is echter wel mogelijk bij economische fluctuaties.

Hoe kunnen we vervolgens de fluctuaties tijdens de politiek relatief rustige periodes verklaren? Zoals gezegd had de economie een grote invloed op de prostitutie. Kwamen deze overeen met de bewegingen in de lokale economie zoals we die reeds geschetst hebben? We moeten er echter meteen bij opmerken dat de economische golfbewegingen op korte en middellange termijn ook beïnvloed werden door de politieke situatie en politieke crises.

Wanneer we de economische conjunctuur vergelijken met de composities dan zien we behoorlijk wat overeenkomsten. Zoals gezegd herstelden Ninove en Dendermonde zich reeds aan het einde van de 14de eeuw. Op dat moment hernemen ook de composities. Voor Aalst kwam het herstel later, aan het begin van de 15de eeuw. Dit vertraagde herstel valt ook af te lezen uit de composities. Een eerste hoogtepunt kwam er voor Ninove en Dendermonde vóór 1410, waarna een terugval volgde. Aalst is voor de rest van de periode het beste gedocumenteerd, gezien de stad de meeste composities en tevens de langste reeks gegevens voor haar rekening neemt. De lakennijverheid kende een terugval rond 1430 waarbij het herstel zich aankondigde op het einde van de jaren '30. De impact van de opstand van Gent tegen Maximiliaan bleef beperkt tot enkele jaren, wat ook overeenkomt met de composities. Het hoogtepunt van de lakennijverheid lag rond het begin van de jaren '80. We kunnen besluiten dat er een verband bestond tussen de prostitutie en de economische conjunctuur van de stad. Ook Guy Dupont constateert dat de prostitutie toenam in perioden van economische expansie en afnam tijdens perioden van economische contractie. De expansie zorgde voor een demografische groei waarmee zowel de vraag als het aanbod steeg. De hoogconjunctuur zorgde bovendien voor een verhoogde koopkracht waardoor meer mannen in staat waren om zich een bezoek aan een prostituee te kunnen veroorloven.[9]

9 Dupont (G.), *Maagdenverleidsters*, p. 92.

Kwalitatieve analyse

Wie zijn nu de mannen en vrouwen achter deze bordelen? Voor deze analyse bespreken we niet enkel de informatie uit de baljuwsrekeningen maar bekijken we ook de schepenboeken en renteboeken die bewaard zijn in het stadsarchief te Aalst. Daar vinden we immers informatie over badstoven, een niet te verwaarlozen onderdeel van de prostitutie. Dat deze een belangrijke plaats innamen in de totale omvang van de prostitutie blijkt uit een dispuut voor de schepenbank van Aalst omtrent een huurcontract van de zogenaamde 'Nederstove'.[10] Vranck de Loddere, eigenaar van de genoemde badstoof, had de helft van de stoof verhuurd aan Pertseval Cools. Door het slechte onderhoud van de eigenaar was het gebouw waarin de stoof zich bevond ingestort. Gezien het feit dat Pertseval volgens het huurcontract acht bedden ter beschikking moest hebben legden de schepenen de eigenaar een dwangsom van 6 gr. Vl. per week op totdat de huurder weer kan beschikken over de acht bedden waarvan sprake was in het huurcontract.[11] De 'Nederstove' had met andere woorden een capaciteit van 16 bedden. Het is moeilijk om na te gaan hoe representatief dat aantal is. De stoof is bekeken tussen andere badstoven wellicht niet uitzonderlijk groot. Dat is ze wellicht wel vergeleken met de 'gewone' bordelen die voorkomen in de baljuwsrekeningen. In die bordelen moet de organisatie zeer kleinschalig geweest zijn. Sommige bordelen werden uitgebaat door gehuwde koppels waarbij de man de uitbater was en de vrouw de prostituee, in dan weer een andere zaak was zowel de moeder als haar dochter prostituee in hun 'familiebordeel'.[12] Dergelijke kleinschalige bordelen werden wellicht uitgebaat in gewone huizen, zonder dat daarvoor extra accomodatie werd aangebracht. De

10 Cfr. infra.

11 SAA, Fonds oud archief van de stad Aalst, Nr. 1180, f. 125 v°: "vanden ghescille gheweest tussen Vrancken den Lodder over een zijde ende P(er)tsevalen Cools over ander ter causen vander hueringhe ende voorwaerde vander nederste stove ende naer de informatie die de vorn. drie persone hier af ghehoort ende bevonden hebben so es wel bevonden dat zichtent den invallen vanden huusen vanden vors. stove de vors. P(er)tsevale nauwe beseten ende ghebruuc ghehad heeft vande heelft vande vors. stove mids dat hij hadde moeten darven overlegghen van acht bedden van kerssavonde toot st. Jansmesse voor tghebrect ende onghebruuc vande welken de vorn. drie goede manne gheoordineert hebben dat de vors. Vranc toelegghen of afslaan zal den vorn. P(er)tsevale zesse gro. de wecke ende van st. Jansmesse voort an toot dat tvors. Ghebrec gherepareert ende in behoorliken state ghelevert zal wesen XII g. de weke aldus gheordonneert ende uutghegheven de XXXste in ougst present Eggremondt en andre".

12 ARA, RK, Nr. 13555, f. 59 v°: "De Gilles de Feyvere et sa fe(m)me accusez en ladite verité de mener et tenir vie et conversation desloyale et deshonneste et de hanter sa fe(m)me autres ho(m)mes tant mariez que autres et icy par composition a requeste d'aucuns", ARA, RK, Nr. 14290, f. 85 v°: "De Aliisse Sweenders et sa fille lesquels en la francq(ue) verité tenue a Nieneve ou mois de March l'an mil IIIIc XXVIII [...] d'avoir tenu indecent hostel". Zie ook ARA, RK, Nr. 14288, f. 113 r° voor een voorbeeld uit Haaltert waar een moeder werd veroordeeld voor het uitbaten van een bordeel met haar twee dochters als prostituees.

'vrije waarheden' waren voor de baljuw dan ook de enige manier om deze, letterlijk, huizen van ontucht op te sporen.

Hetzelfde vonnis van de schepenen zegt bovendien ook iets over de eigenaar van de badstoven en over de manier van uitbaten van deze inrichtingen. De eigenaar was niet gelijk aan de uitbater van de badstoof. Volgens het contract werd de helft van de stoof verhuurd. Of de andere helft in eigen beheer werd uitgebaat is niet helemaal duidelijk maar gezien het feit dat de huurder van het andere deel zich niet bij de eis van Pertseval Cools voegde gaan we er van uit dat dit het geval is. Gezien de omvang van het gebouw was dit uiteraard slechts weggelegd voor personen die een zeker kapitaal voorhanden hadden. De stoof werd in 1428 verkocht voor een bedrag van 28 Lb. gr. Vl.[13] Omgerekend naar het loon van een metser te Geraardsbergen, dat schommelde rond de 6 gr. Vl., betekende dit 4,6 jaarlonen. Omgerekend bedroeg de prijs 336 ponden Parisis waarmee het ook boven de waarde lag van de helft van de eigendommen van het echtpaar de Compostella.[14]

Had het feit dat er een groter kapitaal nodig was om deze grote badstoven te kopen ook zijn weerslag op de eigenaars? Kunnen we met andere woorden een verschil aantonen met de bordeelhouders die in de baljuwsrekeningen voorkomen? De nood aan kapitaal had in elk geval zijn invloed op de geslachtsverhouding van de eigenaars van de badstoven. Van de zestien eigenaars waren er slechts twee vrouwen.[15] Willem de Potghieter was omstreeks het begin van de 14de eeuw eigenaar van de twee best gedocumenteerde badstoven in Aalst.[16] Hoewel er een niveauverschil bestond tussen de badstoven en de bordelen die we in de baljuwsrekeningen terugvinden, kunnen we toch bij beiden merken dat het houden van een bordeel op zich niet per definitie occasioneel was. De hoge kosten die verbonden waren aan het kopen of uitbaten van een badstoof hadden tot gevolg dat het enkel iets was voor gegoeden die in de prostitutie wilden stappen. Had de prostitutie bijgevolg een vrij stabiel karakter waarbij we de eigenaars

13 SAA, Fonds oud archief van de stad Aalst, Nr. 1137, f. 20 v°: "Kenliic zij allen lieden dat Zoete van Landuit, Wouters wijf van Leede heeft ghecocht jeghen Jonfr. Lijsbetten van Beerinhen haer stove met huisen ende met erve ende allen haeren toehoirten ghestaen ende gheleghen taelst in de Stoefstrate die wijlen Jan Pints was ende met die nieuwen huis daeran ende met der haeve [...] omme de somme van XXVIII Lb. Gro. Vlaemscher munten te betaelene [...] ghedaen den XIsten dagh van ougste int jaer M CCCC XXVIII tich".

14 Dat was 294 Lb. par. waard. Cfr. supra voor de onderverdeling en de referenties.

15 Zoete van Landuit (ook van Lede genoemd) en Lijsbette van Beerinhem. Zie: SAA, Fonds oud archief van de stad Aalst, Nr. 1137, f. 20 v°.

16 SAA, Fonds oud archief van de stad Aalst, Nr. 1977, f. 31 r°: "Jan Fimpe Jan Pinte Willem de Potghieter op de stove ende dat daer toe behoort VI Lb." en f. 40 r°: "Hughe Lunchosge Willem de Potghieter op de stove vore de nieuwe brugghe".

van badstoven en bordelen kunnen beschouwen als ondernemers en rijke bezitters? Was het uitbaten of huren van een bordeel dan ook te vergelijken met de andere beroepen in de stedelijke economie?

Bij de bordeelhouders zien we zoals gezegd een aantal namen terugkomen. Meestal volgen de veroordelingen elkaar snel op, met slechts een interval van één of enkele jaren. Margriete Pints werd in Aalst een eerste keer veroordeeld in 1474 en een derde en laatste keer in 1478. Bertelle de Cupere was in Dendermonde minstens vanaf 1469 actief. Vijf jaar later kwam ze een tweede keer voor in de baljuwsrekeningen. In 1403 werd Bette Perluums in Ninove veroordeeld voor het houden van een bordeel. De baljuw hield niet enkel rekening met haar armoedige staat maar ook met haar leeftijd: *LXX ans ou environ*.[17] Ook Wauter de Mol was een *anchien homme*.[18] Uiteraard is het mogelijk dat deze personen pas op latere leeftijd in de prostitutie waren gestapt maar het is niet ondenkbaar dat deze veroordeelden vele jaren in het beroep hebben doorgebracht. Was Jan Pints, die in 1380 eigenaar was van een badstoof in de Stoofstraat te Aalst, een verre verwante van Margriete Pints? Door de grote afstand in de tijd is het onmogelijk hierover een uitspraak te doen. In elk geval zat een deel van de bordeelhouders voor een langere periode in het beroep. Een deel van hen zal van de prostitutie hun beroep gemaakt hebben. Voor de meer gegoeden was het investeren in de grotere badstoven wellicht aantrekkelijker dan de meer kleinschalige bordelen die we terugvinden in de baljuwsrekeningen.

Voor de minder gegoeden was de prostitutie een dankbaar aanvullend inkomen of een hoofdinkomen waarvoor geen extra opleiding of infrastructuur nodig was. Dit kon zowel een structurele aanvulling als een occasionele zijn. De vermeldingen van armoede als factor voor het afzwakken van de compositiesom zijn talrijk. Voor de cipier van Ninove was het houden van een bordeel welkom als aanvulling op zijn loon aangezien hij verschillende kinderen had.[19] Het uitbaten van een bordeel kwam ook voor in de marge van het uitbaten van tavernes en herbergen. De uitbater van 'De Steur' in Aalst werd veroordeeld in 1508 en een tweede keer in 1511, andere tavernehouders werden veroordeeld

17 ARA, RK, Nr. 14289, f. 53 r°: "De Bette Perluums qui fu pourtraité et accusée d'estre inutile au seigneur et aux bonnes gens de tenir malvais hostel composé icelle consideré sa povreté et que elle est anchienne fe(m)me aegié de LXX ans ou environ pour un nobel".

18 ARA, RK, Nr. 14289, f. 92 v°: "De Wauter le Mol [...] Quitté ledit ban veu qu'il est povre anchien homme pour III Lb.".

19 ARA, RK, Nr. 14288, f. 107 v°: "Gherard le Puttere chippier de Nieneve fu bannys ung an de la ville de Nieneve par les keures dessusdit d'avoir tenus mais hostel de gens maryées et d'autres et pour che qu'il est fermier de monseigneur et est povrez homs et ha plus(ieur)s enfans pay(é)s du dit ban pour: V Lb.".

te Aalst in 1408, 1500, 1503 en 1507.[20] Het gaat daarbij zowel om de meer prestigieuze tavernen die wijn verkopen als de tavernes *de cervoise,* die minder aanzien hadden.[21]

5.2. De prostituee

Aangezien de composities in de baljuwsrekeningen enkel slaan op bordeeluitbaters, of op *putiers* of *habreyen* voor wat betreft Dendermonde, is de informatie in verband met de echte prostituees zeer beperkt. In enkele gevallen zien we dat de bordeeluitbaatster ook werd veroordeeld omdat ze een *deshonneste vie* leidde.[22] De bordeeluitbaatster was met andere woorden zelf ook prostituee in haar eigen bordeel, al dan niet naast andere prostituees. Vaak zal dit ook het geval zijn waarbij de man verantwoordelijk werd gehouden voor het uitbaten van een bordeel. Zoals gezegd zal dit ook voor getrouwde koppels vaak een noodzakelijke aanvulling op het inkomen betekend hebben en zal de echtgenote zich geprostitueerd hebben waarbij de echtgenoot als uitbater van het bordeel verantwoordelijk werd gehouden. Prostitutie in familieverband beperkte zich niet enkel tot deze vorm, het kwam ook voor dat één of meerdere dochters zich prostitueerden samen met hun moeder of in opdracht van hun moeder.[23] Uit het onderzoek van Guy Dupont blijkt dat aan het einde van de vijftiende eeuw vooral tegen deze als immoreel beschouwde vorm van prostitutie streng werd opgetreden. Hij beschikt daarvoor over de getuigenissen van de inwoners van het Oost-Proosse waardoor hij een schriftelijke neerslag heeft van het morele discours dat zij voeren.[24] Wij echter beschikken slechts over twee vermeldingen en daaruit blijkt niet meteen een strengere aanpak

20 ARA, RK, Nr. 13555, f. 355 v°: "De Jehan Godevaerts, l'oste d'une taverne appellée l'esturgeon a Alost", ARA, RK, Nr. 13557, f. 34 r°: "De Jehan Godevaerts accusé et chargié en ladite verité de tenir taverne et logis deshonneste", ARA, RK, Nr. 13548, f. 1 r°: "veu que c'est ung hostellier et tavernier de vin", ARA, RK, Nr. 13555, f. 60 r°: "Touchant l'accusation f(ait)e sur la personne de Pierre vanden Dale de tenir taverne deshonneste", ARA, RK, Nr. 13555, f. 176 v°: "De Jacob Mijs tenant taverne de cervoise a Alost accusé en ladite verité de tenir logis et compaigne deshonneste et dissolute et de tenir assemblee de plusieurs yvroignes", ARA, RK, Nr. 13555, f. 314 v°: "De ung no(m)mé Robinet Drues lequel avoit esté accusé en ladite france verité par plusieurs de tenir taverne et hostellerye deshonneste".

21 ARA, RK, Nr. 13548, f. 1 r° en ARA, RK, Nr. 13555, f. 176 v°.

22 Zie bijvoorbeeld: ARA, RK, Nr. 13553, f. 238 v°: "De Lijsbette Lippens laquelle en ladite Jaerkuere este bannye trois ans hors de la conté d' Alost sur ses deux oreilles d' avoir tenu mauvaise hostelerie et mené deshonneste vie". De voorbeelden zijn legio.

23 ARA, RK, Nr. 14288, f. 113 r°: "Bette sGrut(er)s fu ba(n)nie un an hors de la terre de Haelt(er)t de tenir malvais hostel de ses deux filles qui sont folles fenies pais dudit ban pour ce qu'elle est tres povre fe(m)me et que la cause et title de son ban fu pour ses filles qu'elle herbergoit pour: XLVIII s.".

24 Dupont (G.), *Maagdenverleidsters*, p. 70-79.

wegens de immoraliteit van die vorm van prostitutie. De verbanningen werden net als andere gecomposeerd en ook de compositiesom lag daar niet hoger dan in de andere gevallen.[25]

Het aandeel getrouwde vrouwen in de prostitutie valt niet te onderschatten want deze vrouwen prostitueerden zich niet uitsluitend in een bordeel in eigen beheer of in beheer van hun echtgenoot of een familielid. Uit de veroordelingen van bordeelhouders blijkt meer dan eens dat bordeelhouders werden veroordeeld omdat ze getrouwde vrouwen met andere mannen lieten overnachten.[26] Dit gold wel als een verzwarend element. De prostitutie werd als instituut gedoogd voor jonge ongehuwde mannen. Dat men in de praktijk ook tegen dit discours inging, kon door de baljuw als verzwarend element worden aangerekend om op die manier de compositie op te drijven.

Verder zijn er ook enkele namen van *stovevrouwen* overgeleverd. Wellicht ging het hier om de meer 'professionele', stabiele vorm van prostitutie die we geïdentificeerd hebben met de badstoven. Een van de stovevrouwen gaf als naam *la Grande Trice* op, haar 'artiestennaam' als prostituee.[27] Opvallend is dat bij sommige vrouwen enkel een voornaam werd genoteerd. Barbele en Clare, stovevrouwen in respectievelijk Geraardsbergen en Aalst geven geen achternaam op.[28] In andere zaken kregen ze gewoon de benaming *femme a vie*.[29] Indien we de baljuw mogen geloven dan kan armoede ook voor deze professionele prostituees de beweegreden geweest zijn om in de prostitutie te stappen aangezien geen van de drie *stovevrouwen* uit Geraardsbergen in staat was om wegens een veroordeling voor een vechtpartij 3 Lb. par. te betalen.[30]

Wanneer we de herkomst van de prostituees analyseren dan moeten we besluiten dat een gedeelte afkomstig was uit verre oorden. Zij

25 ARA, RK, Nr. 14288, f. 113 r° en ARA, RK, Nr. 14290, f. 85 v°: "De Aliisse Sweenders et sa fille lesquels en la francq(ue) verité tenue a Nieneve ou mois de March l'an mil IIIIc XXVIII furent pourtrais et accuséz d'estre rioteux et rebelles en leur voisinage et semblablement d'avoir tenu indecent hostel et pour ce jugiés a bannir ass(avoir) la dite Aliisse trois ans et sa fille ung an hors la ville et seignour(ie) dudit Nieneve sur leur oreille le quel ban le dit bailli leur quita et p(ar)do(n)na par considerac(i)on de leur povreté pour: VI Lb.".

26 Zie bijvoorbeeld: ARA, RK, Nr. 13548, f. 50 r°: "De Jehan le Vleeschauwere que fu jug(ié) a bannier un an hors le dit eschevinage sur son oel de herbergier femmes maries avec aultres hommes". De voorbeelden zijn legio.

27 ARA, RK, Nr. 13551, f. 23 r°: "De Calle Kurarde, la Grande Trice et Barbele, toutes femmes d' estuves".

28 ARA, RK, Nr. 13551, f. 23 r° en SAA, Oud archief van de stad Aalst, Nr. 1136, f. 54 v°: "Clare die nu ter tijd int stove dient".

29 ARA, RK, Nr. 14290, f. 40 r°.

30 ARA, RK, Nr. 13551, f. 23 r°: "qui a cause de debat furent cal(engie) ch(ac)une de III Lb. p. et que par leur povreté le bailli les receut en quart par composition".

worden in de bronnen aangeduid als *estrange femme a vie*.[31] Van waar deze dames van plezier afkomstig waren, werd echter geen enkele keer vermeld en wanneer er alsnog een naam werd vermeld dan kunnen we op basis daarvan niet meteen een herkomst bepalen. Slechts één naam werd vermeld: Bertude Welkerk, waaruit enkel blijkt dat deze naam afkomstig was uit het Germaanse taalgebied.[32]

We kunnen ons voor de herkomst ook baseren op de bijnamen van de veroordeelde bordeelhoudsters. Algemeen wordt aangenomen dat het houden van een bordeel een van de stadia was die personen die werkzaam waren in de middeleeuwse prostitutie doorliepen. Op die manier hebben we een onrechtstreekse indicatie van de geografische herkomst van de prostituees. Het gebruik van de bijnamen als indicatoren van de herkomst is aanvechtbaar maar taalkundigen zijn van mening dat het fixatieproces van de bijnamen tot erfelijke achternamen in de 14de en 15de eeuw nog niet afgelopen was.[33] Slechts enkele namen zijn voor analyse vatbaar. Een zeker Calle, die in Aalst werd veroordeeld, was afkomstig van Kastel, in het hedendaagse Hamme, ten noordoosten van Dendermonde.[34] Verder was er ook een zekere Digne, afkomstig uit Holland, die werd veroordeeld in Dendermonde.[35] Op basis van deze beperkte gegevens kunnen we moeilijk besluiten dat er weinig prostituees of bordeelhouders van buiten de onmiddellijke omgeving komen. Het lijkt ons echter aannemelijk. Toch besluit Rossiaud dat bordelen verhoudingsgewijs het grootste aantal vreemdelingen zouden geteld hebben binnen de stad, ten opzichte van andere instellingen.[36] Net zoals de aantrekkingskracht van de mastodonten Gent en Brugge in het graafschap Vlaanderen zich manifesteerde voor wat betreft de handel, zo zal dit ook geweest zijn op het vlak van de prostitutie. Ook in die grote steden zal de 'vraag' en de aantrekkingskracht voor de prostituees groter geweest zijn. Naar analogie van de centrale plaats-theorie die een sociaal-economische benadering van de stad binnen een geografische

31 Zie bijvoorbeeld: ARA, RK, Nr. 14289, f. 244 v°.

32 ARA, RK, Nr. 14289, f. 244 v°: "D'une estrange femme a vie appellé Bertude Welkerk".

33 Ryckeboer (H.), *Een bijdrage tot de anthroponymie in de streek rondom Brugge in de eerste helft van de XIVe eeuw, aan de hand van twee renteboeken en een rekening van de Gentse Sint-Pietersabdij*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1959, p. 33-34.

34 ARA, RK, Nr. 13550, f. 207 r°: "De Calle du Castel quie fu condempnée pour avoir tenu m(auv)ais hostel. De ce prins comme dessus: III Lb. XII s.".

35 ARA, RK, Nr. 14363, f. 4 v°: "Item Digne de Hollande bannie par la loy de Tenremonde femme dissolue laquelle estoit accusé et chargié d'avoir entretenu et logié en ladite ville femmes publiques d'icelle receu par le moyen d'aucuns en regard a sa grand povreté et veu que sur elle n'estoit riens recouvrable: II Lb. VIII s.".

36 Rossiaud (J.), *Medieval prostitution*, p. 47.

ruimte bestudeert doet er zich wellicht een gelijkaardig fenomeen voor op het vlak van de bewegingen van prostituees. De grote steden die een groter hinterland hadden en over een uitgebreider economisch netwerk beschikten vervulden een gelijkaardige aantrekkingskracht op het vlak van prostitutie. Waar de kleine en middelgrote steden vooral afhankelijk waren van hun hinterland zal het recruteringsveld van de grote steden veel groter geweest zijn. Voor Brugge heeft Guy Dupont een parallel kunnen aantonen tussen de geografische herkomst van de prostituees enerzijds en het handelsnetwerk van de grootstad anderzijds. Gent, Keulen en Brussel waren samen verantwoordelijk voor 13% van de immigrerende bordeelhouders. Uit een aantal Frans-Vlaamse en Brabantse steden en daarbij ook Parijs, Luik, Bergen, Delft, Maastricht en Caen kwamen nog eens 8% van de ingeweken bordeelhouders. Toch is niet de interstedelijke migratie de belangrijkste factor maar net het platteland en de kleinere centra met maar liefst 70% van de geïmmigreerde bordeelhouders. Crises en stadsvlucht hebben daarbij ook een grote invloed op de migratie van prostituees. Het reeds lang in een economisch verval verkerende Ieper nam maar liefst 8% van de in Brugge immigrerende prostituees voor zijn rekening. Wanneer men de aantrekkingskracht ten opzichte van handelaren en arbeiders-burgers bekijkt in chronologisch perspectief dan blijkt deze evolutie ook daar vertegenwoordigd.[37] Het toont nogmaals hoezeer prostitutie afhankelijk is van de economische situatie, zowel in chronologisch als geografisch perspectief.

We kunnen dus voor onze steden langs de Dender niet over een 'Ronde van Vlaanderen' spreken naar analogie met de 'Tour de France' die Rossiaud heeft onderscheiden op basis van de baljuwsrekeningen die slechts in zeer beperkte mate een herkomstbepaling toelaten. Indien dat al het geval was dan maakten de Dendersteden geen deel uit van de vaste route. Rossiaud verklaart het bestaan van een dergelijke 'Tour' met het door oorlogen geteisterde grensgebied tussen het graafschap Vlaanderen en Frankrijk. Van daar uit trokken de prostituees zuidwaarts richting Bourgondië of nog zuidelijker naar de mediterrane ruimte.[38] Indien deze verklaring klopt dan is het evident dat het stedelijke netwerk langs de Dender niet in deze beweging is begrepen. We beschikken over te weinig gegevens in verband met de oorsprong van de prostituees en bordeelhouders om een gelijkaardige beweging op te sporen. In elk geval zien we ook onderling geen verplaatsingen aan de hand van

37 Dupont (G.), *Maagdenverleidsters*, p. 132-136.
38 Rossiaud (J.), *Medieval prostitution*, p. 34.

de baljuwsrekeningen. Geen enkele naam komt in twee verschillende steden voor.

Het feit dat er wel een aantal vrouwen en mannen van buiten de onmiddellijke omgeving van de Denderstreek komen is wellicht te verklaren vanuit het handelsnetwerk in het graafschap Vlaanderen. De steden van het graafschap waren aanwezig op markten over zowat heel Europa en daardoor was hun faam wijd verspreid. Dit was zoals gezien niet anders voor de kleine en middelgrote steden langs de Dender die ook een grote verspreiding kenden. Waren deze *estranges femmes* op weg naar de grote steden in het graafschap waar de vraag het grootst was in een beweging als die die zich voordeed in Frankrijk? We kunnen de stelling enkel poneren en niet hard maken bij gebrek aan een sluitende manier om de herkomst van de prostituees te bepalen. Wellicht oefenden de Dendersteden naast een directe aantrekkingskracht op het omliggende platteland ook een zekere aantrekkingskracht uit in een systeem van concentrische cirkels rond de grote steden Gent en Brugge. De Dendersteden konden op die manier wel een tussenstop betekenen voor prostituees die hun carrière wilden verder zetten in één van de grote steden. Vergelijkend onderzoek tussen de verschillende steden kan hier misschien een antwoord op bieden.

5.3. De klant

Ook hier is de informatie zeer beperkt aangezien de klanten noch voorkwamen in de baljuwsrekeningen, noch in de andere bronnen die we bestudeerd hebben. Het bezoeken van bordelen was in principe niet strafbaar. De bezoekers kwamen dan ook enkel voor in de marge, vaak wanneer ze veroordeeld werden voor geweldpleging ten opzichte van prostituees, waarbij we er van uit gaan dat deze geweldplegers ook effectief klant waren bij die prostituee. In hoeverre klopt het beeld van de prostitutie als seksuele uitlaatklep voor de jonge mannen, zoals het discours waarop de tolerantie was gebaseerd, betoogde? Maakten zij effectief het grootste deel van het clientèle uit of zijn er andere trends te onderscheiden?

Uit de veroordelingen voor geweldpleging valt er een dubbel patroon op te merken. Enerzijds vinden we vaak de vermelding *estrange* en anderzijds wordt dit bijna altijd gecombineerd met *compagnon*.[39] Deze

39 Zie bijvoorbeeld ARA, RK, Nr. 14289, f. 234 r°: "D'ung estraigne compagnon appellé Mahieu Daems qui fu jugiéz en l'amende dite [LX s. par.] pour ce qu'il feri par courage une femme a vie audit lieu de Houthem [Denderhoutem] receu dudit Mahieu en composition: XLVIII s.".

geweldplegers waren dus zowat altijd vreemde gezellen. We treffen hier wellicht een van de belangrijkste groepen van het clientèle aan. Een handelsnetwerk als dat van het graafschap Vlaanderen had een grote aantrekkingskracht op buitenlanders uit alle lagen van het middeleeuwse productieproces. Handelaars uit de Duitse ruimte, meesters en gezellen uit de omliggende vorstendommen, ... Deze personen bezochten de bordelen om diverse redenen. Sommige handelaars waren wellicht op zoek naar occasionele seks op hun lange reizen ver weg van huis. Andere vreemdelingen die zich permanent vestigden in de steden hadden wellicht moeilijkheden om zich te integreren in samenleving en dus een partner te vinden. Voor beide groepen buitenlanders was de prostitutie een welgekomen seksuele uitlaatklep. De vermelding *compagnon* verwijst naar de ambachtsgezellen. Deze jonge mannen vormden wellicht een niet onbelangrijk deel van het clientèle van de prostituees. Wellicht wachtten deze mannen tot na hun opleiding om zich permanent te vestigen in de stad en te huwen. Om de tijd tussen de seksuele volwassenheid en het huwelijk op te vullen, konden zij wellicht een beroep doen op de plaatselijke prostitutie.

Met de criminalisering van de *estranges compagnons* ging de baljuw echter gewoon mee in het dominante discours van prostitutie als seksuele uitlaatklep voor jonge mannen. Uiteraard bleef de prostitutie niet tot deze mannen beperkt. Gehuwde mannen bezochten ook de bordelen. De vermeldingen in de baljuwsrekeningen van veroordelingen voor het houden van een bordeel waar ook getrouwde mannen komen zijn groot in aantal. Nemen we een enkel voorbeeld: de vrouw van Johan Luparde die veroordeeld werd voor het houden van een *mauvais hostel de hommes mariez et d'autres femmes*.[40] Voor deze groep was prostitutie niet bedoeld en zoals men ook optrad tegen andere vormen van overspel zo trad de baljuw ook tegen deze vorm van prostitutie op.

Dat brengt ons bij die andere groep voor wie prostitutie in principe niet toegelaten was: de clerus. Uit de rekeningen van de officialiteit van Kamerijk blijkt dat ook zij zich niet onbetuigd lieten. De parochiepriester van de parochie Acren-Saint-Géréon in de huidige gemeente Lessines ten zuiden van Geraardsbergen werd veroordeeld omdat hij niet enkel een concubine had maar bovendien ook de *stuphas* bezocht, de badstoven.[41] Het lijkt erop dat de Kerkelijke overheid enkel optrad tegen de uitwassen van de seksuele activiteiten van de priesters.

40 ARA, RK, Nr. 13550, f. 18 v°.

41 Van Melkebeek (M.) en Vleeschouwers (C.), *Registres de sentences de l'officialité de Cambrai (1438-1453). Tome I*, Brussel, Ministerie van Justitie, p. 505, Nr. 883.

Ook hier gaat het wellicht maar om het topje van de ijsberg. Heel wat priesters ontsnapten wellicht aan het oog van de bisschoppelijke rechtbank en we beschikken uiteindelijk slechts over de registers van 1438 tot 1453. We verwijzen hier ook naar het lopende onderzoek van Hendrik Callewier waaruit blijkt dat deze seksuele uitlaatklep voor priesters werd aangemoedigd vanuit de gemeenschap om te voorkomen dat ook zij zich gingen vergrijpen aan de vrouwen, dochters en weduwen van de 'goede lieden'.

5.4. Prostitutie op het platteland

In het onderzoek naar prostitutie is de stad, en in het bijzonder de grootstad, steeds de onderzoeksruimte bij uitstek geweest. Wanneer we de werken uit de inleiding bekijken dan hebben we een indrukwekkende lijst steden: Firenze, Venetië, Parijs, Augsburg, Dijon en Londen. We hopen met deze verhandeling een opening te creëren voor het onderzoek naar prostitutie in de kleine en middelgrote stad. Hoewel het onderwerp heel wat minder aantrekkelijk lijkt dan de veel 'grotere' prostitutie in de grootsteden, is het ook noodzakelijk om de kleine en middelgrote steden in het onderzoek te betrekken, wil men een volledig beeld krijgen van de prostitutie in de laatmiddeleeuwse wereld. Voor het graafschap Vlaanderen, waar deze kleine en middelgrote steden een essentiële schakel waren in het stedelijke netwerk, waren deze steden van zeer groot belang, zoals we reeds gezien hebben. We willen de voorzet echter meteen verlengen door ook aandacht te besteden aan het platteland waaraan in het onderzoek naar prostitutie weinig of geen aandacht aan wordt besteed. Wil men een beeld krijgen van prostitutie in de laatmiddeleeuwse gemeenschap dan moet men ook rekening houden met deze vorm van prostitutie. Naast de kleine en middelgrote steden in het stedelijke netwerk vormen ook de verschillende dorpsgemeenschappen een schakel in het netwerk. Het graafschap Vlaanderen is als een van de dichtst bevolkte regio's van Europa tijdens de late middeleeuwen de regio bij uitstek om deze vorm van prostitutie te bestuderen.

Voor het onderzoek naar prostitutie op het platteland hebben we ons beperkt tot de rekeningen van de baljuw van Ninove aangezien deze bevoegd was over een overzichtelijk aantal dorpen, in tegenstelling tot de baljuw van Aalst en Geraardsbergen. In tegenstelling tot de

dorpen waarvoor de baljuw van Dendermonde bevoegd was bevinden sommige van deze dorpen zich ook langs de Dender en enkelen van hen staan zowel in interactie met Ninove als Aalst. Gezien het gebruik van deze rekeningen spreekt het voor zich dat we slechts over informatie beschikken tot het midden van de vijftiende eeuw (cfr. supra). Concreet gaat het om de dorpen Aaigem[42], Denderhoutem[43], Haaltert[44], Herlinchove[45], Okegem en Meerbeke[46]. In al deze dorpen is prostitutie geattesteerd. Het gaat daarbij zowel om verbanningen voor het houden van bordelen die door de baljuw werden gecomposeerd als veroordelingen omwille van geweldpleging ten opzichte van prostituees.

Algemeen heeft de prostitutie en het overheidsbeleid ten opzichte van die prostitutie grosso modo hetzelfde karakter als in de steden. Er is enkel sprake van een niveauverschil. In Denderhoutem bijvoorbeeld waren er tussen 1392 en 1421 drie veroordelingen voor het uitbaten van een bordeel. Deze veroordelingen waren net als in de steden een gevolg van de 'vrije waarheden' en ook het beleid wat betreft de prostitutie verschilde niet ten opzichte van de onderzochte steden. In de regel schommelde de compositiesom rond de 3 Lb. par. die indien nodig werd afgezwakt tot bijvoorbeeld 42 s. par. in het geval van Line Verermentruden.[47] Ook in Denderhoutem werd de overlast niet gesmaakt door de omwonenden: Mahieu Moens werd veroordeeld voor het houden van een bordeel *au [...] grant peril des bonnes gens de ladite paroisse et de leur enfans*.[48] De beperkte tijdsspanne tussen de veroordeling van Mahieu Moens, in 1417, en Line Verermentruden, in 1421, doet vermoeden dat er op zijn minst twee bordelen naast elkaar bestonden in Denderhoutem.

Ook in de dorpen trad men op tegen de verstoring van de openbare orde, zoals ook al bleek uit het geval Mahieu Moens. In 1416 werd *une estraingne femme a vie* veroordeeld tijdens de 'vrije waarheid' *d'estre inutile aux bonn(es) gens de la paroche*.[49] Afgezien van deze

42 Vandaag een deelgemeente van Erpe-Mere, Oost-Vlaanderen.
43 Vandaag een deelgemeente van Haaltert, Oost-Vlaanderen.
44 Vandaag een gemeente in Oost-Vlaanderen.
45 Vandaag een gehucht van Outer (cfr. supra), op zijn beurt een deelgemeente van Ninove, Oost-Vlaanderen.
46 Okegem en Meerbeke vandaag beiden deelgemeenten van Ninove, Oost-Vlaanderen.
47 ARA, RK, Nr. 14290, f. 8 v°: "De Line Verermentruden aussi jugié [en la fra(n)cque verité tenue a Tenrehouthem en aoust dair(ain) passé] a ba(n)nir ung an hors la dite paroche d'avoir tenu indecent hostel luy quitté ledit ban pour XLII s.".
48 ARA, RK, Nr. 14289, f. 234 v°-f. 235 r°: "De Mahieu Moens lequelz en la franque verité tenue audit Houthem estoit jugié a bannir un an hors de la dite paroisse sur ung membre pour avoir tenu maulvais et indecent hostel".
49 ARA, RK, Nr. 14289, f. 226 v°.

zedenschennis was de baljuw ook aandachtig voor geweldpleging tegen de *femmes de vies*.[50]

We willen hiermee enkel aantonen dat er ook op het vlak van het platteland nog onontgonnen terrein is voor wat betreft de prostitutie. Algemeen wordt aangenomen dat prostitutie een bij uitstek stedelijk fenomeen was. We hopen hiermee een beperkte inkijk te kunnen geven op de prostitutie op het platteland en aan te tonen dat ook daar prostitutie een niet onbelangrijke plaats innam. Het is uiteraard maar een verkennende inleiding. Toekomstig onderzoek kan de prostitutie op het platteland beter in kaart brengen. In het dichtbevolkte graafschap Vlaanderen is dit bovendien een must wil men een compleet beeld krijgen van de prostitutie.

6. Zelfmoord in de praktijk

Ook voor wat zelfmoord betreft gaan we nu op zoek naar de praktijk en de personen achter de zelfmoord. Kunnen we met andere woorden een aantal trends onderscheiden bijvoorbeeld op het vlak van het tijdstip waarop de zelfmoord werd gepleegd en de gehanteerde methode? Vervolgens trachten we na te gaan wie verantwoordelijk is voor de zelfmoorden: we zoeken de trends, waarbij we in zeker opzicht een prosopografie proberen op te stellen van de zelfmoordenaar tijdens de late middeleeuwen. De bronnen die we voor dit hoofdstuk hanteren zijn opnieuw de baljuwsrekeningen.

Voor wat zelfmoord betreft zijn er uiteraard dezelfde bron-methodologische problemen die we reeds hoger geschetst hebben, afgezien van de zaken die eigen zijn aan de problemen in verband met prostitutie. In tegenstelling tot de informatie over prostitutie te Ninove, die stopt rond het midden van de 15de eeuw, loopt de informatie voor wat betreft zelfmoord gewoon door. Dit is te danken aan het belang van de inkomsten die zelfmoorden konden opleveren voor de baljuw. Die lagen een pak hoger dan in het geval van prostitutie en dus was de baljuw eerder geneigd om zich met dergelijke feiten bezig te houden dan met het opsporen van prostitutie en het innen van de lage composities.

6.1. Het zelfmoordcijfer

In totaal hebben we voor de vier steden 18 zelfmoorden teruggevonden in de baljuwsrekeningen. Tabel 4 geeft een overzicht van het aantal zelfmoorden per stad.

50 Zie bijvoorbeeld ARA, RK, Nr. 14289, f. 234 r°

Tabel 4: Aantal zelfmoorden, verdeling per stad en totaal[51]

Stad	*Aantal zelfmoorden*
Aalst	6
Dendermonde	5
Geraardsbergen	3
Ninove	4
Totaal	*18*

Ook hier blijkt dat de cijfers niet meteen in overeenstemming zijn met de grootte van de bevolking van de verschillende steden. Dit heeft ook zijn invloed op het zelfmoordcijfer. Het zelfmoordcijfer toont aan hoeveel zelfmoorden er werden gepleegd gedurende de hele periode, ongeveer 130 jaar, per duizend inwoners. Je bekomt het met andere woorden door het aantal zelfmoorden af te zetten tegen het aantal inwoners en dat getal te delen door duizend. De inwonertallen die we gebruiken zijn de cijfers uit het artikel van Prevenier, aan de hand waarvan we hoger reeds de bevolkingscijfers hebben geschetst. We moeten er wel op wijzen dat het hier om geëxtrapoleerde cijfers gaat die bovendien slechts een momentopname beogen, namelijk het jaar 1469. Hoewel we deze cijfers als betrouwbaar kunnen beschouwen is het slechts een aanwijzing van een cijfer dat gedurende 130 jaar sterk fluctuerend moet geweest zijn.

Tabel 5: Zelfmoordcijfer per stad per duizend inwoners[52]

Stad	*Aantal zelfmoorden*	*inwoners*	*zelfmoordcijfer*
Aalst	6	3962	1,51
Dendermonde	5	5062	0,99
Geraardsbergen	3	3817	0,79
Ninove	4	1930	2,07
Totalen	*18*	*14771*	*1,22*

Het zelfmoordcijfer varieert behoorlijk van stad tot stad. Het verschil met de cijfers die Hannes Lowagie heeft berekend voor het westelijk deel van het graafschap Vlaanderen is significant. Ten eerste schommelen de cijfers van Lowagie rond het getal twee en ten tweede

51 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365.

52 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365 en Prevenier (W.), "La démographie des villes du comté de Flandre", p. 263-264.

waren deze vrij constant.[53] Het zelfmoordcijfer voor de vier steden samen lag op 1,22. Ninove zat mooi rond het gemiddelde cijfer twee dat Lowagie bekomt en ook Aalst had een vrij hoog zelfmoordcijfer met 1,5. Dendermonde, met het zelfmoordcijfer 1, en Geraardsbergen, met 0,8, scoren het laagst. Het verschil tussen deze cijfers is merkwaardig te noemen. Durkheim betoogt immers dat het zelfmoordcijfer stabieler was dan demografische gegevens.[54] We zouden met andere woorden een constant zelfmoordcijfer moeten bekomen.

Wanneer we het globale zelfmoordcijfer berekenen voor het westelijke deel van het graafschap Vlaanderen, dan bekomen we het cijfer 1,82. Het overwicht van mastodont Brugge, met zijn 40000 inwoners en 81 zelfmoorden, is echter bijzonder groot. Wanneer we Brugge buiten beschouwing laten dan bekomen we voor het hele gebied een zelfmoordcijfer van 1,58.[55] Ook in dit gebied zijn er echter sterke afwijkingen. Veurne, met ongeveer 2500 inwoners heeft een zelfmoordcijfer van 3,62 en Nieuwpoort, met ongeveer 5700 inwoners, een zelfmoordcijfer van 0,71.[56] We mogen ons met andere woorden niet blindstaren op het feit dat het zelfmoordcijfer in het westelijke deel van het graafschap Vlaanderen rond twee zou liggen. De variatie is groot en het gewicht van de grootstad Brugge is ook hier doorslaggevend.

We zijn het echter eens met Durkheim dat het zelfmoordcijfer inderdaad constanter is dan de demografische gegevens. Hoe kunnen we deze verschillen dan verklaren? Om een verklaring te bieden voor dit fenomeen moeten we de cijfers opnieuw beschouwen als een selectie, niet als een representatief beeld van alle zelfmoorden die in de middeleeuwse samenleving hebben plaatsgevonden. Verschillende selectieprocessen treden op. Die zijn te vergelijken met de processen die plaatsvinden bij de opsporing en schriftelijke neerslag van prostitutie maar met aspecten die uiteraard eigen zijn aan de zelfmoord. Vooral de identificatie van een zelfmoord bracht in sommige gevallen moeilijkheden. De zelfdoding door vergiftiging was in de middeleeuwen zoals gezegd moeilijk op te sporen. Ook bij bijvoorbeeld verdrinking is het verschil tussen moord en zelfdoding niet altijd even duidelijk, laat staan dat het verschil met een verdrinking door een ongeval dat

53 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 174-175.
54 Durkheim (E.), *Le suicide*, p. 10-11.
55 Aangezien we voor onze vier steden ook aangewezen zijn op het gebruik van de berekeningen van Prevenier hebben we er voor geopteerd om voor Kortrijk het bevolkingscijfer van Prevenier te kiezen en hebben we dat van Cecile Pauwelyn buiten beschouwing gelaten. Zie Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 174 en de verwijzingen naar beide berekeningen aldaar.
56 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 174.

is. Een twijfelgeval, foute identificatie of slechte registratie kan het zelfmoordcijfer laten overhellen naar een of andere kant. Dit biedt echter geen structurele verklaring aangezien elke baljuw met deze problemen werd geconfronteerd.

De meest bevredigende verklaring is degene die Lowagie geeft aan het verschil tussen het platteland en de stad. Hannes Lowagie berekent voor het platteland zelfmoordcijfers van 0,3 per duizend inwoners voor de regio rond Kortrijk, 0,4 voor de regio rond Veurne en 0,5 voor het Brugse Vrije. Dit cijfer ligt dus nog beduidend lager dan het zelfmoordcijfer in de Dendersteden. Op een andere schaal kan dit verschil echter ook een rol gespeeld hebben op het niveau van de stad. Brugge, met zijn 40000 inwoners, was ongeveer tien keer zo groot dan Aalst. Het verschil tussen de grote stad en het platteland is groot, tussen de grote stad en de kleine stad is er eveneens een verschil in grootte, zij het op een ander niveau. Het is hetzelfde verschil dat we ook vaststellen bij de zelfmoordcijfers voor het westelijk deel van het graafschap: Brugge heeft een zelfmoordcijfer van ongeveer 2, de andere steden 'slechts' gemiddeld 1,58. Aalst heeft, met bijna 4000 inwoners, een zelfmoordcijfer van 1,51 wat opvallend dicht ligt tegen de 1,58 van de kleinere steden, met een gemiddeld inwonertal van 4265, die Lowagie heeft onderzocht.[57]

Dat brengt ons bij de verklaring die Lowagie aan het fenomeen geeft. Halbwachs wees er reeds op dat het zelfmoordcijfer lager lag in de middelgrote steden dan in de grote steden. Hij besloot ook dat zelfmoord meer voorkwam in valleien en minder in bergachtige streken.[58] Het zelfmoordcijfer werd hier echter niet beïnvloed door de geografische situatie maar door de sociale. De communicatie en sociale interactie verloopt moeilijker in bergachtige streken dan in valleien en hoe meer sociale contacten en circulatie, hoe meer zelfmoord. Lowagie koppelt hieraan de spreiding van zelfmoorden rond Brugge. In concentrische cirkels rond de stad zouden er steeds minder zelfmoorden plaatsvinden naarmate men verder van de stad gaat. Dit kan op zijn beurt dan weer gekoppeld worden aan de 'Zentraler Ort'-theorie van Walter Christaller: de stad als de centrale plaats met het hoogste aandeel sociale en economische relaties.[59]

57 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 175.
58 Halbwachs (M.), *Les causes du suicide*, p. 170-173.
59 Christaller (W.), *Die zentralen Orte in Süddeutschland: Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen met städtischen Funktionen*, Jena, Fischer, 1933, 2 dln., Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 175-177.

We zijn het eens met Durkheim dat de grootte van de stad, of de dorpsgemeenschap voor wat het platteland betreft, geen invloed heeft op het aantal daadwerkelijk gepleegde zelfmoorden, laat staan de sociale interactie. We zijn eerder geneigd om de verklaring van Stevenson te volgen. Die wijt het verschil in zelfmoordcijfers niet aan een daadwerkelijk verschil in zelfmoorden tussen de stad en het dorp. Hij bewijst dat het merendeel van de zelfdodingen in de nabijheid van een hoofdweg gebeurden. De verklaring ligt volgens hem niet in een grotere sociale druk maar eerder dat het nieuws zich in deze gebieden sneller verspreidde. De *coroners*, juridische ambtenaren, waren vooral langs deze wegen actief omdat dit een sneller resultaat opleverde. Deze aanpak was veel minder arbeidsintensief dan in elk afzonderlijk dorp te zoeken naar criminele feiten.[60] We volgen Stevenson hierin dat het zelfmoordcijfer hoger lag in plaatsen waar ook de sociale interactie hoger lag. Dit is echter niet zozeer te wijten aan een daadwerkelijk verschil in het aantal zelfmoorden maar eerder aan een verschil in het aantal opgespoorde zelfmoorden. De drie genoemde theorieën zijn echter in zekere zin met elkaar in overeenstemming te brengen. Met Halbwachs constateren we dat het zelfmoordcijfer hoger lag in de grote steden dan in de middelgrote en kleine steden. Voor Brugge kan men met Christaller zelfs spreken van concentrische cirkels waarbij de stad de centrale plaats is wat het aantal zelfmoorden betreft. De verklaring die Halbwachs hierin ziet klopt maar gedeeltelijk. Hij wijst terecht op een verschil in sociale interactie maar dat is niet volledig correct, de sociale interactie kan naar onze mening geen directe invloed hebben op het aantal gepleegde zelfmoorden, maar wel op het aantal opgespoorde zelfmoorden. De sociale interactie is niet verantwoordelijk voor een hoger aantal zelfmoorden, wel voor een hoger zelfmoordcijfer. Het nieuws van een zelfmoord verspreidde zich sneller in plaatsen met een hoge sociale interactie.

We kunnen deze verklaring ook nog uitbreiden met andere factoren dan enkel de sociale interactie. Beschouwen we het verschil in zelfmoordcijfer tussen Geraardsbergen en Aalst. Aalst heeft een zelfmoordcijfer dat we als normaal kunnen beschouwen voor een stad van haar grootte. Geraardsbergen daarentegen heeft met 0,79 een abnormaal laag zelfmoordcijfer aangezien deze stad, qua aantal inwoners, ongeveer even groot is als Aalst en dus ook rond het gemiddelde van de kleinere steden die Lowagie heeft onderzocht.

60 Stevenson (S.J.), "The rise of suicide verdicts in south-east England, 1530-1590: the legal process", in: *Continuity and change*, II, 1987, pp. 50-57.

Los van de sociale interactie kende Aalst echter een andere status als hoofdplaats van de kastellenij het 'Land van Aalst'. In Aalst werden dan ook een aantal administratieve en juridische taken gecentraliseerd. Deze aanwezigheid van administratieve taken en personeel zorgde ervoor dat de informatie zich sneller kon accumuleren. Via het kanaal van de administratie kon het nieuws zich sneller verspreiden en eenvoudiger de hoofdstad bereiken. Het spreekt voor zich dat deze informatieoverdracht vlotter moet verlopen zijn in de hoofdplaats, waar deze diensten werden gecentraliseerd, dan dat het nieuws uit Geraardsbergen de baljuw bereikte. Bij het onderzoek naar zelfmoord moet men niet enkel rekening houden met de stad als centrale plaats van sociale interactie maar ook als centrale plaats van administratieve diensten en informatievergaring.

Lowagie trekt de verklaring van de sociale interactie door in zijn verdere onderzoek. De stelling van het hogere aantal zelfmoorden in de bronnen naarmate de sociale interactie toeneemt, toetst hij aan de informatie die hij heeft over de periode in het jaar waarin de zelfmoorden het meeste voorkwamen. Uit onderzoek van Kühnel bleek dat zelfmoord vooral in de zomer plaatsvond, in maar liefst 44% van de door hem gevonden gevallen.[61] Ook voor het westelijke deel van het graafschap Vlaanderen kent de zomer een voorkeur onder zelfmoordenaars, zij het minder uitgesproken met 28%, op een totaal van 71% gevallen waar het seizoen bekend is. De verklaring ligt volgens Lowagie in de sociale interactie. In de zomer zijn de dagen langer en de sociale interactie het hoogst. Op momenten waar het sociale leven het meest werd onderbroken pleegde men minder zelfmoord zoals bijvoorbeeld in de winter.[62] Hoewel hij de informatie uit het werk van Schmitt wel vermeldt negeert hij de resultaten echter. In tegenstelling tot de cijfers van Kühnell en Lowagie ligt de piek niet in de zomermaanden maar in de lente, met 37% van de gevallen.[63] Ook in onze gebieden ligt de piek niet in zomermaanden maar juist in de herfst. De onderverdeling die we in tabel 7 hebben gebruikt is deze van de periodieke baljuwsrekeningen. Zoals gezegd werd er drie keer per jaar afgerekend door de baljuw te Rijsel. Door deze regelmatige verdeling beschikken we over de informatie wanneer

61 Kühnel (H.), "'...da erstach sich met willn selber...'. Zum Selbstmord im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit", in: Hauck (K.) (ed.), *Sprache und Recht. Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters. Festschrift für Ruth Schmidt-Wiegand zum 60. Geburtstag*, Berlijn, Walter de Gruyter, 1986, I, pp. 474-489.

62 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 179.

63 Schmitt (J.C.), "Le suicide au moyen age", in: *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, XXXI, 1976, 1, pp. 3-29.

de zelfmoorden plaatsvonden. Aangezien de afrekening drie keer per jaar gebeurde kunnen we het aantal zelfmoorden voor die periodes dus bepalen. De zogenaamde zomerperiode komt dan ook overeen met de maanden mei tot september, de herfst met de periode van september tot januari en de lente met januari tot mei. Tabel 6 geeft een overzicht van het aantal zelfmoorden per periode.

Tabel 6: Aantal zelfmoorden per seizoen[64]

Periode	*Aantal*	*Procent*
Herfst	10	56
Lente	2	11
Zomer	3	17
Onbekend	3	17
Totaal	*18*	*100*

De these dat het aantal gerapporteerde zelfmoorden afhankelijk was van het seizoen, voor zover dat een invloed heeft op de sociale interactie, lijkt onhoudbaar. De cijfers van Lowagie geven slechts een klein overwicht voor de zomermaanden met 28%, terwijl de herfst 22% van de zelfmoorden voor rekening neemt en de lente 21%. Het onderzoek van Schmitt geeft het voordeel dan weer overtuigend aan de lentemaanden met 37%. Voor onze gebieden neemt de herfst maar liefst 56% voor rekening.

Het overwicht aan zelfmoorden in de herfstmaanden kunnen we misschien het beste verklaren wanneer we de vrije waarheid in Aalst bekijken. Daar werden weliswaar geen vragen gesteld over zelfmoord, het tijdstip van deze waarheid is echter tekenend. De waarheid vond plaats na de oogst. Dit was niet toevallig gekozen: de waarheid vond op dat moment plaats *daer gheenen andren tyt toe en staet*.[65] De sociale interactie als oorzaak van de opsporing en het aan het licht komen van zelfmoorden kan ook hier de oorzaak zijn. In de kleine en middelgrote steden was de verzorgende functie relatief groter dan in de grote steden. De Dendersteden waren met andere woorden meer afhankelijk van hun verzorgende functie en bijgevolg meer gericht op het ritme van een rurale samenleving dan de grootsteden zoals Brugge, waar het handelsvolume in exportproducten bijzonder groot was. Het feit dat de vrije waarheid het best plaatsvond na de oogst wijst erop dat het

64 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365.

65 Limburg-Stirum (Th.) de, *Coutumes des deux villes et pays d'Alost*, p. 234.

werkritme op dat moment het meest afnam. De sociale interactie kon daardoor tijdens deze periode toenemen door het feit dat de economisch actieve stedelingen op dat moment meer vrije tijd hadden. Bovendien kunnen we spreken van een soort afkoelingsperiode na de vrije waarheid. Op de waarheid kon iedereen elkaar openlijk beschuldigen van allerlei misdaden. Wellicht kwam een groot aantal personen gefrustreerd terug van deze waarheid door de beschuldigingen die werden geuit tijdens de waarheid. Gedurende een korte periode kon dit voor een verhoogde bereidheid tot verklikking hebben geleid. Het feit dat in de grootsteden vooral tijdens de zomer zelfmoorden werden gerapporteerd kan inderdaad te maken hebben met het feit dat de dagen langer werden waardoor er naast het werk meer plaats was voor sociale interactie. Ook de klimatologische omstandigheden werden er beter op, wat op zich ook de sociale interactie verhoogde. In de kleine en middelgrote steden was de invloed van het rurale werkritme echter hoger dan dat van de stedelijke economie, al zal ook de stedelijke economie na de zomer een daling van het werkritme vertonen. De handel, die in de winter moeilijker was door het ongunstige weer en de slecht begaanbare wegen, nam in ritme af na de zomer, waardoor de exportgerichte industrieën, die – zoals gezegd – sterk stonden in het graafschap Vlaanderen, wellicht ook een productiedaling kenden. Deze daling van het werkritme maakte wellicht plaats vrij voor een verhoogde sociale interactie waardoor zelfmoorden sneller gerapporteerd werden.

6.2. De methode

De zelfmoordenaar moest voor de daad een afweging maken tussen het voordeel wat betreft kans op slagen en een aantal andere praktische argumenten. Zoals gezegd bestonden er in de middeleeuwen enkel pijnlijke en gewelddadige manieren om zelfmoord te plegen. Het was dus beslist geen sinecure om een methode te selecteren. Een onderzoek naar de methode van de zelfmoord is dus minder banaal dan het lijkt. Tabel 7 geeft een overzicht van de gebruikte methodes in absolute en relatieve cijfers, per geslacht en de totalen.

Tabel 7: Gebruikte methode, absolute en relatieve cijfers, per geslacht en totalen[66]

Methode	*Man*		*Vrouw*		*Totaal*	
	Aantal	*Procent*	*Aantal*	*Procent*	*Aantal*	*Procent*
Ophanging	3	19	2		5	28
Verdrinking	9	56	-		9	50
Messteek	2	13	-	100	2	11
Sprong	1	6	-		1	6
Onbekend	1	6	-		1	6
Totaal	*16*	*89*	*2*	*11*	*18*	*100*

Ook op dit vlak verschilt de informatie sterk ten opzichte van vorig onderzoek. Zowel Schmitt, Kühnel, Lowagie als Vanhemelryck besluiten dat ophanging met voorsprong de meest gebruikte methode is. Het relatieve aantal is het laagst in het westelijke deel van het graafschap Vlaanderen met 40%, waar de andere onderzoeksresultaten rond de 60% schommelen.[67] Met 50% is de verdrinkingsdood echter de meest gebruikte methode in de vier steden van de Denderstreek. Vooral bij de mannen was de verdrinkingsdood het populairst met 56%. Bij de vrouwen was ophanging echter de enige gebruikte methode. Bij mannen volgt ophanging op de tweede plaats met 19%. De messteek is eveneens goed vertegenwoordigd met 13%. In tegenstelling tot in het westelijke deel van het graafschap hebben we wel één zaak gevonden waar de zelfmoord gebeurde aan de hand van een sprong. Deze was reeds gemeld door Schmitt en Kühnel.

Een verklaring voor de voorkeur voor de verdrinkingsdood is moeilijk te geven, zoals dat in essentie ook is voor de andere methoden. We zijn het eens met Lowagie dat ophanging en verdrinking de meest voor de hand liggende waren gezien de meeste kans op slagen. De messteek lag daarbij wellicht minder voor de hand wegens het gewelddadige en bloederige karakter van deze zelfmoord. Het kiezen voor de dood waarbij men zichzelf de keel oversneed zal minder voor de hand hebben gelegen dan de andere methoden.[68] Om het niet geringe aantal verdrinkingen te verklaren vergelijkt Lowagie de algemene cijfers met

66 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365.

67 Schmitt (J.C.), "Le suicide", p. 5: 59%, Kühnel (H.), "'...da erstach sich met willn selber...'", p. 478: 67% en Vanhemelryck (F.), *De criminaliteit in de ammanie van Brussel*, p. 119: 67%.

68 Zie bijvoorbeeld: ARA, RK, Nr. 13553, f. 196 v°: "De Adriaen van Asterbeke lequel par desperacion coupa liniersives la gorge".

die van Brugge. Daaruit blijkt dat verdrinking een belangrijkere plaats had in de handelsstad dan in de omringende gebieden. Bij de vrouwen is de verdrinking er zelfs de belangrijkste methode. Een bevredigende verklaring kan hij moeilijk aanbrengen, hij komt niet verder dan te wijzen op het belang van de vele waterlopen en kanalen die Brugge rijk was en die een belangrijke functie hadden in de stad.[69] Dit lijkt ons geen voldoende verklaring voor het fenomeen maar we moeten er aan toevoegen dat er op dit moment geen betere verklaring is dan deze.

Indien louter de aanwezigheid van water een verklaring kan bieden voor het hoge aantal zelfmoorden door verdrinking in Brugge dan is dit voor de vier steden minder voor de hand liggend. Het aantal verdrinkingen is in de methodes veruit het hoogst en dit gaat gepaard met een minder prominente aanwezigheid van water. De vele kanalen en waterlopen ontbreken in de steden die volledig afhankelijk waren van de Dender, afgezien van Dendermonde, gelegen aan de monding van Dender en Schelde.[70] Als een verklaring voor een hoger aandeel in de stad dan op het platteland is dit mogelijk maar waar we naar op zoek zijn is een sociologische verklaring voor het feit dat deze methode in de vier steden enorm populair was in tegenstelling tot andere, reeds onderzochte, streken. Daar gaf de aanwezigheid van het water immers geen aanleiding tot een hoger aantal zelfdodingen door verdrinking. Voor een verklaring moeten we rekening houden met het karakter van een zelfmoord door verdrinking en dat koppelen aan het karakter van de andere zelfdodingen.

De zelfdoding door verdrinking vond normaal gezien plaats buiten de vertrouwde omgeving van de dader, in casu het huis. Over het algemeen werd de locatie van de zelfmoord amper vermeld in de baljuwsrekeningen. Slechts enkele keren kunnen we afleiden dat de verdrinking in de Dender gebeurde, één enkele keer in de *fossez*, de grachten, van Aalst en één keer in een waterput.[71] We kunnen met andere woorden concluderen dat deze manier van zelfmoord plegen normaal gezien plaatsvond buiten de woning, zelfs al is het in de onmiddellijke omgeving van de

69 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 170-171.

70 De loop van de Dender is in de loop der jaren behoorlijk veranderd, vooral in de steden Aalst en Dendermonde. In Dendermonde werd de mondig van de Dender verplaatst uit het stadscentrum naar de noordelijke buitenrand van de stad. Te Aalst werd de zij-arm van de Dender die het eiland Chipka omsloot drooggelegd. De aanwezigheid van het water was te Aalst en Dendermonde dus in elk geval groter tijdens de middeleeuwen dan nu het geval is.

71 ARA, RK, Nr. 13549, f. 260 r°: "De la mort de feu Rolland de Compostelle, dit Vlas, lequel par despiracion se noia en la riviere de le Tenre en la ville de Nieneve", ARA, RK, Nr. 13550, f. 187 v°: "es fossez de la ville ou il fu trouvé mort et noyé", ARA, RK, Nr. 13557, f. 2 r°: "estoit noyé en ung puis d'eauwe", ARA, RK, Nr. 13548, f. 25 r°: "e noya en la riviere de le Tenre a Grandmont".

woning, de mogelijkheden om zich binnenskamers te verdrinken zijn immers beperkt. De andere methoden zijn eerder 'privaat' van karakter. Indien er een locatie werd aangegeven dan was dat zowat altijd *en sa maison*.[72] Toch is er een uitzondering: Johan Ebins uit Haaltert verhing zich in Aalst aan een wilg.[73] Bij de mannelijke zelfmoordenaars was de zelfdoding buiten het huis dus de meest populaire, met iets meer dan de helft van de gevallen (negen verdrinkingen en één ophanging). Bij vrouwen daarentegen was de ophanging de enige gebruikte methode en we beschikken niet over aanwijzingen in verband met de plaats van deze zelfdodingen. We kunnen, met enige voorzichtigheid, er van uit gaan dat deze binnenskamers plaatsvonden, aangezien er geen locatie werd aangegeven door de baljuw.

Enkele verklaringen zijn, gezien deze constatatie, mogelijk. De eerste is die van een vertekening door de rapportering. Andere verdrinkingsdoden, hetzij door een ongeval, hetzij door moord, kunnen door de baljuw als zelfmoord zijn genoteerd. Het identificeren van een verdrinkingsdood als zelfmoord is immers het meest winstgevend voor de baljuw, die een haast onstilbare geldhonger had. Door een gebrek aan bewijzen moest de baljuw bovendien soms een compositie afsluiten, wat er op wijst dat hij er alles aan deed om een dood als een zelfmoord te laten doorgaan. Bovendien is van alle zelfmoorden deze vorm zoals gezegd het meest openbaar. Iemand die zichzelf verdronk in de Dender stelde zich bloot aan de hele gemeenschap. Bij een 'private' ophanging, is de kans groter dat een bekende op het lichaam stootte dan een onbekende. Dat kan immers de oorzaak zijn van een onderrapportering van het aantal zelfmoorden door ophanging: een zelfmoord binnenskamers kon het makkelijkst toegedekt worden door de nabestaanden die zich bewust waren van de financiële implicaties en de grote schande die een zelfmoord zou voortbrengen. Men kon het lichaam in het geheim begraven zoals in Brugge wel eens gebeurde.[74] De baljuw was immers aangewezen op zijn informatiekanalen om dergelijke 'private' zelfmoorden op te sporen. Hij hing daarbij rond in herbergen en in sommige gevallen opende de baljuw zelfs zelf een herberg om zelf informatie te vergaren, hoewel dat in principe verboden was.[75]

Ten tweede is er een sociologische verklaring. Alexander Murray

72 ARA, RK, Nr. 13549, f. 243 r°: "en sa maison en la ville d'Alost", ARA, RK, Nr. 14290, f. 253 r°: "en une estable en sa maison".
73 ARA, RK, Nr. 13547, f. 25 r°.
74 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 135.
75 Van Rompaey (J.), *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen*, p. 161-163.

argumenteert dat men na een zelfmoord een onderzoek deed naar het feit of er niemand anders betrokken was bij de zelfdoding.[76] Het zich afzonderen van de gemeenschap gold als verzwarende omstandigheid. Zo ook wanneer de zelfdoding 's nachts plaatsvond.[77] Zo werd voor alle misdrijven de boete immers verdubbeld indien ze 's nachts plaatsvonden.[78] Voor vrouwen was het huis de leefruimte bij uitstek. Zoals gezegd maakte ze maar in beperkte mate deel uit van het economische leven en indien ze er al deel van uitmaakte dan was dit vaak in beroepen die ze thuis uitoefende. De vrouw werd door het patriarchale discours toegewezen aan de huiskamer. Het was de ruimte waar ze haar hele leven doorbracht, zowel wat betreft sociaal leven als economisch. Ze stond er in voor het huishouden en de opvoeding van de kinderen. Ze leefde er niet enkel, ze stierf er ook, zelfs al gebeurde dat overlijden moedwillig. Voor de man, de economisch actieve persoon, was de ruimte in zekere zin de stad of een stadswijk waar hij deel van uitmaakte. Door dit deel van zijn economische leven was hij vertrouwd met de stad. Dat dit niet beperkt bleef tot de onmiddelijke omgeving waarin hij leefde en werkte blijkt uit de zelfdoding van een Haaltertnaar in Aalst en een inwoner van Sluis in Dendermonde.[79] De vertrouwde ruimte was voor die personen niet beperkt tot de woonplaats maar als mobiele individuen behoorde de stad in het algemeen tot hun vertrouwde omgeving. Bovendien voorkwam men ook dat anderen van medeplichtigheid werden beschuldigd en dat geliefden de vreselijke ontdekking deden, indien men koos voor een zelfmoord buiten de woonplaats. Het was voor de economisch actieve en mobiele man een vertrouwde omgeving, net als de huiskamer, maar een zelfdoding buiten het huis bood andere voordelen. We zijn het met Murray eens dat de zelfmoord gebeurde in een voor de dader vertrouwde omgeving maar zijn eveneens van mening dat deze ruimte moet uitgebreid worden met de omgeving van het huis. Het feit dat de verdrinking vooral door mannen werd gebruikt kunnen we eerder toewijzen aan het geringe aantal zaken van vrouwen. Met een totaal van twee is de 'sample' niet groot genoeg om er sluitende conclusies uit te trekken. De stelling als zou de stad in zijn geheel als vertrouwde ruimte in aanmerking komen als plaats voor een zelfmoord moeten we wellicht ook uitbreiden naar vrouwen, zoals ook de cijfers uit Brugge aantonen.

76 Murray (A.), *Suicide in the middle ages*, p. 404-405.
77 Murray (A.), *Suicide in the middle ages*, p. 151.
78 Voor Aalst zie Limburg-Stirum (Th.) de, *Coutumes des deux villes et pays d'Alost*, p. 40.
79 ARA, RK, Nr. 13547, f. 25 r°, ARA, RK, Nr. 14357, f. 157 r°.

Dit alles in beschouwing genomen lijkt ons de eerste verklaring de meest correcte. In de kleine en middelgrote stad was zelfmoord veel minder 'zichtbaar'. De piste zelfmoord tijdens het onderzoek van de baljuw zal minder voor de hand liggend zijn geweest dan in andere steden, zoals bijvoorbeeld Brugge, waar zelfmoord gedurende een periode van 115 jaar maar liefst 81 keer voorkwam. Voor de baljuw van Aalst is zelfmoord met andere woorden veel minder frequent het onderwerp van onderzoek dan dat dit was voor de schout in Brugge. Wanneer er vervolgens één of meer zelfmoorden in het openbaar plaatsvonden, hetzij door een ophanging aan een boom of door een verdrinking in de stadsgrachten of de Dender, dan is de piste zelfmoord eenvoudig te volgen door de baljuw. Het zijn vooral deze openbare zelfmoorden die we aantreffen in de baljuwsrekeningen doordat deze de baljuw snel bereikten. Indien een zelfmoord 'privaat' gebeurde dan waren de nabestaanden er wellicht snel bij om het geval toe te dekken om de schande en de zware financiële lasten te beperken. De 'vreemdeling' uit Sluis was wellicht minder sociaal geworteld en kwam daardoor wellicht eenvoudiger in de bronnen terecht. Het is niet uit te sluiten dat de plaatselijke bevolking hierop inspeelde. Door één vreemdeling, waar ze weinig of geen affiniteit mee hadden, op te offeren, kon de baljuw het lijk terechtstellen, aangezien er plaatselijk geen nabestaanden waren die een compositie wilden afsluiten. De eigenaar van de herberg waar hij verbleef had er immers geen enkel belang bij om de zelfmoord toe te dekken. Het kan een motief geweest zijn voor de plaatselijke bevolking om een dergelijke buitenstaander te 'offeren' zodat zij een tijd gespaard bleven van de baljuw die een afschrikking wou teweeg brengen in de stad.

6.3. De dader

Geslacht

Zoals in de andere gebieden van Europa was het aandeel van de mannen het grootst. De verhoudingen verschillen naargelang de regio maar het overwicht is meestal overweldigend. Zoals blijkt uit tabel 8 is het overwicht van mannen overweldigend: maar liefst 89% van de zelfmoordenaars zijn mannen.

Tabel 8: Cijfers per geslacht, absoluut en relatief[80]

Geslacht	*Aantal*	*Procent*
Man	16	89
Vrouw	2	11
Aantal	*18*	*100*

In vergelijking met andere studies is het overwicht aan mannen voor onze gebieden het grootst. Voor het westelijk deel van het graafschap Vlaanderen bekwam Hannes Lowagie een percentage van 62% mannen.[81] Het hoogste percentage mannen werd berekend door Kühnel met 81%.[82] Schmitt vond een percentage van 76% en Seaubourne tenslotte 68%.[83] Ook aan het einde van de twintigste eeuw is het aandeel vrouwen beduidend kleiner dan het aantal mannen. Het percentage bleef tussen 1993 en 1997 stabiel op 72% mannen.[84] Het feit dat voor onze steden het aandeel van de mannen het hoogst is, is wellicht te wijten aan het lage aantal zelfmoorden dat we hebben teruggevonden in de baljuwsrekeningen. Algemeen blijkt uit de gegeven cijfers dat hoe lager het absolute aantal zelfmoorden men heeft gevonden hoe hoger het aandeel mannen ligt. Kühnel beschreef 32 zelfmoorden, Schmitt 54. Bij Seaubourne en Lowagie, waar het aandeel mannen relatief laag ligt ten opzichte van de andere resultaten en van het gemiddelde aan het einde van de twintigste eeuw, gaat het om respectievelijk 198 en 222 zelfmoorden.

Kunnen we dit verklaren? Lowagie tracht het hoge aantal vrouwelijke zelfmoorden tijdens de late middeleeuwen ten opzichte van andere periodes te verklaren aan de hand van de visie van Sara Butler. Zij ging na of het mannelijke juridische apparaat geneigd was zelfmoord bij vrouwen toe te wijzen aan de vrouw als gemakkelijk slachtoffer van de duivel. Ten opzichte van het aantal vrouwen die verdacht werden van andere misdaden was het aandeel vrouwen in zelfmoorden sterk gestegen op het einde van de middeleeuwen.[85] Uit de andere steden blijkt dit hoge aandeel echter niet. Zoals gezegd wordt een hoog aandeel

80 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365.
81 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 182.
82 Kühnel (H.), "'...da erstach sich met willn selber...'", p. 478.
83 Schmitt (J.C.), "Le suicide", p. 5 en Seauborne (A.) en Seaubourne (G.), "Suicide or accident. Self-killing in medieval England", in: *The British journal of psychiatry*, CLXXVIII, 2001, 1, p. 44.
84 Zie http://statbel.fgov.be/figures/d364_nl.asp#1
85 Butler (S.), "Women, suicide and the jury in later medieval England", in: *Signs: journal of women in culture & society*, XXXII, 2006, 1, pp. 142-145.

mannen gecombineerd met een laag aantal zaken. Wellicht moeten we de verklaring dan ook in die richting zoeken.

Met maximum 6 zelfmoorden per stad over een periode van meer dan honderd jaar is zelfmoord een marginaal fenomeen, in dat opzicht dat het zeer zelden voorvalt. In Brugge waar meer dan 81 zelfmoorden plaatsvonden over een periode van 115 jaar was de zelfmoord meer aanwezig in het stadsbeeld. Indien niet iedereen de terechtstelling van het lijk had gezien zal de geruchtenmolen wel voor de verspreiding hebben gezorgd. Deze geruchtenmolen deed ook zijn werk bij composities, wanneer er geen openbare executie plaatsvond. In Brugge vond de zelfmoord gemiddeld om de 1,42 jaar plaats. Het lage aantal zelfmoorden in de kleine steden zal er toe geleid hebben dat de baljuw bij een verdwijnen of een overlijden niet meteen aan zelfmoord dacht. Het was voor de baljuw enkel verleidelijk om die piste te bewandelen indien de zelfmoordenaar vermogend was, wanneer hij er met andere woorden financieel voordeel kon uit halen. Het zijn vooral de 'openbare' zelfmoorden, hetzij door verdrinking, hetzij door een ophanging in het openbaar die hiervoor in aanmerking komen. Het feit dat deze methodes vooral populair waren bij mannen ligt wellicht aan de oorsprong van deze oververtegenwoordiging van de mannen in het aantal zelfmoorden. Wanneer we de 'publieke' zelfmoorden van de mannen even buiten beschouwing laten dan zijn ongeveer een kwart van de zelfmoordenaars vrouwen, wat dichter aanleunt bij het hedendaagse percentage. Zelfmoord had een perifere plaats in de kleine stad, waar de zichtbaarheid van het fenomeen veel groter was. Aangezien de 'openbare' zelfmoorden oververtegenwoordigd zijn in de bronnen en dat deze methode vooral populair was bij mannen zijn ook de mannen op zich oververtegenwoordigd in de baljuwsrekeningen. Het feit dat de vrouwen beter vertegenwoordigd waren naargelang het aantal zelfmoorden steeg, onderstreept deze stelling. Hoe vollediger de rapportering hoe meer dit cijfer het sociologische gemiddelde bereikte.

Ook andere verklaringen zijn gangbaar voor de oververtegenwoordiging. Wanneer een vrouw levenloos werd aangetroffen of verdwenen was dan is de piste van de zelfmoord minder evident. In Engeland beschreef Butler dat men vaak medelijden had met vrouwen en ze hun straf deed ontlopen door ze vlugger als waanzinnig te beschouwen.[86] Van dergelijke zaken hebben we geen bewijzen gevonden. Wanneer de man van Katerine Lombaerts en andere gegoede lieden

86 Butler (S.), "Women, suicide and the jury", p. 150.

van Geraardsbergen bij de baljuw een compositie willen afsmeken dan doet ze dat onder andere *en l'onneur de toutes dames*. De baljuw gaat in op het verzoek.[87] Waren de gegoede lieden van Geraardsbergen bekommerd om het feit dat het onder de aandacht brengen van een vrouwelijke zelfmoord andere vrouwen aan het denken zou zetten, of betekende de terechtstelling een aanranding van de eerbaarheid van de gegoede vrouwen, iets wat, zoals blijkt uit het onderzoek naar de prostitutie, de heersende klasse na aan het hart lag. In elk geval is het zo dat geen van beide vrouwen werd terechtgesteld en dat de compositie zelfs een begraving inhield.[88] Voor beide verklaringen valt wel iets te zeggen en wellicht zal deze laatste verklaring op de onderrapportage van vrouwelijke zelfmoorden ook zijn invloed hebben gehad, maar het lijkt ons vooral aannemelijk dat de mannelijke zelfmoordenaars oververtegenwoordigd zijn door de lage zichtbaarheid van de 'private' zelfmoord van vrouwen.

Burgerlijke stand

Wat vertellen de bronnen ons over de burgerlijke staat van de zelfmoordenaars? Zoals gezegd zijn we afhankelijk van de informatie die de baljuw gaf en het was vooral bij vrouwen dat deze biografische informatie het vaakst werd gegeven. We beschikken over extra informatie wanneer er gecomposeerd werd of wanneer de nabestaanden de geconfisqueerde goederen kwamen terugkopen. Daaruit kunnen we vaak afleiden wat de burgerlijke staat van de zelfmoordenaar was. Indien het lichaam werd terechtgesteld en er was geen confiscatie dan beschikken we normaal gezien niet over informatie over de burgerlijke staat. Zelfmoordenaars waar wel kinderen werden vermeld maar geen echtgenoot of echtgenote hebben we bij de weduwen of weduwnaars gerekend.

Bij tien van de achttien zaken beschikken we over informatie over de burgerlijke staat. De helft van hen is gehuwd, nog eens twee zelfmoordenaars zijn gehuwd geweest maar zijn weduwe of weduwnaar en de overige drie zijn alleenstaanden. Lowagie constateerde dat de meerderheid van de vrouwen was getrouwd op het moment van de zelfmoord.[89] Voor onze gebieden was er één weduwe en één gehuwde vrouw. We kunnen ons met andere woorden, ondanks het beperkte aantal records, aansluiten bij het verwerpen van een huwelijk als bescherming

87 ARA, RK, Nr. 13552, f. 137 v°.
88 ARA, RK, Nr. 13552, f. 137 v° en ARA, RK, Nr. 13552, f. 22 v°.
89 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 185.

tegen zelfmoord. We beschikken echter over relatief veel informatie omtrent de burgerlijke staat van de mannen. Over de helft van de mannen kunnen we een uitspraak doen in verband met de burgerlijke staat. Opnieuw de helft van hen was getrouwd. De andere helft bestond uit een weduwnaar en drie alleenstaanden. Tabel 9 geeft een overzicht.

Tabel 9: Burgerlijke stand per geslacht, relatieve en absolute cijfers[90]

Burgerlijke stand	*Mannen*		*Vrouwen*	
	Aantal	*Procent*	*Aantal*	*Procent*
Alleenstaand	3	19	0	0
Gehuwd	4	25	1	50
Weduwe/weduwnaar	1	6	1	50
Onbekend	8	50	0	0
Totaal	*16*	*100*	*2*	*100*

Gezien de gebrekkige informatie en het kleine aantal zaken waar we informatie hebben over de burgerlijke staat is het moeilijk uitspraken te doen over de invloed ervan op het plegen van zelfmoord. In elk geval is het zo dat een huwelijk, bij mannen noch vrouwen een remmende factor betekende op zelfdoding. Durkheim ging er van uit dat hoe groter het gezin was waar de zelfmoordenaar deel van uitmaakte, des te groter de intensiteit van het gemeenschappelijke bewustzijn. Men is als het ware sterker geïntegreerd in een groep. De sociale interactie werd er door gestimuleerd.[91]

Het is moeilijk om deze cijfers te interpreteren. Willen we een beeld krijgen op de invloed van het huwelijk op het plegen van zelfmoord dan moeten we de resultaten afzetten tegen het percentage getrouwden en celibatairen in de gemeenschap. We kunnen immers maar een uitspraak doen over de werking van het huwelijk indien we rekening houden met de verhoudingen in de maatschappij in het algemeen. Volgens het West-Europese huwelijkspatroon, dat door Hajnal wordt beschreven, waren er gemiddeld 15% celibatairen. Van de personen die de huwbare leeftijd hebben bereikt was met andere woorden 85% gehuwd. Wanneer we de zelfmoordenaars waarvan de burgerlijke stand onbekende is buiten beschouwing laten dan zien we dat bij de mannen

90 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365.
91 Durkheim (E.), *Le suicide*, p. 214.

38% van de zelfmoordenaars alleenstaand waren, 50% gehuwd en 12% weduwnaar. De weduwnaars behoren tot de niet-celibatairen aangezien zij gehuwd geweest zijn. Bijgevolg zien we dat een groep die 85% van de maatschappij uitmaakte verantwoordelijk was voor slechts 62% van de zelfmoordenaars. Lowagie berekent de verhouding bij de vrouwen en daaruit blijkt dat op 85 vrouwelijke zelfmoordenaars 34 getrouwd, 17 weduwe en 31 ongetrouwd waren. Wanneer we dit omzetten in percentages dan bekomen we exact dezelfde percentages als bij onze cijfers: 62% was gehuwd, of gehuwd geweest, en 38% was celibatair. Op basis van deze cijfers kunnen we met andere woorden afleiden dat het huwelijk wel degelijk een zekere remmende factor betekende ten opzichte van zelfmoord. De verhouding van de gehuwden ten opzichte van de celibatairen lag immers lager dan in de samenleving in het algemeen. Wanneer we dit doortrekken naar de sociale interactie, waarbij een huwelijk de basis van het sociale leven vormde, dan zien we dat een hogere sociale interactie inderdaad leidde tot een lager aantal zelfmoorden.

Belangrijk is een onderscheid te maken tussen enerzijds de sociale interactie op het niveau van de plaats waar de zelfmoord heeft plaatsgevonden en anderzijds de sociale interactie van de zelfmoordenaar zelf, met andere woorden de mate waarop deze deelnam aan het sociale leven. De eerste vorm van sociale interactie, op het macro-niveau van de stad, had zoals gezegd zijn invloed op het zelfmoordcijfer. Het is een eigenschap van een groep. De intensiteit van de sociale interactie op een bepaalde plaats had tot gevolg dat het nieuws van een zelfmoord zich sneller verspreidde. Het is deze vorm van sociale interactie waar ook Stevenson het over heeft. De tweede vorm van sociale interactie, heeft rechtstreeks betrekking op de zelfmoordenaar. Het is een aspect van de integratie van de zelfmoordenaar in de maatschappij en dus een eigenschap van een persoon. De mate waarin een persoon betrokken was bij het sociale leven Beide vormen van sociale interactie staan uiteraard niet los van elkaar maar het is belangrijk het onderscheid te maken aangezien zij beiden een invloed uitoefenen op het zelfmoordcijfer, zij het op een verschillende manier en met een verschillend gevolg.

Sociale status

Verder beschikken we over weinig tot geen biografische informatie over de zelfmoordenaars. Een onderzoek naar de sociale status van de zelfmoordenaars is echter wel mogelijk aan de hand van bepaalde informatie die de baljuw verschafte en vooral de sommen die de baljuw

inde bij een compositie of confiscatie. Deze laatste stelt ons in staat een beeld te vormen van het vermogen van de zelfmoordenaars. Om een compleet beeld te vormen van het vermogen van de zelfmoordenaar moeten we met enkele aspecten rekening houden. Belangrijk is bijvoorbeeld een huwelijk. In dat geval werden zoals eerder gezegd slechts de helft van de goederen geconfisqueerd. Willen we in die gevallen een volledig overzicht krijgen van het vermogen van de zelfmoordenaar, dan moeten we de confiscatie-inkomsten verdubbelen. De compositie levert eerder indirecte informatie. Aan de hand van de compositiesom kunnen we niet rechtstreeks het totale vermogen berekenen aangezien het bedrag van de compositie afhankelijk was van heel wat factoren. Dat kon te maken hebben met verzachtende omstandigheden, zoals ziekte. Zoals we gezien hebben probeerde de baljuw echter zoveel mogelijk financieel voordeel te halen. De baljuw zal de som dan ook aangepast hebben aan het vermogen van de zelfmoordenaar om het maximum haalbare bedrag te bepalen. Ook deze som levert dus informatie op over het vermogen van de zelfmoordenaar, zij het onrechtstreeks.

Om deze sommen te duiden moeten we ze vergelijken met de inkomsten van de zelfmoordenaars. Helaas beschikken we over geen informatie in verband met de beroepen van de zelfmoordenaar. Aangezien de sommen, zoals we zullen zien, vrij hoog lagen, gaan we er van uit dat de lonen ook vrij hoog waren. Het best gedocumenteerd wat betreft lonen is Geraardsbergen. De lonen van verschillende arbeiders en meesters die in dienst stonden van het stadsbestuur zijn goed bewaard dankzij de rekeningen van het stadsbestuur. Aan het einde van de 15de eeuw verdiende een metselaar in dienst van het stadsbestuur van Geraardsbergen gemiddeld rond de 6 groten Vlaams.[92]

Bij de confiscaties kunnen we natuurlijk enkel die confiscaties vergelijken waar een gelijke vorm van confiscatie heeft plaatsgevonden. Bij twee zelfmoorden uit Dendermonde werden alleen enkele munten gevonden die in beslag werden genomen. Bij beide confiscaties gaat het om een som van iets meer dan 8 Lb. par.[93] Acht ponden parisis komen overeen met 1920 denieren parisis (1 Lb.= 240 d.). Zes groten Vlaams zijn omgerekend naar ponden parisis dan weer 72 d. par. (1 gr. Vl.= 12 d. par.). De geconfisqueerde munten hadden met andere

92 Scholliers (E.), "Lonen in steden en dorpen van Oost-Vlaanderen (XVe-XVIIe eeuw)", in: Verlinden (C.) et al. (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, Deel II: XIVe-XIXe eeuw, A. Vlaanderen*, Brugge, De Tempel, 1965, p. 531.

93 ARA, RK, Nr. 14357, f. 157 r°: "VIII Lb. VIII s." en ARA, RK, Nr. 14357, f. 209 v°: "VIII Lb. XVI s.".

woorden een waarde van 27 daglonen van een metselaar, meer dan een volledig maandloon.[94] Het is slechts een indicatie van de grootte van het bedrag en geen weerspiegeling van de werkelijke inkomsten van de zelfmoordenaar zelf, maar het geeft toch een indicatie van het vermogen aan liquide middelen waarover de twee zelfmoordenaars over konden beschikken. Gezien de aanwezigheid van een inwoner uit Sluis te Dendermonde, kunnen we er wellicht van uitgaan dat het om een handelaar gaat en misschien is dit ook van toepassing op die andere zelfmoordenaar waarvan enkel zijn liquide middelen werden geconfisqueerd en waarbij er geen nabestaanden opdaagden. Deze individuen waren dus niet meteen de armsten, op basis van de geconfisqueerde bedragen. Zij moesten immers over een behoorlijk bedrag aan liquide middelen kunnen beschikken.

De relatieve rijkdom van de zelfmoordenaars blijkt ook uit andere confiscaties waar wel de volledige bezittingen werden geconfisqueerd. Het laagste bedrag is dat van een inwoner van Ninove van 36 Lb. par.[95] Vermogender waren Johan Ebins uit Haaltert met een totaal vermogen van 144 Lb. par. en absolute koploper Roeland van Compostella die als ex-schepen een totaal vermogen had van maar liefst 351 Lb. 16 s. par.[96] Dat laatste vermogen is omgerekend 1174 daglonen van een metselaar waard. Indien we er van uit gaan dat een jaar ongeveer 240 werkdagen telde dan gaat het hier om een totaal vermogen van bijna vijf jaarlonen van een metselaar.

Dat brengt ons meteen bij de compositiesommen, die zoals we reeds gezien hebben relatief hoog zijn. Deze geven geen directe informatie over het totale vermogen van de zelfmoordenaars maar werden wel aangepast aan dat vermogen. Het feit dat de nabestaanden bereid waren om deze som op te hoesten, een compositie vond immers plaats op basis van wederzijdse instemming, geeft uiteraard een indicatie van de welvaart van de nabestaanden en dus ook van de zelfmoordenaar indien het om een dichte verwantschap gaat. Tabel 10 geeft een overzicht van de absolute en relatieve cijfers van de compositiesommen.

94 We gaan er van uit dat er ongeveer 240 werkdagen waren in een jaar, cfr. infra.

95 ARA, RK, Nr. 14290, f. 213 v°, f. 214 r°. Zie ook ARA, RK, Nr. f. 215 r° voor de uitgaven voor de terechtstelling van zijn lichaam.

96 ARA, RK, Nr. 13549, f. 260 r° en ARA, RK, Nr. 14289, f. 253 r°, f. 256 v° - f. 257 r°, f. 267 r°, f. 271 r° en f. 273 r°.

Tabel 10: Compositiesommen, in relatieve en absolute cijfers[97]

Compositiebedrag in lib. par.	*Aantal*	*Procent*
0-29	2	20
25-49	0	0
50-74	3	30
75-99	1	10
100-124	2	20
125-149	0	0
150-199	1	10
320	1	10
Totaal	*10*	*100*

Ook hieruit blijkt dat de zelfmoordenaars niet meteen de zelfkant van de maatschappij uitmaakten. 40% van de compositiesommen zijn hoger dan 100 Lb. par. met een uitschieter van maar liefst 320 ponden parisis. De vele zogenaamde verzachtende omstandigheden en redenen die de baljuw noteerde bij deze laatste compositie verdwijnen in het niets wanneer we kijken welke som men heeft moeten neertellen voor de compositie.[98] We moeten deze bedragen wel relativeren. Zo werden deze bedragen in sommige gevallen door meerdere personen betaald, die bovendien vaak behoorlijk verre verwanten waren. De belangrijkste bemerking is echter dat we deze compositiesommen enkel mogen bekijken ten opzichte van het totale aantal zelfmoorden. We moeten dus ook rekening houden met de zelfmoordzaken waar er geen compositie werd afgesloten en de som met andere woorden gewoon nul bedroeg. Gaat het bij die zaken waar er geen composities hebben plaatsgevonden om de armste zelfmoordenaars?

Hier kunnen we geen eenduidig antwoord op geven. Verschillende factoren leidden tot een compositie en tot de bepaling van de som. Bij de zelfmoord van de inwoner van Sluis in Dendermonde zal er geen gebrek aan vermogen geweest zijn om de compositie te betalen, zoals we afleidden uit de confiscatie van de liquide middelen die de zelfmoordenaar bij zich had. In dat geval zullen er gewoon geen

97 Bron: ARA, RK, Nrs. 13546-13567, 14288-14303 en 14355-14365.

98 ARA, RK, Nr. 13557, f. 2 r°: "mais aiant regard, consideration et pitié sur l'advenue du cas et sur les petiz enfans demourez apres lui aussi qu'il avoit esté tout son tomps ung bon preudho(m)me et ho(m)me de bien. Et mesmement que les amis [f. 2 v°] de lui requisrent grace en lieu de regeur de justice considerant aussi que icellui cas estoit advenu par faulte de sens. Il leur laissa ledit corps fonir en terre pour l'onneur de ses amis et parens".

verwanten of kennissen voorhanden geweest zijn om de compositie te betalen. Over de andere zaken waar geen compositie werd afgesloten beschikken we niet over dergelijke informatie maar het spreekt voor zich dat men niet zomaar kan besluiten dat de compositie niet gebeurde wegens de armoede van de zelfmoordenaar. In een aantal gevallen zal dit echter wel de reden geweest zijn. De cijfers moeten dus gerelativeerd worden maar we kunnen besluiten uit de cijfers die wel betrouwbaar zijn dat de zelfmoordenaars niet bepaald de armsten uit de stad waren.

Durkheim beweert dat armoede vrijwarend werkte voor zelfmoord. Rijke mensen hadden volgens hem onverzadigbare behoeften waardoor ze geconfronteerd werden met een constante frustratie. De armen zouden deze frustratie niet kennen.[99]

Daarnaast moeten we rekening houden met het feit dat de meer gegoeden disproportioneel vertegenwoordigd zijn aangezien niet zij, maar net de lagere klassen het grootste deel van de bevolking uitmaakten. Wijst dit op een grotere waakzaamheid van de baljuw ten opzichte van de meer welgestelden?[100] Het lijkt een aannemelijke these in het kader van de voorgaande bemerkingen. Leggen deze cijfers de geschetste politiek van de baljuw finaal bloot? Het lage aantal zelfmoorden zorgde voor een 'onzichtbare' plaats in de laatmiddeleeuwse kleine stad. Het betekende uiteraard niet dat het aantal zelfmoorden er lager lag, de zelfmoorden waren niet algemeen bekend maar juist verborgen gehouden. Een publiekelijke bekendmaking door een terechtstelling werd ten allen kosten vermeden. Enkel bij wat we de 'openbare' zelfmoorden genoemd hebben, die zelfmoorden die in het openbaar plaatsvonden, buiten de private woning, kon de familie de openbare schande niet vermijden. De baljuw kon druk uitoefenen op de meer gegoeden die blijkbaar gewillig hoge sommen neertelden om de schande van een executie niet over zich heen te krijgen.

(wordt vervolgd)

Koen Van der Bracht
Beekstraat 69
9451 Kerksken

99 Durkheim (E.), *Le suicide*, p. 282.
100 Lowagie (H.), *'Par desperacion'*, p. 191-192.

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

LOSSE NUMMERS - OUDE JAARGANGEN - PUBLICATIES

Los nummer: € 5 • Volledige jaargang: € 18

H. VAN ISTERDAEL, e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983), 2 banden - 915 blz.: € 30

G. VANDE WINKEL, W. VERNAEVE, Systematisch register op de jaargangen 1 - 50 van het geschiedkundig tijdschrift Het Land van Aalst 1949 -1998, Aalst, 1999 - 158 blz.: € 6

Sanderuskaart van het voormalige "Land van Aalst" - kleurendruk - 1998: € 5

Vijf reproducties van Sanderusprenten - kleurendruk - 1998-2000
- Waterkasteel - Moorsel
- Kasteel - Zandbergen
- Abdij Ten Roosen - Aalst
- Miniemenklooster - Geraardsbergen
- Kasteel - Idegem

per stuk: € 2,5
volledige reeks in mapje: € 10

Stadsplattegronden van Aalst (1), Ninove (2) en Geraardsbergen (2) van Jacob van Deventer (1565) - kleurendruk - 2008.
per kaartblad: € 12
volledige reeks van 5 bladen: € 50

De prijzen zijn te verhogen met de verzendingskosten. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op met Marc Uyttersprot : tel. 053 70 21 79.
e-mail: uyttersprot.marc@skynet.be

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 393-0303276-46 van Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst

DE RIEMAECKER printing BVBA

Nukerkeplein 9 • B-9681 Nukerke
Tel. 055 21 14 04 • Fax 055 21 20 00
info@deriemaecker.be • www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

HET LAND VAN AALST - DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
Jaargang LXII - 2010 - Nummer 2 - april - mei - juni

M. COCK EN R. COSYNS
Une famille notable. De familie Cosyns. Deel 2 89 - 132

K. VAN DER BRACHT
Prostitutie en zelfmoord te Dendermonde, Aalst, Ninove en Geraardsbergen tijdens de late middeleeuwen. Deel 3 133 - 176

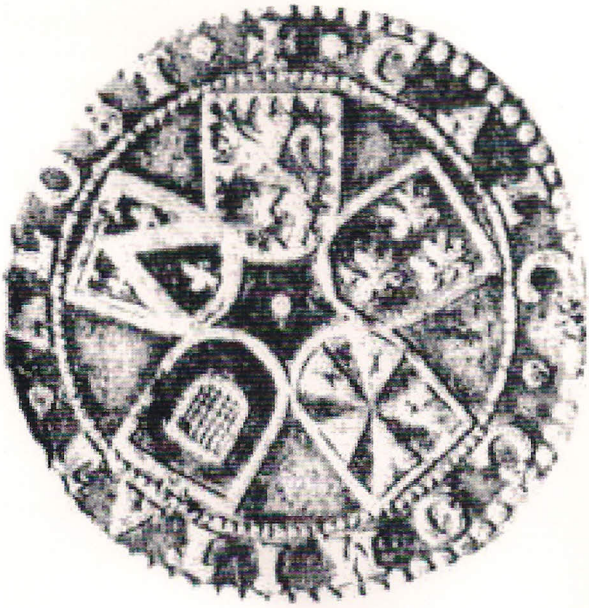

Afgiftekantoor: 9340 Lede
Erkenning: P303215

Verantw. uitg.: Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare